

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

**CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA DİN VE TOPLUM
İLİŞKİLERİ: REFİK HALİD KARAY ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep YALÇIN

Sivas
Ağustos 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

**CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA DİN VE TOPLUM
İLİŞKİLERİ: REFİK HALİD KARAY ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep YALÇIN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Şaban ERDİÇ

Sivas
Ağustos 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Tezin Başlığı : Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din ve Toplum İlişkileri: Refik Halid KARAY Örneği
Savunma Tarihi : 29.07.2019
Danışmanı : Doç. Dr. Şaban ERDİÇ

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Doç. Dr. Şaban ERDİÇ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Selçuk KIRTEPE

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fatih Ramazan SÜER

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Zeynep YALÇIN tarafından hazırlanan Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din ve Toplum İlişkileri: Refik Halid KARAY Örneği başlıklı tez, kabul edilmiştir. ..../..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

Beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

05./08/2019

Zeynep YALÇIN

ÖN SÖZ

Tarihten günümüze insanın kurduğu toplumsal düzenin en önemli paydalarından birisi din olagelmıştır. Din toplumun vazgeçilmez kurumlarından birisi olma özelliğini günümüz toplumlarında da sürdürmektedir. Kutsalın tecrübe edilmesi ve kutsalı algılayış biçimleri toplumlara göre farklılık gösterse de din her zaman sosyal bir gerçekliği ifade eder. Din, toplumu bütünleştiren bir unsur olduğu kadar ayrıştıran bir unsur olarak da orada önemli tezahürler yaratmıştır.

Gündelik hayatta olduğu gibi sanatta da dinin farklı etkilerini görmek mümkündür. Toplumsal bir ürün olarak edebiyat bütün türleriyle dini doğrudan ve dolaylı bir şekilde yansıtmıştır. Bu çerçevede toplumdaki sosyal değişme ve çatışmayı, kurumsal yapının birbiriyle ilişkisini, sosyal olay ve olgulardaki özleri anlamada edebî eserler önemli birer referans olmuştur.

Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi din ve toplum ilişkileri, Refik Halid Karay'ın (1888-1965) *Kadınlar Tekkesi* romanı özelinde incelenmiştir. Yine bu çerçevede edebiyat ve din sosyolojisi ilişkiselliğinden hareketle Cumhuriyet Dönemi'nde dinin toplum içindeki konumu, süreçleri ve yansımaları konu edilmiştir.

Çalışma giriş kısmının ardından iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Girişte; araştırmanın konusu, amaç ve önemi, evren ve sınırlılıkları, hipotezleri ile yöntem ve tekniklerine yer verilmiştir. Birinci bölümde; kavramsal düzeyde edebiyatın toplum ve din ile olan ilişkisi tartışma konusu yapılmış ve Türk romanının tarihi üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de din ve toplum ilişkilerine yer verilmiştir. Türk modernleşmesi, edebiyat, siyaset ve din gibi temel başlıklar üzerinden araştırma konusu ile ilgili teorik değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bölümde son olarak Refik Halid Karay'ın biyografik serüveninden bahsedilmiş, hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde; *Kadınlar Tekkesi* romanı “din ve toplum ilişkileri” bağlamında din sosyolojisi perspektifinde incelenmiştir. Dinin siyasetle olan ilişkisi, örgütlü yapısı, sosyal çatışmadaki rolü, aile içindeki algılanış biçimi *Kadınlar Tekkesi* romanına aktarılan boyutuyla değerlendirilmiştir.

Tezin olgunlaşma sürecinde ihtiyaç duyduğumda rehberliğiyle yalnız bırakmayan, eleştirileriyle çalışmamı zenginleştiren danışman hocam sayın Doç. Dr. Şaban ERDİÇ'e teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ŞEKİL LİSTESİ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
Problem.....	1
Konu	2
Amaç ve Önemi	4
Evren ve Sınırlılıklar	5
Hipotezler	5
Yöntem ve Teknikler	6
1. BÖLÜM	9
1. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ ...	9
1.1. Edebiyat ve Toplum.....	9
1.1.1. Toplumsal Bir Ürün Olarak Edebiyat.....	9
1.1.2. Edebiyat ve Din İlişkisi.....	11
1.2. Türk Edebiyatında Roman.....	17
1.3. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Dinî Hayat	25
1.4. Cumhuriyet Dönemi'nde Din ve Toplum İlişkileri	27
1.4.1. İlk Dönem Din ve Modernleşme İlişkileri	33
1.4.2. Çok Partili Dönemde Din ve Siyaset	37
1.5. Refik Halid Karay: Biyografik Serüveni	42
1.6. Cumhuriyet Dönemi Türk Romanına Kuramsal Yaklaşım	51
2. BÖLÜM	57
2. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA DİN VE TOPLUM İLİŞKİLERİ: REFİK HALİD KARAY ÖRNEĞİ	57
2.1. Siyaset ve Din İlişkisi.....	57
2.1.1. Siyasi Figürler.....	57
2.1.2. Otoriterlik ve Din.....	60
2.1.3. Siyasi Kültür ve Din.....	64

2.2. Dinin Örgütlü Yapıları.....	67
2.2.1. Ziyaret Fenomeni	67
2.2.2. Din Adamları.....	72
2.2.3. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Müritler.....	76
2.2.4. Dinî Mekânlar	79
2.3. Sosyal Çatışma ve Din.....	80
2.3.1. Geleneksel Kültür ve Din İlişkisi.....	80
2.3.2. Din ve Sosyal İmgelem	84
2.3.3. Mahrem Algısı	87
2.3.4. Modernleşme ve Anomi.....	89
2.4. Sosyal Değişme ve Din.....	95
2.5. Din ve Aile.....	98
2.6. Din ve Eğitim.....	102
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	111
KAYNAKÇA.....	115
ÖZ GEÇMİŞ	127

KISALTMALAR

AKEF	: Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakóltesi
AÖF	: Açık Öğretim Fakóltesi
Bk./bk.	: Bakınız
bs.	: Basım, Baskı
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Der./der.	: Derleyen
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DP	: Demokrat Parti
Ed./ed.	: Editör
Haz./haz.	: Hazırlayan
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc./trc.	: Tercüme eden
vb.	: Ve benzeri
v.dđr.	: Ve diğerleri

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Kadınlar Tekkesi Romanı Şahıs Kadrosu ve Bağlantıları.....55

ÖZET

Bu çalışmada; Türk romanının gelişimi hakkında bilgi verilerek edebiyatın din ve toplum ilişkilerine teması üzerinde durulmuştur. Tanzimat Dönemi'nden Cumhuriyet Dönemi'ne dinî hayat tartışma konusu yapılmış, Cumhuriyet Dönemi'ndeki din ve toplum ilişkileri irdelenerek kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Din ve toplum ilişkilerinin edebiyata nasıl yansıdığı temel probleminden yola çıkılarak Refik Halid Karay'ın, erken Cumhuriyet Dönemi'ni yansıtan *Kadınlar Tekkesi* romanı araştırmanın örnekleme olarak belirlenmiştir. *Kadınlar Tekkesi*'ni din ve toplum ilişkileri merkezinde inceledikten sonra edebiyat-din ilişkiselliğinden hareketle Cumhuriyet Dönemi din ve toplum ilişkilerinin edebî metinlerde, din ve siyaset arasındaki ilişkinin toplumda dinin yeniden inşa sürecini başlattığı, bireylerin kutsal tecrübelerinin farklı dinî oluşumları meydana getirdiği ve bu çerçevede dinin yerine göre araçsallaştırıldığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Din Sosyolojisi, Türk Romanı, *Kadınlar Tekkesi*, Din ve Edebiyat, Refik Halid Karay.

ABSTRACT

In this study; with giving information about progress of Turkish novel, we put emphasis on literature's relations through religion and society. We debated on religious life from Tanzimat Period to Cumhuriyet Period and we generated a cognitive frame with studying an connection between religion and society in Cumhuriyet Period. We started to this study with main problem; how the relations between religion and society can be reflected on the literature and we accepted Refik Halid Karay's novel, *Kadınlar Tekkesi* which reflects early Cumhuriyet Period, as an example of this study. After we analyzed *Kadınlar Tekkesi* through the relations between religion and society, we saw that relations between religion and society had been reflected on literary texts in Cumhuriyet Period, also, this relationship had started a kind of reformation about religion on society, created different occurrence of religion via sacred experiences. Also, we saw that religion had been instrumentalized according to our perspective.

Key Words: Sociology of Religion, Turkish Novel, *Kadınlar Tekkesi*, Religion and Literature, Refik Halid Karay.

GİRİŞ

Problem

Din başlangıçtan beri bireyin bütün varlığıyla katıldığı bir olgudur.¹ Kişiler bir şekilde bir kutsal inanca sahip olmuş, bu durum çeşitli tezahürleriyle kendisini göstermiştir. Toplumların bünyesinde yer etmiş bu olgu hakkında birçok tanım yapılmıştır. Bunlar ortak bir paydada birleştirildiğinde “din, insanlara bir hayat tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü içinde toplayan kurum, bir değer biçme ve yaşama tarzı; yaratıcıya isteyerek bağlanma, birtakım şeyleri duyma, onlara inanma ve onlara uygun iradi faaliyette bulunma olgusu; ‘aşkın varlıkla’ ona inanan insan arasındaki ilişkiden doğan tecrübenin inanan kişinin hayatındaki tezahürleri”² olarak tanımlanabilir.

Bireyi ve toplumu derinden etkileyen din, yüzyıllar içinde her dönemde varlığını çeşitli şekillerde göstermiş; değişimler, dönüşümler, farklılaşmalar meydana getirmiştir. Hem toplumu etkileyen hem de toplumdan çeşitli biçimlerde etkilenen bir konumda olmuştur. Toplumla her daim iç içe olan bu realite, toplumun özünden zuhur etmiş edebî eserlerde de yaşam tarzı, düşünüş, bakış açısı ve kültür olarak kendini göstermiştir.

Edebî metinler, siyasi ve sosyal hareketler büyük oranda yaşanan dönemin veya döneme hâkim kişilerin anlayışlarına, olayları ele alış ve yorumlama biçimlerine göre şekillenir. Türk kültür ve edebiyat tarihinde çok sayıda mütefekkir, sanat adamı ve edebiyatçı vardır. Refik Halid Karay da Türk edebiyat tarihindeki önemli isimlerden biridir. Karay’ın romanlarında işlediği konular, seçtiği karakterler çözümlendiği yapılar pek çok yönden sosyolojik bir yaklaşım sunmuştur.

Günümüzü ve geleceği anlamak ve doğru tespitler yapabilmek için geçmiş dönemlerin toplumları titizlikle incelenmelidir. Bu incelemeler yapılırken devir içinde meydana getirilen yazılı kaynaklar güçlü veriler sunarlar. Modern Türkiye’yi

---

¹ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, trc. Turgut Kalpsüz, haz. M. Rahmi Ayas (İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2013), 52.

² Zeki Arslantürk, *Din Sosyolojisi Din Sosyolojisinin 'Nedir?'liği Konu - Metodoloji - Tarihçe - Teoriler* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014), 29.

anlayabilmek için erken Cumhuriyet Dönemi'ni anlamak ve Cumhuriyet'in inşasında ve sürekliliğindeki etkin âmilleri bulmak gereklidir. Bu dönem toplum içinde birçok yeniliklerin, farklılaşmaların, yabancılaşmaların, buhranların, yaşandığı; önceki dönemlerin izlerini taşıyan bir dönemdir. Yeni bir devir olan erken Cumhuriyet Dönemi'nin kimliğini sosyal, siyasal, kültürel ve edebî alanlarda verilmiş eserlerde görmek mümkündür.

Edebî türler içinde romana bir toplumun değer yargılarını açığa çıkaran bir tür olarak yaklaşılabilir. Bu yönüyle roman toplumla iç içedir ve toplumdaki beslenir. Türkiye'nin geçirdiği sosyal değişim ve siyasal kargaşa Türk romanının konularını derinden etkilediği gibi kültürel hayatı ve düşünce tarzını etkileyerek roman sanatının biçimine de yansımıştır.³

Bu çalışmada Refik Halid'in *Kadınlar Tekkesi* romanından hareketle dönemin din ve toplum ilişkileri ortaya konulacaktır. "Cumhuriyet Dönemi Türk romanına din ve toplum ilişkileri nasıl yansımıştır?" sorusu bu çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır. Bu araştırmanın alt problemleri ise şunlardır: Din araçsallaştırılan bir kurum olmuş mudur? Dini araçsallaştırmanın sebepleri nelerdir? Din kurumsal sistemde yeniden inşa edilmiş midir? Dine yönelme sebepleri, farklılık arayışları din aracılığıyla suni değerler yaratmış mıdır? Din ve siyaset arasında nasıl bir ilişki vardır?

Konu

Edebiyat ve sosyolojinin beslendiği ana damar toplumdur. Çünkü edebiyatın ve sosyolojinin temelinde insan vardır. Bu nedenle her ikisi karşılıklı etkileşim içindedir ve kesişim kümeleri de toplumdur. Sosyoloji grup hâlindeki bireyleri incelerken edebiyat bireylerin etkileşimini çeşitli betimlemelerle ortaya koyar.⁴ Edebiyat sosyolojisi ise edebî metinlere yansıyan toplumu görmeyi amaçlar. Bu bağlamda bu çalışmanın konusu Cumhuriyet Dönemi Türk romanında din ve toplum ilişkileri olarak belirlenmiştir

---

³ Alemdar Yalçın, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), 8.

⁴ Köksal Alver, "Edebiyata Giriş", *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*, ed. Köksal Alver (Ankara: Hece Yayınları, 2004), 43.

Yazarın yaşadığı dönemdeki konumu, ekonomik durumu, toplum içindeki statüsü, zamanın moda eğilimlerine bağlılığı veya bunlardan farklı oluşu, dünya görüşü, eğitim durumu onun fikir dünyasını etkiler.⁵ Yazar tarihî, sosyal, siyasal değişme ve gelişmeleri bu fikir dünyası çerçevesinde değerlendirerek ortaya koyduğu esere yansıtır. Bu açıdan edebiyat ve toplum ilişkisine yazar, eser ve toplum etkileşimi çerçevesinde bakılabilir.⁶

Refik Halid Karay yaşadığı dönemin sosyolojik olaylarına kayıtsız kalmamış yazarlardan biridir. Yazarın *Kadınlar Tekkesi* romanı erken Cumhuriyet Dönemi'nin toplum yapısı ile ilgili veriler sunan edebî bir eserdir. Bu eserin konusu, sosyal tipleri ve çözümlenmeleri dönemin din ve toplum ilişkilerini yansıtacak biçimde kaleme alınmıştır.

Din olgusu tarihsel süreklilikte bireyin sosyal ve siyasal yaşamında önemli bir rol üstlenmiştir. Toplumsal hayata hâkim kültürel ve ahlaki değerler sisteminin oluşmasında, bireyin sosyalleşme serüveninde, iş bölümü, dayanışma ve toplumsal çatışma durumlarında çoğunlukla dinî inançların etkisi söz konusu olmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşunda ve toplumun yeniden inşa edilme sürecinde dinin toplumsal konumunu etkileyecek değişiklikler yaşanmıştır. Din ve devlet ilişkilerindeki bu değişimler siyasi alandan hareketle dini, dolaylı olarak da bireyi ve toplumu etkilemiştir.

Kadınlar Tekkesi romanı erken Cumhuriyet Dönemi'nden çok partili hayata geçiş sürecine kadar bu etkilerin bir yansıması olan toplumsal dönüşümü ve dinin toplumda yeniden üretilmesini bir şahıs kadrosu eşliğinde edebî bir formda anlatan bir eserdir. Dinin siyasetle olan ilişkisi romanın ana karakteri olan Şeyh Baki'nin yeni dinî kimliğinin oluşmasına ve tekkesinin değişmesine neden olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde toplumda meydana gelen sosyal, siyasi ve temelde dinî ilişkiler *Kadınlar Tekkesi* romanına yansıyan şekliyle kavramsal tartışmalar merkezinde sosyolojik perspektiften çözümlenecek ve böylece dönemin din-toplum ilişkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

---

⁵ Bk. Ahmet Cuma, "Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (2009): 84

⁶ Şaban Erdiç, "Çağdaş Türk Romanında Din ve Siyaset İlişkisi: 'Kar' Örneği", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/2 (2017): 982.

Amaç ve Önemi

Bir eylemi yahut kavramı anlamlandırabilmek için yaşanılan kültürle tarihsel bağlama bakmak gerekir. Kültürel doku tarihsel bağlam içinde değişkenlik gösterebildiğinden sosyal olay ve olguları anlayabilmek için dönemin sosyal ve kültürel yapısının arka planındaki temel özlere inerek gözlemler yapmak gerekir.

Romanlar toplumların anlaşılmasında ayna fonksiyonu görür. Çünkü roman insanı hem birey hem de toplumsal bağlamda ele alan kuşatıcı bir türdür. Romanda insan iç dünyası, bilinçaltı, duyguları, düşünceleri ve kendini kuşatan kültürel, sosyolojik ve tarihsel olguların içinde görünür. Roman insana bütünsel bir bakış açısıyla yöneldiği için çoğu zaman aynaya benzetilmiştir.⁷

Bu çalışmanın amacı *Kadınlar Tekkesi* romanı bağlamında dönemin din-toplum ilişkilerini anlamak; *Kadınlar Tekkesi*'nin sahip olduğu temel din-toplum paradigmasının hangi tarihî, sosyal, kültürel, siyasi, dinî birikimler üzerinde inşa edildiğini gözlemlemektir.

Basın, yayın, kültür ve edebiyat tarihinde önemli şahsiyetlerden biri olan Refik Halid Karay II. Meşrutiyet sonrası mütareke ve Millî Mücadele dönemlerini yaşamış, memleketin içinde bulunduğu durumu gözlemlemiş, sosyal ve siyasi olaylara hiçbir şekilde kayıtsız kalmayarak sesini yükseltmiş hatta bu durumdan dolayı sürgünlere gönderilmiş bir mütefekkindir. Bu durum eserlerine de yansımıştır.

Yazarın kültür birikiminin oluşmasında ailesi, muhiti, mizacı, eğitimi, yaşadığı sürgün deneyimi bir bütün oluşturur. Çok sayıda eser veren Karay XIX. yüzyılın ikinci yarısından başlamak üzere 1950'lere kadar olan dönemde Türk toplumunun genel yapısı ve onun ayrılmaz parçası olan örf, âdet, gelenekler ve görenekler ile toplumsal değişmelerin incelenebilmesi için toplum gözlemcisinin müracaat edilebileceği edebî bir birikim sunmuştur. Yazdığı edebî türlerden biri olan romanlarında geçmişi önemli bir malzeme olarak anlatmıştır. Sürgünlere gönderilmesi de romanlarını farklı bir açıyla sunmasını sağlamıştır.

Din sosyolojisinin konuları arasında din ve toplum ilişkileri ve toplumsal değişme önemli bir yere sahiptir. Tanzimat Dönemi'nde başlayan yenileşme

---

⁷ Şaban Sağlık, *Popüler Roman Estetik Roman* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2010), 10.

hareketleri erken Cumhuriyet'te de devam eden toplumsal değişmeleri etkilemiştir. Bu bağlamda erken Cumhuriyet'teki değişimlerin etkilerinin de modern Türkiye'deki din ve toplum ilişkilerine yansıdığı düşünölmektedir. Böylece bu çalışma edebiyat ve din ilişkisi odağında modern Türkiye'nin geçmişle bağlantılı olarak daha iyi anlaşılması için yeni bakış açıları sunabilir.

Evren ve Sınırlılıklar

Araştırma evreninin belirlenmesi ve belirli sınırlılıkların oluşturulması, ulaşılan sonuçların genellenebilirliğini sağlamaktadır. Bir araştırma ne kadar genellenebilirlik özelliği taşıyorsa o ölçüde değer kazanır.

Araştırma bir süreci ihtiva eder. Bu süreçte araştırmacı çeşitli güçlüklerle karşılaşabilir ve ideal koşullardan vazgeçmek zorunda kalabilir. Bu durum araştırmacının kontrolü ve etki alanının dışında olabileceği gibi bazı durumlarda da problem alanı, araştırma amaçları, yöntem ve öteki pratik zorunluluklardan kaynaklanabilir. Vazgeçilmek zorunda kalınan şeyler araştırmacının sınırlılıklarını oluşturur. Araştırmanın bulguları, verilen sınırlılıklar içinde değerlendirilmelidir. Bu sebeple araştırmacının sınırları belirlenmelidir.⁸

Bu çalışma Cumhuriyet Dönemi yazarlarından Refik Halid Karay'ın *Kadınlar Tekkesi* romanıyla sınırlıdır ve bu doğrultuda şekillenecektir. Bu araştırma siyaset ve din ilişkisi, dinin örgütlü yapıları, sosyal çatışma ve din, din ve aile konularını ele alacaktır. Ayrıca araştırmayı çok geniş bir alana yaymak istenilen düzeyde veri alımını olumsuz etkileyeceğinden Karay'ın *Kadınlar Tekkesi* romanı tek bir kitap olarak seçilmiştir. Ancak Karay'ın anı, hikâye, mizah, kronik gibi eserleri de çalışmamıza belirli ölçülerde katkı sağlayacaktır.

Hipotezler

Din, bireysel ve toplumsal şekilleriyle tarihî bir fenomendir. Din sosyolojisi ise dinin toplumsal boyutunu yani dinî inanç ve kurumların toplum üzerindeki etkilerini, bu kurumların toplumdaki diğer kurumlar ile etkileşimini inceleyen bir

---

⁸ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014), 73.

bilim dalıdır. Edebî eserlerin din sosyolojisinin verileriyle belirli yöntem ve teknikleri kullanılarak analiz edilmeye çalışıldığı bu çalışmanın hipotezleri şöyle sıralanabilir:

1) *Kadınları Tekkesi* romanındaki dinin mistik anlamı ile toplum paradigması arasında bir ilişki vardır. *Kadınları Tekkesi* bu anlamda bize farklı bir toplum modeli sunmaktadır.

2) Romanda sosyal farklılaşma ve toplumsal cinsiyet ile din arasında ilişkinin olduğu varsayılmaktadır.

3) Çeşitli merasim, uygulamalar, eylemler gibi dinî öğelerin edebî eser içinde bulunması dil içinde dinin varlığını göstermektedir.

4) Cumhuriyet Dönemi'nde sosyal, siyasal, eğitimsel, ailevi değişimlerin yaşandığı ve bu değişimlerle *Kadınlar Tekkesi*'ne yansıyan din ve toplum görüşleri arasında ilişkiler söz konusudur.

5) Kökleri Tanzimat Dönemi'nde atılan modernleşme anlayışı ile din ve toplum yapıları arasında ilişkiler olduğu düşünülmektedir.

6) Yaşanılan dönemlerin şekillenmesinde siyasetin etkin bir güç olduğu ve böylece toplumsal kurumları etkilediği düşünülmektedir.

Yöntem ve Teknikler

Metot, araştırma yolu ile bulunup ortaya konabilecek somut sebep-sonuç ilişkilerini ve bu ilişkilerin temelinde yatan soyut ilmî kanunları tespit edebilmek için izlenmesi gereken yol anlamına gelir.⁹

Yöntem ve teknikler araştırmanın konusuna göre belirlenir. Sosyal olaylar hakkında inceleme yapan bir araştırmacı sosyal olayın izini taşıyan bilgi, belge ve kaynaklara ulaşabilmek için çeşitli yolları kullanır.

Cumhuriyet Dönemi Türk romanına yansıyan din ve toplum ilişkilerini inceleme konusu yapan bu çalışmada tarama modelinden yararlanılmıştır. “Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi

---

⁹ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Sosyal İlimler Metodolojisi* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1982), 3.

amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan, onu uygun bir biçimde ‘gözleyip’ belirleyebilmektir.”¹⁰

Bu nedenle öncelikle alan yazın taraması yöntemi kullanarak ilgili kitapların okunması, anlama ve yorumlama yaklaşımıyla da din sosyolojisi perspektifinden değerlendirmeler yapılması planlanmıştır.

---

¹⁰ Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 77.

1. BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Edebiyat ve Toplum

1.1.1. Toplumsal Bir Ürün Olarak Edebiyat

Edebiyat; malzemesini dilden alan, kaynağını yaşantıların ve hayal gücünün oluşturduğu bir dil işçiliği ve aynı zamanda bir sanat dalıdır.¹¹ Dil işçiliği olması edebiyatın estetik yönünü ifade ederken sosyokültürel hayat ve onu oluşturan tabakaların göstergelerinden biri olması edebiyata toplumsal bir kimlik kazandırır.¹² Toplumda paylaşılan ortak değerler edebiyatın materyali olan kelimeler vasıtasıyla sağlanır. Böylelikle edebiyat, toplumsallığını paylaşılan kelimeler üzerinden de gerçekleştirir.¹³

Kaynağında yaşantılar olması edebiyatın toplumun süzgecinden geçtiğinin en açık kanıtıdır. Toplum belli bir toprak parçasında yaşayan, ortak bir kültürü paylaşan, kendilerini birleşik ve özgün bir varlık olarak gören insan topluluğudur.¹⁴

Toplumların varlıklarının en somut göstergesi olan kültür, toplumu oluşturan insanların bütün ürünlerini içerir.¹⁵ İnsan sözü olarak tanımlanabilen edebiyat ise toplumun kültür kodları içinde yer alır ve varlık alanını o kültürün bir ürünü olarak oluşturur.¹⁶

Toplumsal ilişkilerin özellikleri sanat ve edebiyatı etkiler. Bu ilişkiler aynı zamanda edebiyat aracılığıyla kayıt altına alınmış olur. Ait olduğu toplumsallık

---

¹¹ Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi* (İstanbul: Say Yayınları, 2003), 9.

¹² Sadık Tural, “Edebiyat ve Toplum İlişkisi Üzerine Düşünceler”, *Folkloristik: Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*, ed. Özkul Çobanoğlu - Metin Özarslan (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1996), 63.

¹³ Turan Karataş, “Ayna ve Toplum”, *Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu 28-30 Nisan Bildiriler Kitabı*, ed. Hacı İbrahim Delice (Bartın: Bartın Üniversitesi, 2016), 1: 16.

¹⁴ Gordon Marshall, “Toplum”, *Felsefe Sözlüğü*, trc. Osman Akınbay - Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 732.

¹⁵ Mustafa Arslan, “Kültürel Bağlamda Din”, *Kültür ve Din*, der. M. Ali Kirman - Abdullah Özbolet (Adana: Karahan Kitabevi, 2014), 18.

¹⁶ Köksal Alver, *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri* (Ankara: Hece Yayınları, 2012), 42.

durumu, edebiyatı bir şekilde toplumsal bir kültür formu yapmıştır.¹⁷ Edebiyat toplumdan aldığı verileri kendi bünyesinde işler. Böylece yazar, edebî metin ve toplum arasında bir bütünlük oluşur.

Edebiyatın toplumsallık durumu, edebiyat ve toplum arasında karşılıklı bir bağ olduğunu yaşantılar yoluyla gösterir. Edebiyat toplumun egemen ve örtük değerlerinden etkilenirken bir yandan da kendi tarihi içinde toplumu etkiler. Edebiyat ile toplumun ilişkisi iki faydayı doğurur: edebiyattaki bir tavır ve durumun toplumsal gerçekliğe dayanması, toplumsal ortama ilişkin bilginin edebî metni anlamada yardımcı olması.¹⁸

Herhangi bir edebî eser, konunun tabii ve sosyal çevresine ait değerlerini yansıtır. Eser okunduğunda konusunu aldığı toplumun özellikleri eserde gözlemlenir.¹⁹ Yazar, yazınsal bir yetenekle yarattığı eseriyle toplumsal sorunlara eğilirken edebiyatın imkânlarından faydalanır. Böylece toplumun ilgisini kimi zaman mizahla, kimi zaman hicivle, kimi zaman trajediyle anlaşılır ve akılda kalıcı bir tarzda eğildiği toplumsal soruna çekerek farkındalık yaratır.

Yazar sosyal araştırmalar için bir laboratuvar işlevi gören, kendisinin de içinde bulunduğu sosyal ortamı yani toplumu gözlemler. Hayal gücünü, yeteneklerini ve sosyokültürel birikimini bir araya getirerek eserini oluşturur. Bu eser aracılığıyla toplumdaki gelenek ve göreneklere, dinî inanışları, siyasi ve sosyal düşünceleri, sosyal süreçleri gözlemlemek mümkündür. Bunun yanında Edebiyat sadece çevresindeki olgusal gerçekliği kaydetmekle yetinmez; kurgusal karakterler yoluyla bireyin ümitlerini, hayallerini ve fantezilerini ortaya koyarak toplumun doğasını ve bireyin onu nasıl tecrübe ettiğini gösterir. Bireyin toplumsal etkilere tepkisini gösteren edebiyat sosyal tavırların neden-sonuç ilişkisi bağlamında anlaşılmasını sağlar.²⁰

---

¹⁷ Alver, “Edebiyata Giriş”, 40.

¹⁸ Köksal Alver, “Edebiyatın Sosyolojik İmkânı”, *Edebiyat Sosyolojisi*, ed. Köksal Alver (Ankara, 2004), 13-22.

¹⁹ Ertuğrul Aydın, “Edebiyat Sosyolojisine Bakışta Türk Edebiyatı”, *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu 4-5 Haziran 1999* (Gaziantep: A.Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi Gaziantep Şubesi, 1999), 6.

²⁰ Gonca Kırtıl, “Metinlerin Sosyolojik İmkânı Üzerine Farklı Yaklaşımlar”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/10 (2012): 296.

Edebiyat nasıl ki toplumun sunduğu her türlü öğeden etkileniyorsa toplum da edebiyattan çeşitli yönlerde etkilenir. Edebiyat kolektif kimlik tesis etme, toplumsal bilinç durumu belirleme, kolektif bir bilinç sağlama; ulusal, dinsel ve ideolojik anlam haritaları örme gibi görevler üstlenebilmektedir.²¹ Toplumda değişen norm ve değerlerin anlaşılması, sınıf ya da grup kontrolünün sağlanması da yine edebiyat aracılığıyla olur. Edebiyat eserlerinin insanlar tarafından türlerine ve konularına göre tercih edilmesi de edebiyatın topluma sunduğu imkânlardandır. Toplum bilim bilimsel bir bakış açısıyla bu imkânı çözümleyerek toplumun öznesi olan bireyin bilincini, anlayışını, tutumunu anlamaya çalışır. Aynı zamanda toplum bilim edebî eserin okuyucusu olan bireyin duygusal özdeşim kurduğu edebî eserden yola çıkarak onun duygu dünyasını tanımlar. Böylelikle insana bütünsel bakmaya ve onu daha iyi anlamlandırmaya kaynaklık eder. Edebî gözlem toplumu anlamak için yararlı bir araçtır.

1.1.2. Edebiyat ve Din İlişkisi

İnsanlığın her döneminde toplumların hayatını etkileyen, aşkın bir güç ve sosyal bir fenomen olan din,²² bütün sosyal sistemlerde etkileri görülen bir kurumdur. Toplumların ürettiği ve ilişkide olduğu her alanda dinin varlığı gözlemlenmiştir. Din, tarihsel anlamda toplumları etkileyen önemli bir kurum olma özelliğini bugün de güçlü bir şekilde sürdürmektedir. Edebiyatın din ile olan münasebeti, edebiyatın dinî ritüel ve pratiklerden etkilenmesiyle başlamıştır. Güzel sanatlar olarak adlandırılan şiir, musiki, resim, mimari, raks önce dinden yani dinî ayinlerden doğmuş, uzun müddet tamamıyla dinî bir özellikte kalmıştır.²³

Edebiyat toplumla sürekli alışveriş hâlinde olmuştur. Çünkü edebiyatın varlık alanı toplumdur ve edebiyat toplumun diğer bileşenleriyle etkileşimlidir.²⁴ Toplumun en önemli unsurlarından biri olması sebebiyle din edebiyatla çeşitli bağlantılar kurmuştur. Bu ilişkiselliği yansıtacak çeşitli göstergeler gözlemlenmektedir.

---

²¹ Alver, “Edebiyatın Sosyolojik İmkânı”, 13-22.

²² Kemalettin Taş, “Sosyolojik Din Tanımları”, *Din Sosyolojisi*, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapçioğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 37.

²³ Mehmet Fuad Köprülü, *Edebiyat Tarihi* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1986), 66.

²⁴ Köprülü, *Edebiyat Tarihi*, 1.

Dildeki dinî ibareler, dinin edebiyatı kavramlar temelinde etkilediğinin kanıtıdır. İlk bakışta “din” kelimesinin dil içinde çeşitli anlamlar yüklenmiş olması bile bu iki alanın birbiri ile etkileşim hâlinde olduğunu göstermektedir. İlkel kabilelerden postmodern zamanlara kadar çeşitli alanlarda dil içinde birçok dinî ibareye rastlanmıştır. İlkel kabilelerde çiftçilikle uğraşan toplulukların folklorunda çiftçilerin koruyucu tanrı, verimlilik ve bereket tanrısı olarak inandıkları tanrılara rastlanmıştır. Savaşçı topluluklarda ise savaş ve zafer tanrıçaları önemli bir rol oynamıştır.²⁵ İlkel kabilelerde tüm antlaşmaların Tanrı adına yapılması²⁶ yazılı metinler üzerinden dinin varlığına işaret etmektedir.

Dinin edebiyatla bir diğer ilişkisi edebî türler içinde bazı özel alt türlerin -naat, münacat, gevhername, dolapname, faziletname ve hilye- Türk edebiyatında bütünüyle dinî özellikleriyle ön planda olan edebî türler olmasıdır. Din ile edebiyat arasında işlenen konular üzerinden de bir münasebet söz konusudur. Edebiyat maddi ve manevi tavırları gereksiz ayrıntılardan arındırarak sanatsal bir yapıya dönüştürürken²⁷ din manevi tavırlara kutsalın tecrübesi olarak odaklanmıştır.²⁸

Edebiyat bir yaşam biçimi olan dini çeşitli türleri içinde ve çeşitli şekillerde sunmuştur. Bazen bir romanda bir karakter olarak bazen bir hikâyede bir davranış olarak, bazen bir denemede özlü bir cümle olarak hatta bazen de bir savunmada reddedilen bir tavır olarak edebiyat dinin yansımalarını göstermiştir. Toplum tarafından yanlış anlaşılmış bir dinî anlayışın ne tür sonuçlara yol açabileceğini yine edebiyat bazen hicvederek bazen mizah unsurlarını ön planda tutarak vurgulamıştır.

Din, öğretilerini insanlara ulaştırmak için çeşitli vasıtalarla ihtiyaç duymaktadır. Sözlü kültürlerden yazılı kültürlere gelene kadar din, hedef kitlesine ulaşmak için dili bir iletişim aracı olarak kullanmış ve dilin imkânlarından faydalanmıştır. Kültür içinde standartlaşan norm ve değerlerin bireyler tarafından içselleştirilmesi için sembolleşmesi gerekmektedir. Sembolleşen norm ve değerler siyasal ve toplumsal alanlarda dil aracılığıyla ifade edilmiştir. Böylece dil

---

²⁵ Freyer, *Din Sosyolojisi*, 100.

²⁶ Mustafa Keskin, “Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/3 (2004): 13.

²⁷ Sadık Tural, *Edebiyat Bilimine Katkılar* (Ankara: Ecdâd Yayınları, 1993), 57.

²⁸ Taş, “Sosyolojik Din Tanımları”, 39.

toplumsallaşma aracı işlevini yürüterek bireyle toplum arasındaki sosyal bağı oluşturmuştur.²⁹

Edebiyatın din, siyaset ve eğitim ile olan ilişkisinde çeşitli işlevler yüklenerek toplumsal kimliğin oluşumuna kaynaklık ettiği gözlenmektedir. Edebiyat bu işlevi okuruna doğrudan veya dolaylı şekilde telkin ederek yapmıştır. Milletler, edebiyatta kendini görmüş,³⁰ edebiyat bir nevi kolektif kimliğin aynası olmuştur.

Edebiyat eserinin çoğu durumda siyasal ideolojilerle iç içe bir yapıda, siyasal-toplumsal sorunlarla sıkı bağlantı içinde olduğu gözlenmiştir.³¹ Siyasal ideolojinin birebir ifadesi olmasa da edebî dilin esnekliği her dönemde devletler ve siyasiler tarafından olumlu özelliklerde kullanılmıştır. Bu doğrultuda edebiyatın, sanatın bir dalı olması gerçeği “Sanat ne içindir? Sanat eserinde sanattan başka kaygılar olmalı mıdır?” türünden soruları akla getirmektedir. Tanpınar (1901-1962), sanat ve siyaseti değerlendirirken sanat eserinde, sanat kaygısından başka kaygı olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bir dönemin açıkça savunuculuğunu yapan eseri hoş bulmamış, insanı bütünü ile alan ve yeri geldikçe toplumsal meselelere eğilen eserleri tercih ettiğini belirtmiştir.³² Bu bağlamda her dönem sanatın niteliği ile ilgili tartışmalar yapılmıştır. Günümüzde de sanatın tartışmaya açık konumunun devam ettiği görülmektedir.

Edebiyat, edebî ve estetik bir kültür formu olmasının yanı sıra çeşitli toplumsal, siyasal, dinsel ve ideolojik boyutları olan bir bilgi gövdesi³³ olarak işlevini yürütmektedir. Tanzimat Dönemi’nde Türkçenin Arapça ve Farsçadan ayrı bir dil olduğu, bilgiyi yaymada başvurulacak doğal aracın Türkçe olabileceği yönündeki bilincin yaygınlaşmasını gösteren göstergeler söz konusudur. Bu dönemde dil ve yazı alanında radikal bir değişiklik olmasa da basın sayesinde dil çağdaşlaşması zorunluluğu gündeme gelmiştir. Basın sadece gazete çıkarmak anlamında anlaşılmamış, resmî bir yayın işlevi de görmüştür.³⁴ Modernleşme ile

---

²⁹ Ali Yaşar Sarıbay, *Siyasal Sosyoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 61.

³⁰ Köksal Alver, “Edebiyat ve Kimlik”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2006): 32-43.

³¹ Ufuk Özcan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Edebiyat-Siyaset İlişkisi”, *Sosyoloji Konferansları*, 55 (2017): 475.

³² Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997), 322.

³³ Erdiç, “Çağdaş Türk Romanında Din ve Siyaset İlişkisi: ‘Kar’ Örneği”, 982.

³⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 260-262.

birlikte Türk edebiyatı siyasal ve günlük gazete gibi uygulamalarla güncel siyaseti izleyen bir yapıya dönüşmüştür.³⁵

Tiyatro, makale, eleştiri, deneme ve roman gibi türler gazete aracılığıyla Türk edebiyatına girmiştir.³⁶ Kitle iletişim araçları henüz bugünkü varlık ve etki boyutuna ulaşmamışken dönemin toplumsal ideolojisini yaymada edebî bir tür olan roman önemli bir araç olmuştur. Özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde inkılapların halk tarafından benimsenmesi için roman âdeta ideolojik bir aygıt dönüşmüştür.

Romanın daha genelinde sanatın siyasetle ilişkisi her zaman gerilimli olmuştur, indirgemeci tavır alışlar romanın siyasal soruna yönelik ilgisinin propaganda sorunuyla birlikte konumlandırılmasına yol açmıştır. Bir anlatı türü olarak romanın şu veya bu düzeyde siyasal göndermelerden kaçınmayacağını söylemek gerekir. Çünkü hangi dönem veya devirde olursa olsun siyaset gündelik yaşamın en sıradan olaylarıyla içselleşmiştir.³⁷

İktidar, kendi meşruiyetini sağlamaya çalışırken edebiyatın kaynaklarından faydalanmıştır. Bu durum iktidar çekişmelerinde de kendini göstermiştir. Edebiyatçı, eserini inşa ederken yaşadığı çağın başat duyarlılıklarından, zihinlerde hâkimiyet kuran ideolojilerden salt bir özellikle uzaklaşmamıştır. Siyasi meseleler birçok edebiyatçının başlıca esin kaynaklarından biri olmuştur. Edebiyat eserinin arka planında bir dünya görüşü, inanç ve doktrinlerin bulunmasının yanı sıra edebiyat eserleri ideolojik bir zemine oturmuş, bir ideolojiyi savunmuş ya da birtakım ideolojilere refleks olarak var olmuştur.³⁸ Türk edebiyatında da bu durumun örnekleri görülmektedir.³⁹

Yaşadığı toplumda resmî ideolojiyle ihtilafa düşen her romancı ister istemez siyasal olanla karşılaşmış, siyasal düzey ve görüşlere göndermelerde bulunmuştur. Kimi zaman iktidardan yana tavır alan edebî ortam kimi zaman da muhalif bir

---

³⁵ Ertan Eğribel - Elif Süreyya Genç, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Yaşamı", *Sosyoloji Yıllığı Kitap 8: XIX. Yüzyıl*, ed. Ertan Eğribel (İstanbul: Kardeşler Matbaası, 2001), 154-154.

³⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 252.

³⁷ Ahmet Oktay, "Siyasal Roman Üzerine", *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*, 65-66-67 (2002): 267-270.

³⁸ Nurettin Şazi Kösemihal, "Edebiyat Sosyolojisine Giriş", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 2/19-20 (1964): 19-20.

³⁹ Bk. *Hüküm Gecesi* (Yakup Kadri Karaosmanoğlu), *Saraylarda Mecnunlar* (Fazlı Necip), *Deli Deryalı* (Nizamettin Nazif), *Ateşten Gömlek* (Halide Edip Adivar), *Damga* (Reşat Nuri Güntekin).

konumda doğrudan ya da dolaylı bir siyasal dille taraftarlığını göstermiştir.⁴⁰ Bu bağlamda yaşadığı dönemin iktidar odaklarına muhalif bir gazeteci-yazar olan Refik Halid Karay'ın muhalif tutumunu edebî türde verdiği eserlerinde gözlemlemek mümkündür. Karay'ın iktidara karşı keskin tutumu uzun süren sürgünlere gönderilmesine yol açmıştır.

Şair ve yazarların siyasal eser vermesinde siyasetin bizzat içinde yer almaları, siyasete ilgi duymaları etkili olmuştur. Bir başka etken de sanatçının dünyayı tamamlanmamış bir taslak olarak görmesi ve tamamlayabilmek için aldığı tavırda yani dünyada olup bitenlere ilişkin sanatçının duruşunda gizlenmiştir. Çünkü bu duruş sanatçının siyasallığından ileri gelmektedir.⁴¹ Cumhuriyet Dönemi şair ve yazarlarında bu siyasal duruşu gözlemlemek mümkündür. Mizancı Murad'ın (1854-1917) *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* romanında savunduğu “adem-i merkezîyetçilik” düşüncesi; Mithat Cemal Kuntay'ın (1885-1956) *Üç İstanbul* romanındaki Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet rejimlerinin roman metnine yansımaları bakımından önemli sayılmıştır. Aynı şekilde, Kurtuluş Savaşı yıllarını gerçekçi bir bakış açısıyla edebiyata taşıyan Halide Edip (1884-1964), Yakup Kadri (1889-1974) ve Falih Rıfkı Atay (1894-1971) gibi Cumhuriyet Devri yazarlarının siyasi kimlikleri ile eser vermeleri edebiyatın siyasetle ilişkisine örnek teşkil etmektedir.⁴²

Cumhuriyet Dönemi'nde gerçekleştirilen inkılapların toplum tarafından benimsenmesini sağlamak ve Cumhuriyet rejimini övmek adına çeşitli romanlar yazılmıştır. Bu romanlardan dinin siyasetle ilişkisi çıkarımını destekleyecek veriler dikkat çekmektedir. Bu durumun yetkin örneklerinden biri Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Ankara'sıdır* (1934). *Ankara* öne sürdüğü ütopya ile Cumhuriyet'e ve rejime bir övgü niteliği taşımaktadır.⁴³

Cumhuriyet'in ilk çeyreğinde roman yeni bir Batılı Türk kimliğinin benimsenmesi, sosyal konularda reformların başarıya ulaşması ve hâlâ güçlü bir dinî

---

⁴⁰ Özcan, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Edebiyat-Siyaset İlişkisi”, 466.

⁴¹ Ahmet Cemal, *Sanat Üzerine Denemeler* (İstanbul: Can Yayınları, 2000), 63.

⁴² Ertuğrul Aydın, “Edebiyatın Siyasetle Kesişen Noktasında Yazar ve Şairlerin Tutumları”, *Muhafazakâr Düşünce* 4/13-14 (2007): 146.

⁴³ Oktay, “Siyasal Roman Üzerine”, 275.

gelenek altındaki toplumda laisizmin yerleşmesi için kullanılmıştır.⁴⁴ Bu dönem romanları incelendiğinde romanlar vasıtasıyla Cumhuriyet'in idealleri ve temel ilkeleri doğrultusunda bir toplum oluşturulması ve bu toplumun yapısal özelliklerinin, yeni bir düzlem ve bakışla ele alınması, Cumhuriyet ideali doğrultusunda yeni bir birey modeli oluşturulması, kadın-erkek eşitliğini savunma ve kadının toplumsal yapıda aktif bir şekilde yer almasının desteklenmesi, geleneksel ve dinî kalıplardan kurtulmuş ve bilimi referans alan yeni entelektüel kesimin oluşturulması, köylü-kentli arasındaki mesafe azaltılarak köylünün kalkınması için çalışılması, eğitimin yeni bir bakışla düzenlenmesi ve yeni eğitim neferlerinin yetiştirilmesi gibi amaçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.⁴⁵

Din Cumhuriyet rejiminin yayılmasının, değişiminin ve ilerlemesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak kabul edilmiştir. Bireylerin dini algılama biçimi halkın inançlarını taassup boyutuna taşıyan bir araç sayılmıştır. Bu anlayış Anadolu insanının geri kalma sebebi olarak resmedilmiştir. Din ve din adamları imgesinin ön planda olduğu bu dönemde özellikle Reşat Nuri'nin (1889-1956) *Yeşil Gece* (1928) ve Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye* (1926) romanları dine bakışı yansıtmada önemli eserlerden sayılmıştır. Bu romanlarda din cahilliğin, bağınazlığın, dar kafalılığın, geri kalmışlığın, vurdumduymazlığın kaynağı olarak gösterilmiş,⁴⁶ bütün bu durumların mücrim yapısı dine bağlanmıştır. Dinin araçsallaştırılması, geleneğin dinle bağlantısı, bireylerin dinî duygularının yönlendirilmesinde etken hususlar, din adamı ve müritlerinin özellikleri, dinin siyasetle ilişkisi gibi unsurlar bu tezin de inceleme alanı olan *Kadınlar Tekkesi* romanında görülmektedir.

Türk edebiyatının Tanzimat, Meşrutiyet, Cumhuriyet Devri Edebiyatı gibi dönemlere ayrılmasında son yüz elli yılın siyasal olaylarının etkisi olmuştur.⁴⁷ Siyaset edebiyatçının kendisi, bakış açısı, ortaya koyduğu eseri, ele aldığı konuları üzerinde egemen bir tavra sahip olmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nden modern dönemlere uzanan bireysel ve toplumsal gelişmelere ve bunların tanımladığı bilinç

---

⁴⁴ Azade Seyhan, *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı Kesişen Yazgıların Hikâyesi*, trc. Erkan İrmak (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 20.

⁴⁵ Alver, "Edebiyat ve Kimlik", 40.

⁴⁶ Abdullah Özbolat, "Bir Ulus Yaratmak: Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Din Adamının Temsili", *Turkish Studies* 7/4 (2012): 2474.

⁴⁷ Aydın, "Edebiyatın Siyasetle Kesişen Noktasında Yazar ve Şairlerin Tutumları", 142.

düzelelerine koşut olarak edebî ürünlerin biçim, içerik ve konusunun yanı sıra yeni sosyo-politik duraklar keşfedeceğini ve nihayet sosyolojiyle edebiyatın ilişkilerinin yeni bir düzlemde süreceğı görülecektir.⁴⁸ Siyasetin baş aktör olduğı bu birliktelikte din de etkin bir rol almaya devam edecektir.

1.2. Türk Edebiyatında Roman

Türkiye'nin süregelen modernleşme sürecinin Cumhuriyet tarihi ile başlamadığı genel geçer bir kabuldür. Devamlılık modernleştirici unsurlar ve modernleşmenin arkasında yatan itici güçte bulunabilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun biraz da zorlamayla girdiğı modernleşme sürecinin askerî ve teknik kaygılarla başlaması göz önüne alınacak olursa politikanın bir çerperinde yeniliğın, diğer çerperinde ise statükonun savunulması bizzat modernleştirici öğeler üzerinde baskı unsuru oluşturmuştur.⁴⁹

Türk modernleşmesi, III. Selim (1789-1807) ile başlayan ve XIX. yüzyıl boyunca devam edip günümüzde de etkilerini gösteren bir süreçte ülkenin yeniden yapılandırılması çabaları ve bu amaçla yapılan uygulamalar olarak değerlendirilebilir. 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın yayınlamasıyla ülkede siyasal ve sosyal bazı düzenlemelerin yapılacağı duyurulmuş, fermanın ilanından sonra birçok alanda değişimler yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin çöküşünü engelleyebilmek için Batı'nın sosyal, siyasal, ekonomik müesseseleri Osmanlı Devleti içinde taklit edilerek düzenlenmeye başlanmıştır. Tanzimat'ın yeni yönetim ilke ve usulleri konusunda bazı durumların yaşandığı görülmüştür. Karar alma sürecinde kurum ve kurullar ortaya çıkmış, yeni düzenin yaratılmasında başvuru olan süreçte din ve devlet işlerinde değişmelerin yaşanmasıyla laikleşmeye doğru bir gidiş gerçekleşmiştir. Devletin merkezî örgütünde adliye, askerlik, maliye, dâhiliye, ulaştırma, sağlık, eğitim gibi çeşitli alanlarda ayrı ayrı kurullar oluşturulmuştur.⁵⁰

---

⁴⁸ Erdiç, "Çağdaş Türk Romanında Din ve Siyaset İlişkisi: 'Kar' Örneğı", 983.

⁴⁹ Simten Coşar, "Türk Modernleşmesi: 'Aklileşme', 'Patoloji', 'Tıkanma'", *Doğu Batı* 2/8 (Ekim 1999): 70-71.

⁵⁰ Vahdettin Engin, "Türk Modernleşmesinin İlk Safhaları", *Türk Modernleşmesi*, ed. Arif Kolay (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2013), 11-19.

Osmanlı aydınları ve devlet adamları modernleşmenin gereği olarak Batı tarzında yeni okul ve sosyal kurumlar açmışlar böylece Avrupa'daki tüm gelişme ve deneyimleri gözlemlene fırsatı yakalamışlardır. Ayrıca Avrupa'yı gezen Türk aydın ve yazarlar, Türkiye'de henüz göremedikleri Batılı yaşam koşullarını büyük bir gıpta ile anlatmışlardır. İthal giysi, araba, müzik kutusu, piyano vb. süs eşyaları ve bir dil olarak Fransızca popüler hâle geldiğinde romancılar Fransızcadaki "chic"den esinlenerek "şık" diye adlandırdıkları bir stereotip yaratmışlardır.⁵¹

Bu değişimlerin edebiyata yansması geç olsa da edebiyat metinleri, Türk modernleşmesinin ilk dönemlerine tanıklık eden en önemli öğelerden biridir. Döneme ait edebî metinlerin toplumsal tarih açısından önemli sayılmasının gerekçelerinden biri ilk kez bu dönemde ortaya çıkan roman türünün toplumsal meseleleri konu edinmesidir. Bir diğeri de Batı'dan ithal edilen roman benzeri kimi edebî türlerin, modernleşme süreciyle birlikte Türk toplumunda görülmeye başlaması ve bu türler bağlamında yerli metinlerin üretilmesidir. Böylece bu metinler Türk modernleşmesi sürecinde rol oynamış ve modernleşmenin niteliği hakkında veriler sunmuştur.⁵²

Roman bir toplumun sosyokültürel, psikolojik, dinî ve estetik bütün zevk ve birikimlerini yansıtan edebî bir türdür.⁵³ Hikâye ve romanın doğuşu insanların olayları anlama isteğiyle başlamıştır. Merak uyandıran olayları dinleme ve sebeplerini araştırma isteği eski bir beşerî durumdur. Bu durumlar zamanla gelişerek edebî bir tür hâline gelmiştir. Vakaları tahkiye yolu ile anlatmak bütün milletlerde olduğu gibi Türk topluluklarında da önce şifahi bir tarzda başlamış ardından din, kahramanlık destanları gibi menkıbeler ve efsanelerle gelişmiştir. Anadolu'ya yerleşen Türkler bir taraftan Dede Korkut Hikâyeleri gibi millî hikâyeleri anlatırken diğeri taraftan Türk aydınları da klasik Şark romanlarını tanımaya ve benimsemeye başlamışlardır. Tanzimat Dönemi'nin Türk romanına yaptığı yenilik, çoğunlukla hayal ve masal unsurları ile işlenen eski Şark Türk tahkiye tarzının niteliğini

---

⁵¹ İnci Enginün, "Osmanlıcadan Modern Türkçeye Türk Edebiyatı ve Öz Kimlik", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, der. Kemal H. Karpat (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 342.

⁵² Kenan Çağan, "Osmanlı Modernleşmesinde Bir Sapma Olarak 'Bihruz Bey Sendromu'", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2007): 34.

⁵³ Yalçın, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, 9.

barındıran Türk romanına Avrupai gelişmelere uygun bir roman tarzı getirmiş olmasıdır.⁵⁴ Türk romanı kendi hikâye anlayışı üzerine kurulmuştur.⁵⁵ Eski hikâye türünden romana geçiş hayalcilikten akılcılığa, çocukluktan olgunluğa kısacası geleneksellikten modernliğe geçişi ifade etmiştir. Batı'dan uygarlaşmanın bir gereği olarak alınan roman türü, daha sonra Türk toplumunu uygarlığa götürecektir araçlardan biri olarak kullanılmıştır.⁵⁶ Türkiye'de roman yazan ilk yazarların romana olan ilgileri bir romancı hayal gücüyle değil aksine belirli kaygılar taşıyarak taklitle başlamıştır.⁵⁷

Tanzimat kuşağı, XVIII ve XIX. yüzyıl Avrupa romanının arkasında yatan gerçekleri gözden kaçırmıştır. Çünkü Avrupa uygarlığının faydacı ve maddi yönlerini kültürel bağlamından ayırarak hayatın akışına kapılmış bireyin ikilemini görememiştir. Batı'da roman, bireyin yabancılaşmasıyla başlarken ithal edilmiş versiyonu bireyi cemaat ekseninde tanımlamıştır.⁵⁸

Türk edebiyatında Batılı roman 1861'den sonra başlamıştır. Fransız romanlarından tercüme eserler görülmüş, kısa süre sonra da yerli romanlar yazılmıştır. Türk edebiyatına giren ilk roman 1859 yılında Yusuf Kamil Paşa'nın (1808-1876) Fenelon'dan yaptığı *Telemak* adlı tercümedir. Ahmet Mithat Efendi'nin (1844-1912) *Kıssadan Hisse'si* ve *Letaif-i Rivayat*'ının ilk beş cüzü, Şemsettin Sami Bey'in (1850-1904) *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*'ı, Namık Kemal'in (1840-1888) *İntibah* ve *Cezmi'si*, Emin Nihat Bey'in (1838-1880) *Müsameretname'si*, Sami Paşazade'nin (1860-1936) *Sergüzeşt* ve *Küçük Şeyler*'i, Recaizade Mahmud Ekrem'in (1847-1914) *Araba Sevdası'sı*, Nabizade'nin (1862-1893) *Karabibik* ve *Zehra'sı*, H. Ziya Uşaklıgil'in (1866-1945) *Nedime'si* Batı hikâyeleri tarzında eserlerdir.⁵⁹ İlk Türk romanı, Batılılaşmaya karşı o devrin geniş bir yelpazedeki tutumlarını yansıtırken

---

⁵⁴ “Tanzimat’tan Sonra Edebiyatımızdaki Yenilikler Hikâye ve Roman”, *Sorun Cevaplayalım*, erişim: 15 Eylül 2017, [Http://soruncevapliyalim.com/turk-dili-ve-edebiyati/19342-tanzimattan-sonra-edebiyatimizdaki-yenilikler-hikaye-ve-roman.html](http://soruncevapliyalim.com/turk-dili-ve-edebiyati/19342-tanzimattan-sonra-edebiyatimizdaki-yenilikler-hikaye-ve-roman.html).

⁵⁵ Yalçın, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, 46.

⁵⁶ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 11.

⁵⁷ Ahmet Ö Evin, *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi* (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2004), 58.

⁵⁸ Evin, *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi*, 246.

⁵⁹ “Tanzimat’tan Sonra Edebiyatımızdaki Yenilikler Hikâye ve Roman”.

entelijansiyanın toplumsal değişimle ilgili sorunlarla takıntı derecesinde uğraştığını da göstermektedir.⁶⁰

Türk aydınları toplumsal ve kültürel sorunlara yönelmişler, kültür içinde bu dönemde yer etmiş olguları romanlarına taşımışlardır. Kölelik olgusunu en ince ayrıntısına kadar işleyen *Sergüzeşt*, alaturka ve alafranga tiplerin çatıştığı *Felâtn Bey'le Rakım Efendi* ve yanlış Batılılaşmayı anlatan *Araba Sevdası* bu dönemde yazılmış romanlardan bazılarıdır.

Servet-i Fünun, Batı etkisinde gelişen Türk edebiyatının ikinci önemli aşamasıdır. Sultan Abdülhamit'in tahtta olduğu süre zarfında ortaya çıkmış, gelişmiş ve Abdülhamit devrinin sona ermesiyle de son bulmuş bir edebî dönemdir. Dönemin edebiyat anlayışını etkileyen başlıca ideolojiler arasında Türkçülük, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Batıcılık yer almaktadır.⁶¹

Tanzimat'la başlayan Batılılaşma arzusu Servet-i Fünun Dönemi'nde zirveye ulaşmıştır. Bu durum edebiyatta da Batılı bir görünüm kazanma istencini beraberinde getirmiştir. Servet-i Fünuncular, çöküşten kurtulup ilerlemenin yolunun Batılılaşmadan geçtiğini düşünmüşlerdir. Geri kalmışlık duygusu Batı karşısında eziklik ve hayranlık duygusunu ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde yaşayan insanlarda da bıkkınlık ve bezginlik gibi psikolojik durumlar hâkimdir. Böyle bir fikrî ve duygusal ortamda yetişen Servet-i Fünuncular da yaşanan bu durumlardan etkilenmişlerdir.⁶²

Servet-i Fünuncular Avrupalı okullarda eğitim görmüş ve buradaki Avrupalı yaşam tarzını yakından görme fırsatı yakalamışlardır. Bu edebiyatçıların aileleri büyük oranda orta tabakaya mensuptur. Bu durum onlarda ortak bir sanat zevkinin doğmasına yol açmıştır. Ancak aynı sanat zevkine sahip olmalarına rağmen bu zevki yansıtmaya şekilleri farklı olmuştur.⁶³ Eserlerinde abartılı aristokratik bir dil kullanmış

---

⁶⁰ Evin, *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi*, 103.

⁶¹ Zeynep Kerman, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009), 163.

⁶² Kerman, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, 164.

⁶³ Cahit Kavcar, *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985), 56-57.

ve halka hitap etmekten uzaklaşmışlar, “Sanat sanat içindir.” anlayışını benimsemişlerdir.⁶⁴

Bu dönem Türk romanında genellikle aile ön plandadır. Alafrangalık, Batılılaşma, esaret eleştirisi, evli kadınların yasak aşkları, kıskançlık, üvey anne zulmü, umutsuz aşklar, evlilik, mirasyedilik, eğitimsizlik, kız ve kadınların eğitim ve iş sorunları, sosyal hayattaki konumları, İslam birliği, pastoral duyarlılık gibi konular yoğunlukla işlenmiştir. Türk romancıları kadınların daha çok aile içi sosyal ilişkilerinden kaynaklanan sorunları üzerinde durmuştur.⁶⁵ Ayrıca Batı kültüründe yer etmiş mekânları, kılık kıyafetleri, moda anlayışının göstergelerini Servet-i Fünun Dönemi romanlarında gözlemlemek mümkündür.

Servet-i Fünun Edebiyat Devri’nde Batılı örnekleriyle benzer olgunlukta eserler verilmiştir. Türk edebiyatında da “romancılığın babası” olarak bilinen Halit Ziya’nın bu dönemde kaleme aldığı, Batılılaşmış bir aileyi konu edinen *Aşk-ı Memnu* romanı, Mehmet Rauf’un (1875-1931) *Eylül*’ü ve Halide Edip Adıvar’ın ilk romanları Türk romanında farklı bir çizgi oluşturmuştur.⁶⁶

Servet-i Fünun nesli Türk romanını öncekinden farklı bir yöne taşımıştır. Çünkü Batılı eserleri incelemişler, dönemlerinin siyasi-sosyal şartlarının farkında olmuşlar ve mizaçlarını da işin içine katarak özgün romanlar yazmışlardır. Türk romanının ihtiyaç duyduğu zorunlu değişim itici gücünü Servet-i Fünuncuların Batı’ya duydukları hayranlıktan almıştır.⁶⁷

Cumhuriyet Dönemi’nin roman anlayışı incelendiğinde bu dönemdeki eserler bir önceki dönemin eserlerini ve ilgili yazarları içermektedir. Savaşların yaşanması, yeni bir devletin kurulması, Cumhuriyet’in ilan edilmesi gibi durumlar romancılara eserlerini oluşturabilecekleri veriler sunmuştur. Bir kısım romancı, geçmişi nostaljik bir bakış açısıyla irdelerken bir kısmı da Osmanlı Devleti’ni farklı şekilde inceleyerek yoğun eleştiriye tabi tutmuştur. Türk tarihinin Orta Asya çevresinde teşekkül eden zamanlarına yönelmiş romanlar da yazılmıştır. Harp yıllarının

---

⁶⁴ Kerman, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, 165.

⁶⁵ Nurullah Çetin, “II. Abdülhamit Dönemi Türk Romanı (1978-1908)”, *Hece - Türk Romanı Özel Sayısı*, 3. Bs (Ankara: Hece Yayınları, 2017), 2: 50.

⁶⁶ Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, 112.

⁶⁷ Selma Baş, “Batıya Hayran Bir Neslin Romanı: Servet-i Fünun Romanı”, *Journal of Turkish Studies* 5/2 (Bahar 2010): 360.

yolsuzlukları, Türk milletinin trajedisi ve yeni devletin prensipleri Cumhuriyet Dönemi romanı içinde işlenen bazı konular olmuştur.⁶⁸

Cumhuriyet Devri'ndeki edebiyat anlayışını diğer devir edebiyat anlayışlarından Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan olaylar ayırmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra merkezî gücün Ankara'ya yönelişi Anadolu'da sosyal, düşünsel, kültürel, siyasi bir hareketliliğe sebep olmuştur. Rejim değişikliğinin tüm halk bünyesinde, Anadolu'nun merkezinde hayat bulması Anadolu izleri taşıyan edebî içerikler yazılmasını beraberinde getirmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde birçok alanda inkılap yapılmıştır. İnkılaplar sosyal hayatta derin karşılıklar bulmuştur. Bu köklü değişikliklerin yaşam biçimlerine yansımaları edebî eserler özelinde özellikle de romanda gözlemlenmiştir. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda gerçekleştirilen değişiklikleri tiyatrolardan, hikâyelerden, şiirlerden ve özellikle de romanlardan gözlemek mümkündür. Romanlar yeni yapılanmaları savunucu hatta yayıcı bir fonksiyon üstlenmiştir.⁶⁹

Saltanatın kaldırılıp Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte yeni rejimi savunanlar ile bu rejimin karşıtı olanların benimsedikleri veya reddettikleri fikirleri dile getirdikleri edebî mecralardan biri de yine roman olmuştur. Cumhuriyet Dönemi romanının önemli özelliklerinden biri zihniyetlerin, ideolojilerin, dünya görüşlerinin, hatta toplumsal ütopyaların yansıdığı bir alan oluşudur. Türkçülük, İslamcılık, Marksizm, liberal düşünce, kozmopolitizm, dinî düşünce ve inançlar, bu dönemin romanlarında görülen ideolojik yapılarıdır. Milliyetçilik ideolojisi içinde yoğunluk kazanan millî tarih romanları, İslamcılık anlayışı özelinde gelişen dinî öğelerin yoğunlukta bulunduğu çoğu popüler 'hidayete erme' romanları, Marksist-Sosyalist düşüncenin edebiyata yansımaları olarak değerlendirilen toplumsal gerçekçilik romancılarının ortaya koyduğu köy romanları Cumhuriyet Dönemi romanının önemli ayrımlardan sayılmıştır. Dinî tecrübenin ifade şekilleri, dinî hayatın yansımaları, din

---

⁶⁸ İbrahim Şahin, "Türk Romanının Tarihi Gelişimi", *Türk Yurdu* 20/153-154 (Haziran 2000): 52.

⁶⁹ M. Fatih Andı, "Türk Edebiyatında Roman: Cumhuriyet Devri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 4/8 (Ocak 2006): 166.

duygusu, toplumsal ve kültürel zenginlik olarak algılanan tasavvuf gibi ögeler bu dönemin romanında tematik olarak işlenmiştir.⁷⁰

Tanzimat Dönemi'nde görülen Batılılaşma hareketlerinin yansımaları Cumhuriyet Dönemi edebiyatında da rastlanmıştır. Karşılaşılan bir diğer olgu Doğu-Batı çatışmasıdır. 1950'lere kadarki Türk romanının olay örgüsünün düzenleniş ilkesi ve kişilerin seçilmesinde Doğu-Batı sorunsalı belirleyici bir rol oynamıştır.⁷¹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında roman ve hikâyelerde Anadolu ve Anadolu halkı, İstanbul, Ankara, Millî Mücadele, yeni değerlerin yüceltilmesi, vatanın kurtulması, zaferlerin kazanılacağı umudu, cehaletle mücadele, yoksulluk, maziyle hesaplaşma, aşk, savaş sonrasının getirdiği ahlaki çöküntü, işçi-işveren ilişkisi, bireylerin psikolojisi ve sıradan insanların hikâyeleri tema olarak işlenmiştir.⁷²

Cumhuriyet Dönemi Türk romanının ilk yazarları, Fecr-i Ati ve Millî Edebiyat dönemlerinde eser vermiş kişilerden oluşmaktadır. Cumhuriyet romanının ilk dikkat çeken ismi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'dur (1889-1974). Yakup Kadri'nin romanları Türk toplumunun Tanzimat'tan sonra geçirdiği bunalımı, arayışı anlatan bir dizi oluşturmuştur.⁷³

Cumhuriyet Dönemi romancılarından Halide Edip Adıvar, çağdaşlaşma yolundaki Türkiye'de Batılı kadın örneği olarak ün kazanmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nin ilk isimleri arasında sayılmasında Kurtuluş Savaşı'na katılması, özgürlük uğrunda çabaları etkili olmuştur.⁷⁴ Cumhuriyet Dönemi romanı için kuruculuk vazifesi gören romancılardan biri de Reşat Nuri Güntekin'dir. 1918'den sonra *Çalılıkusu*'nu yazmıştır. Bu eserdeki Türkçesi, Bursa peyzajları ve yerli karakterleriyle kendisini tanıtmıştır. *Yeşil Gece* ve *Miskinler Tekkesi* zihniyet ikiliğini anlatan romanlarıdır. Yazarın eserlerinde Anadolu imgelerinin yoğunluğu gözlemlenmiştir.⁷⁵

---

⁷⁰ Andı, "Türk Edebiyatında Roman: Cumhuriyet Devri", 167.

⁷¹ Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, 56.

⁷² İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001), 241.

⁷³ Konur Ertop, "Cumhuriyet Çağında Türk Romanı", *Türk Dili Roman Özel Sayısı I-II*, 2. bs. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 40.

⁷⁴ Naci Çelik, *Defter 1: Romanda Hesaplaşma* (Ankara: Türkiye Defteri Yayınları, 1971), 42-43.

⁷⁵ Şahin, "Türk Romanının Tarihi Gelişimi", 59.

Cumhuriyet Dönemi öncesinde de yazın hayatında varlığını gösteren, aynı zamanda bu çalışmanın kapsamında olan Cumhuriyet Dönemi roman yazarlarından biri de Refik Halid Karay'dır. Anadolu'nun gerçek yüzünü eserine konu ediniş toplumu Anadolu gerçeğiyle ilk yüzleştirenlerdendir. Yazar 1919'da Anadolu'nun gerçek yansımalarını içeren *Memleket Hikâyeleri*'ni yayımlamıştır. Refik Halid Karay, bu dönemde yazdığı romanlarda İstanbul sosyetesini üzerinden Türk toplumunun değişimini konu edinmiştir. *İstanbul'un Bir Yüzü* (1939), *Bu Bizim Hayatımız* (1950), *Bugünün Saraylısı* (1953), *Anahtar* (1946), *Sonuncu Kadeh* (1965), *Kadınlar Tekkesi* (1956) romanları, sosyolojik bir perspektifle bakıldığında toplumsal veriler elde edilebilecek eserlerinden bazılarıdır.

Kadınlar Tekkesi romanı çeşitli sebeplerle boşluğa düşen zengin dulların sahte bir şeyh tarafından kandırılmasını anlatmaktadır. Dini gerçek kaynaklarından öğrenmek yerine sahte bir şeyhe bağlanıp iç huzuru bulduklarına inan kadınların durumu hicvedilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul'da bu tür şeyhler türemiştir. Refik Halid Karay da mizah ve hicvin unsurlarını kullanarak bu durumu *Kadınlar Tekkesi*'nde işlemiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nde küçük hikâye ve roman türleri içerisinde yer alan hiciv kavramını alegorik ve kurmaca tiplerin yansıttığı bir çizgide toplum ve siyaset ortamının çarpık meselelerini gülünçleştirerek sosyal hiciv tarzında geliştirmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde bu türe girecek pek çok roman ve hikâye bulunmaktadır. *Kadınlar Tekkesi* sosyal hiciv türüne giren romanlardandır.⁷⁶ Refik Halid Karay mizahi bir roman yazmadığını yalnızca roman tiplerinin içinde kapalı, gizli mizahla anlatılmış tipler olduğunu söylemiştir.⁷⁷

Hiciv, imge, izlenim ve düş gücü unsurları ile kurmaca bir bütünlük oluşturan roman yazıldığı dönemin sosyal olaylarından etkilenmiştir. İlk dönem Türk romanlarında modernleşmenin bir konu olarak işlenmesinin yanı sıra özellikle yanlış modernleşme olgusunun yoğunlukla yer aldığı hatta bu düzeyde eleştirilerin yapıldığı

---

⁷⁶ M. Orhan Okay, "Hiciv", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998), 17: 454.

⁷⁷ Ahmet Kabaklı, "Refik Halid", *Türk Edebiyatı* (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2002), 3: 784.

dikkat çekmektedir. ⁷⁸ Yeni denenen bir edebî tür olmasından roman alanında başlangıçta nitelik açısından ileri düzeyde eserler verilememiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde roman konusunda ilerleme kaydedilmiş ve özgün eserler verilmeye başlanmıştır. Böylece Türk edebiyatında bir roman geleneği oluşturulmuştur. ⁷⁹

1.3. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Dinî Hayat

Osmanlı Devleti'nin çağdaşlaşma yolunda büyük değişimler yaşadığı, tüm halkın etnik yahut dinî kimlik ayrı tutulmaksızın fermanla güvence altına alınan haklar kazandığı, dinî hayatın birçok alanında geçmişe nazaran dönüşümlerin yaşandığı, Batılılaşma ekseninde büyük ilerlemelerin başlangıcı sayılan Tanzimat Dönemi Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle başlamıştır. Türkiye'nin modernleşme ve laikleşme sürecinin temeli kabul edilen Tanzimat bugün Türkiye'de her bakımdan gelinen noktayı anlamak bakımından hayati bir öneme sahiptir. ⁸⁰

Osmanlı Devleti çok uluslu bir yapıya sahip olmanın yanında farklı dinî kimlikleri de içinde barındıran bir toplum yapısı sunmuştur. Toplumsal yapıda siyasal ilişkiler dine göre geliştirilmiş, burada belirleyici olan İslam dini olmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın içeriği incelendiğinde dikkat çekici unsurlardan birinin din olduğu görülmektedir. Bu fermanın sonra klasik dinî kimlik anlayışındaki kapsayıcılık, yerini bireyselliği barındıran bir kimlik anlayışına bırakmıştır. ⁸¹ Buna göre Müslümanlar ve gayrimüslimler toplumsal bir bütünlük içinde kendi dinlerini yaşamışlardır.

Dinî hayat kavramı, gündelik hayatın rutinleriyle değerlendirildiğinde bütünlüklü bir anlam kazanmaktadır. Dinî ve kültürel tercihlerle yapısı oluşturulan dinî hayat; siyasi, ekonomik ve estetik parametrelerle kalıcı bir üsluba dönüşmüştür. Gündelik hayatın süregiden eylemleri içinde herkes ilgi, beklenti ve tercihleriyle dinî hayata dâhil olmaktadır. Dinî hayat, dindarlık ve dinsellikle bütünleşerek bir çerçeve

---

⁷⁸ Çağan, "Osmanlı Modernleşmesinde Bir Sapma Olarak 'Bihruz Bey Sendromu'", 34.

⁷⁹ Hasan Yürek, "Türk Romanında Modernist Etkinin Boyutları", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28/1 (2008): 190.

⁸⁰ Ejder Okumuş, "Geleneksel Siyasal Kimliğin Çözülmesinde Tanzimat (1839-1856)", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005): 9.

⁸¹ Okumuş, "Geleneksel Siyasal Kimliğin Çözülmesinde Tanzimat (1839-1856)", 16.

oluşturmaktadır.⁸² Bu doğrultuda Tanzimat Fermanı dinî hayat bağlamında İslam'ın sosyal, siyasal, kültürel ve hukuki yaşantıdaki etkisini hafifletmiştir. Çünkü fermanda suçla itham edilenlerin adil ve açık muhakemesi, kanunların uygulamasında her dindeki kişilerin eşitliği gibi ilkeler ilan edilmiştir.⁸³

Kalemiye sınıfı Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle güçlenen bir yapı hâline gelmiştir. Çünkü yerel dinî yargıç konumundaki kadıların iktidar alanının daralması kalemiyenin iktidarını genişletmiş, reform hareketi de onların lehine sonuçlanmıştır.⁸⁴ Osmanlı Devleti'nin yönetici seçkin kadroları Tanzimat'ın ortaya çıkardığı yeni ortamdan etkilenmiştir. Ulema hiyerarşisinin en üstünde yer alan şeyhülislam, dinî ve seküler politikalar arasında bağlantı kuran bir figür özelliği taşımıştır. Ancak Tanzimat ile ulema hiyerarşisinin bulunduğu kadrolara seküler devlet çalışanları yerleşmeye başlamıştır.⁸⁵

Tanzimat Dönemi'nde değişim yaşanan alanlardan biri de eğitim kurumudur. Bu çerçevede geleneksel eğitim sisteminde büyük kırılmalar yaşanmıştır. Dinî içerikli okulların niteliği değişmiş, öğrencilerin aralarında herhangi bir dinî ayırım gözetilmeden bir arada ders görebildikleri okullar açılmıştır. Bu okulların ilk örneklerinden biri Galatasaray Sultanisidir.⁸⁶ Okullarda işlenen derslere bakıldığında ise dinî içerikli dersler azaltılmış, yerine seküler ağırlıklı dersler konulmuştur. Tanzimat Dönemi'nde faaliyet gösteren orta ve lise kademesindeki okulların müfredatında seküler sayılan tarih, coğrafya, muhasebe ve fizik gibi dersler bu kademedeki öğretilen geleneksel din bilimlerinin ağırlığını ortadan kaldırmıştır. Yine Tanzimat Dönemi'nde, Avrupa'da ifade edilen şekliyle savaş, tıp ve devlet yönetimi bilimlerinin benimsenmesi Osmanlı eğitim sisteminde geniş çaplı sekülerleşmenin karşılığı olmuştur.⁸⁷

Tanzimat Dönemi'nde halk, İslam'ı günlük hayatta tecrübe ederken çeşitli tarikatların dinî pratikleri ifade etmedeki şekillerini ya da yüksek seviyede tasavvuf

---

⁸² Necdet Subaşı, "Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Dinî Hayat", *Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: İSAM, Kültür A.Ş., 2015), 5: 357-373.

⁸³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, trc. Metin Kıratlı, 2. Bs (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984), 107.

⁸⁴ Şerif Mardin, *Türkiye, İslam ve Sekülerizm* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 45.

⁸⁵ Mardin, *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*, 44.

⁸⁶ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 121-122.

⁸⁷ Mardin, *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*, 57.

dilini benimsemiştir. Din dilini kullanmada büyük bir etkiye sahip olan medreseler yarı devlet dili sayılan hukuk (fıkıh) dilini kullanmıştır. Toplumun büyük bir kısmı ise İslam'ı tekke ve dergâhlarda kullanılan tarikat diliyle yaşamış, özellikle halkın alt tabakası dinî yaşantılarını Bektaşilik diliyle ifade etmiştir. Bu durum Bektaşiliğin toplumda yaygınlaşmasına ve büyük bir siyasal güç odağı hâline gelmesine yol açmıştır.⁸⁸

II. Mahmut (1785-1839) döneminin aksine Tanzimat Fermanı ile her din, mezhep ve özellikle tarikatlara hoşgörü ile yaklaşmıştır. Bu doğrultuda 1852 tarihli bir buyruk ile Hacıbektaş dergâhındaki postnişinin durumunun restore edildiği ve dergâhın Bektaşilere geri verildiği görülmüştür.⁸⁹

XIX. yüzyıl sonlarında din alanında yaşanan son gelişme Osmanlı İmparatorluğu'nun sınır bölgelerinde heterodoks dinî hareketlerin yükselişe geçmesi olmuştur.⁹⁰

1.4. Cumhuriyet Dönemi'nde Din ve Toplum İlişkileri

İnsan sosyal kimliğini ve kişiliğini bir toplum içinde sürekli olarak oluşturmaktadır. Bu durum insana toplumsallık özelliği kazandırmıştır. İnsanın toplumsallığı kendi doğasının da bir gereğidir. İhtiyaçlarını karşılarken, dışarıdan ve içeriden gelen tehlikelerle mücadele ederken toplumsal bir mekanizmanın içinde olmak insanı yaşam karşısında güçlü kılmaktadır. İnsanın bu toplumsallık durumu, bir yandan toplumsallığın benzer ve ayırt edici özelliklerini ortaya çıkarırken bir yandan da toplumsal farklılıkların habercisi olmuştur. Toplumsallık toplum içinde diğer insanlarla paylaşılan davranış örüntülerini kapsamaktadır. Dinî anlamda toplumsallaşma salt gerçeklik açısından çeşitli *motiflere* dayanabilir. Ortak sıkıntılar, koruma ve korunma ihtiyacı gibi sebepler, olumsuz da olsa, bir arada yaşamaya teşvik eden başlıca faktörlerdendir.⁹¹

---

⁸⁸ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 256.

⁸⁹ İlber Ortaylı, "Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6 (1995): 286.

⁹⁰ Mardin, *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*, 60.

⁹¹ Joachim Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, trc. Battal İnandı (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1987), 11.

Bireylerin temel sosyal gereksinimleri toplumsal kurumlar aracılığıyla karşılanmaktadır. Sosyolojik olarak kurumlar bireylerin yaşam tarzlarının örüntüleşmiş parçalarıdır. Birlikte yaşayan kişiler kurumlar aracılığıyla birtakım işler gerçekleştirebilmektedir. Bir kültürün içinde kişilerin gerçekleştirdiği örüntüler, roller ve ilişkilerin bir süre sonra gelenekselleşmesi kurumların sürekli bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Kurumları oluşturan yapılar birbirleriyle örgütlenmiştir çünkü sosyal rol ve ilişkiler davranış örüntülerinin bileşiminden oluşmaktadır.⁹² Kurumlar işlevsel olarak toplumun sistemli ve ideal düzeyde beklentilerini içermektedir. Kimin nereden ve nasıl hareket edeceği önceden belli olduğundan sapmanın ne olduğu da böylece bilinmiş olur. Sapma noktasındaki kanaatin genelliği de toplumsal baskıyı sağlamaktadır. Böylece kurumlar sadece belli ideal davranışları vurgulamakla kalmayıp sosyal bir baskı oluşturarak bunların telafisine de imkân sağlamış olmaktadır.⁹³ Aile kurumu, eğitim kurumu, ekonomi kurumu, siyaset kurumu, din kurumu ve boş zamanları değerlendirme kurumu sosyolojik olarak kurumları oluşturmaktadır.⁹⁴

Din, toplumun en önemli kurumlarından biridir ancak insanın belli türden davranışlarını tartışma konusu yapmamıştır. Din sosyolojisi de esas itibarıyla dinin mahiyeti ile değil, onun toplum içindeki yeri ve diğer toplumsal kurumlarla olan ilişkileri ile ilgilenmektedir. Diğer bir ifadeyle din sosyolojisi, insanın dinden kaynaklanan sosyal faaliyetlerini incelemektedir.⁹⁵ Başlangıçtan beri din insanın hemen tüm eylemlerini kuşatmış bir sistemdir. Bu sebeple de dinin görece de olsa bağımsız kültürel bir kurum mu yoksa tüm kültürel kurumlara kaynaklık eden bir temel olgu mu yoksa kurumlar arası bir sosyal/manevi doku mu olduğu tartışılmıştır.⁹⁶

Dinin bir olgu olarak geçmişi insanlık tarihi kadar eski dönemlere uzanmaktadır. Her dönemde ve toplumda din çeşitli şekillerde tezahür etmiş; insanların kaynaşması, dayanışması ve bütünleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

---

⁹² Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, trc. Nilgün Çelebi (Ankara: Anı Yayıncılık, 2012), 139-140.

⁹³ Mustafa Aydın, "Dinin Toplum ve Diğer Kurumlarla İlişkisi", *Din ve Toplum*, ed. Yasin Aktay (Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), 95.

⁹⁴ Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, 146.

⁹⁵ Taş, "Sosyolojik Din Tanımları", 37.

⁹⁶ Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi* (İstanbul: Açılım Kitap, 2013), 129-130.

Din sosyal bir olgu olarak bazen de toplumsal çatışma ve ayrışmalara neden olmuştur. Bireysel anlamda kişilerin dine ilgisizliği ya da karşıtlığı söz konusu olabilirken bir toplumun tümüyle inançsız olduğu görülmemiştir.⁹⁷

Toplumların geçirdiği değişim süreçleri içinde her zaman sosyal bir karaktere sahip olan din, inananlarına belli birtakım değerler ve semboller sistemi vererek bir zihniyet çerçevesi oluşturmuştur. Böylece merkezî bir yerde konumlanan din, bu durumu sayesinde başlangıçtan beri sosyolojinin ayrıcalıklı konuları arasında yerini almıştır.⁹⁸

Dinin sosyal bir karaktere sahip olması ise onun diğer toplumsal olaylarla ilişki hâlinde olduğunu göstermektedir. Dinî olaylar belli ölçülerde coğrafi, toplumsal ve kültürel değişkenlerden etkilenmiştir.⁹⁹ Dinin toplum içindeki varlığı dinin toplumu, toplumun da dini etkilemesine neden olmuştur. Bu özellikleri görebilmek için dinin toplum yapısındaki fonksiyonlarını, sosyal şekillenmeler ve teşekküller üzerindeki etkisini incelemek gerekmektedir. Dinî güdü ile hareket eden bireylerin sosyal tavırları da bu ayırmda belirleyici bir özellik oluşturmaktadır.¹⁰⁰ Din ve ondan doğan topluluklar herhangi bir kültür çevresinde her türlü etkiye kapalı bir şekilde yaşamaz; aksine toplumun genel yapısıyla yani zümreler, sınıflar ve benzeri toplumsal tabakalaşma çeşitleriyle ve doğal olarak siyasi yapıyla yani devlet ile sıkı bir ilişki hâlinindedir.¹⁰¹ İkel kavimlerin devlet sistemlerinde hükümdar ilahların, ruhanî kralların, aziz liderlerin görünürlüğü başlangıçtan beri dinin devletle olan ilişkisinin olduğuna işarettir. Toplumsal hayatın gündelik rutinleri olarak değerlendirilebilen şenliklerde, geleneklerde ve çeşitli kuruluşlarda dinin varlığını gözlemlemek mümkündür.¹⁰²

Din, sosyal kontrol aracı olarak toplumsal bütünleşmeye katkı sağlamaktadır. Bir kısım davranışlara çeşitli anlamlar yükleyen din bazı davranışlara kutsallık atfetmiş bazılarının yapılmasını da reddetmiştir. Bu tavır alışıyla toplumda değer yargıları oluşturmayı amaçlamaktadır. Böylece her çeşit davranışın ilgili toplumun

⁹⁷ Osman Cilacı, *Günümüz Dünya Dinleri* (Ankara: DİB Yayınları, 1995), 24.

⁹⁸ Keskin, "Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme", 8.

⁹⁹ Ünver Günay, "Modern Sanayi Topluluklarında Din: I", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/3 (1986): 43.

¹⁰⁰ Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, 16.

¹⁰¹ Freyer, *Din Sosyolojisi*, 98.

¹⁰² Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, 21.

değer yargılarına uygun olmasını temin etmiş olur. Ayrıca din toplumsal dayanışma ve kaynaşmayı dinî ayin ve törenler aracılığıyla gerçekleştirerek bireyler arasında ortak bir duygu oluşturmakta böylece toplumda istikrarı ve devamlılığı sağlamış olmaktadır.¹⁰³

Toplumun din üzerindeki etkileri incelendiğinde de toplumun dini algılayış biçimi başlıca etki faktörlerini oluşturmaktadır. Toplumun dini içselleştirme ve kendi bünyesinde konumlandırma şekli toplumun dine olan etkisini göstermektedir. Her din içinde bulunduğu sosyolojik ortamdan etkilenmiştir.¹⁰⁴ Çevresel faktörlerin, iktisadi durumların, sanatsal içeriklerin, gelenekselleşmiş alışkanlıkların din üzerinde yadsınamaz bir etkisi olmuştur.

Her dönemin din ve toplum ilişkileri önceki dönemlerle bağlantılıdır. Yeni dönem içsel dinamikleri ve farklılıklarıyla kendi çizgisini oluşturmuştur. Türkiye’de 1 Kasım 1922’de saltanatın kaldırılıp 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle başlayan dönem Cumhuriyet Dönemi’dir. Bu dönemde dinin devletle yoğunluklu ilişkisi olmuş, bu durum dinin diğer kurumlarla ilişkisine zemin hazırlamıştır.

Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle başlayan süreçte yönetici seçkinler, ilerlemenin yolunun Batı medeniyeti gibi bir toplumsal yapıyla mümkün olacağını düşünmüşler ve bu sebeple toplumsal yapı, kurum ve değerlerin değişmesi gerektiğine inanmışlardır. Ancak toplum kendisini dönüştürecek içsel dinamiklere sahip olmadığı için değişimin koşullarını ve yönünü devlet tek başına belirlemiştir. Bu durum dinî yapıların, değerlerin, sembollerin, kuralların ve aktörlerin değişmesine yol açmıştır. Devlet idaresiyle iç içe geçmiş neredeyse devletin kimliğini oluşturan dinî yapıda büyük bir değişiklik meydana gelmiştir.

Din ve devlet arasında gerçekleşen bu büyük ayrışma yeni düzenlemelerin gerekliliğini ortaya çıkarmış; dinî nitelikli yapıların devlet tarafından yeniden düzenlenmesini, denetlenmesini ve bunlara yeni bir rol verilmesini gündeme getirmiştir. Bu süreçte devlet, dinî alanı kendi hâline bırakmamıştır. Hatta çeşitli koşullarda bu alanı araç olarak kullanmıştır. Yeni kurulan devlete meşruiyet

---

¹⁰³ Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji* (Ankara: Savaş Yayınları, 1984), 263.

¹⁰⁴ Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, 7.

zemininin sağlanması, toplumun dinsel ihtiyaçlarına cevap verilmesi, dini itici güç olarak kullanan siyasi partilerin denetlenmesi ve çoğunlukla yeni rejimin aleyhtarlığını içeren hareketlerin kontrol altında tutulması için din bir araca dönüşmüştür.¹⁰⁵

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma aşamasında ve sonrasında birçok inkılap yapılmıştır. Bu inkılaplar dinin kurumlar arasında yeniden inşasına zemin hazırlamıştır. 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasının ardından 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir. 3 Mart 1924'te hilafet lağvedilerek sadece Türkiye için değil tüm İslam dünyası için yeni bir dönem başlamıştır. Aynı gün Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti yerine Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuş, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm okullar Millî Eğitim Bakanlığına bağlanarak millî ve laik bir temele oturtulmuştur. 25 Aralık 1925'te Şapka Kanunu ilan edilmiş; 30 Kasım 1925'te tekke ve zaviyeler kapatılıp bunlarla ilgili giysi, tören ve gelenekler yasaklanmıştır. 17 Şubat 1926'da Medenî Kanun kabul edilmiş, 10 Nisan 1928'de Anayasa'dan "Türk devletinin dini din-i İslam'dır." hükmü çıkartılmıştır. 3 Kasım 1928'de Latin alfabesine geçilmiş, 27 Kasım 1934'te geleneksel ad ve unvanların kullanımı yasaklanmıştır.¹⁰⁶ "1938'de çıkan Cemiyetler Kanunu'yla din, mezhep ve tarikata dayanan cemiyetler kurulması kanunsuz sayılmıştır. 1926'da Ceza Kanunu'nun 163. Maddesiyle *dini siyasa aracı olarak kullanma* eylemi yasaklanmıştır."¹⁰⁷

Tekke ve zaviyeler içinde XII-XV. asırlar arasında teşekküllerini tamamlayarak tasavvufi düşüncenin kurumlaşmış hâline gelen tarikatlar İslam toplumunda önemli işlevlere sahip olmuşlardır. Osmanlı Dönemi'nde çoğunlukla devletle barışık bir hâlde faaliyetlerini sürdürürken zaman zaman resmî kontrolden uzak olmuşlardır. Tarikatlar finansal durumlarını bazen devlet desteğiyle, bazen de bağımsız vakıflar aracılığıyla sağlamışlardır.¹⁰⁸

30 Kasım 1925'te Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Kapatılması Kanunu ile tarikatların faaliyetleri resmen yasaklanmıştır. Ancak tarikatlar, faaliyetlerine yasa

---

¹⁰⁵ M. Zeki Duman, "Türkiye'de Laiklik Sorununun Siyasal Temelleri", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 7/2 (2010): 285-286.

¹⁰⁶ Ruşen Çakır, "İslam Dünyası", *National Geographic Türkiye Dergisi*, Ocak 2002, 96.

¹⁰⁷ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 534.

¹⁰⁸ İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1984), 74.

dışı şekilde sürdürmüşlerdir. 1983'te hazırlanan Anayasa'nın 24. maddesine istinaden tarikat faaliyetlerine kısmen izin verilmiştir.¹⁰⁹

Tekke ve zaviyelerin kapatılması fikri Cumhuriyet ile ortaya çıkmış bir durum değildir. Tekke ve zaviyeler Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar resmî kontrol ve şüpheye dayanan bir konumda olmuştur. Modernleşen idare, tekke ve zaviye etrafında oluşan gruplara ve bu yapının kurumlaşmasına tahammül etmemiştir.¹¹⁰ Osmanlı geleneği içinde Osmanlı himayesinde bulunan kişiler İslam ile ilişkisini bu türden yapıların gözetiminde sürdürmüştür. Özgün yorumlarıyla inanç ve pratikleri farklı bir formda sunan tarikatların yasal alandan çekilmesi, bu tip mekânlarla irtibatlı kişilerde geri çekilme havası yaratmıştır.¹¹¹

1926'da İsviçre Medeni Kanunu Türkiye'de kabul edilmiştir. Medeni Kanunu'nun kabulünden önce dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Kanun tasarısının başında bir gerekçe raporu yazmıştır. Bu durum Cumhuriyet Dönemi'nin fikrî yapısını değerlendirmede yol göstericidir. Önemli açıklamalarını içeren bu raporda Berkes, kanunun kabul edilmesine yönelik ileri sürülen eleştirileri Bakan'ın önceden şu şekilde karşıladığını belirtmiştir: “Çağdaş uygarlık ailesine mensup ulusların ihtiyaçları arasında temelli farklar yoktur. Süreli toplumsal ve ekonomik ilişkiler insanlığın büyük bir uygarlık yığını, bir aile hâline getirmiştir. Türk ulusunun çağdaş uygarlığı, onun yaşayan ilkelerini olduğu gibi kabul etme kararını verdiği unutmamak gerekir. Çağdaş uygarlıkta Türk toplumuna uymayan yanlar varsa bu, Türk ulusunun uygarlığa kendini uydurma yeteneğinden yoksunluğunu göstermez; onu anormal bir şekilde saran Ortaçağ kurumlarının, din kurallarının örgütlerinden ileri geldiğini gösterir. Çağdaş uygarlığa katılma, onu benimseme yolunda kesin kararlar yürüten Türk ulusu, çağdaş uygarlığı kendine uydurmak değil, her ne pahasına olursa olsun o uygarlığın gereklerine kendini uydurmak zorundadır. Bu kanunun amacı din kurallarını ya da alışılmış gelenekleri tutmak değil bütün siyasal, toplumsal, ekonomik ve ulusal eylemleri güvence altına almaktır.”¹¹²

---

¹⁰⁹ M. Saffet Sarıkaya, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1998): 95.

¹¹⁰ Ortaylı, “Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi”, 281-287.

¹¹¹ Subaşı, “Cumhuriyet Döneminde İstanbul’da Dinî Hayat”, 5: 354-373.

¹¹² Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, 531.

Bu inkılaplar devletin gündemindeyken ağırlıklı olarak merkezî bir etkiye sahip olmuş, taşradaki yansıması merkeze göre zayıflık göstermiştir. Merkez-çevre ilişkisinin yansımaları geçmiş Türk devletlerinde görüldüğü şekliyle Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam etmiştir. Çevrede daha çok heretik eğilimli yapılanmaların oluşturduğu dinî gruplaşmalar görülmüştür.¹¹³

Cumhuriyet Türkiye'sinde yapılan inkılaplar politik ve kültürel eksende farklılıklar ortaya çıkarırken yeni devletin kurulması için de ideolojik zemini hazırlamıştır. Yeni kurulan devlette dinin konumu gözden geçirilmiş İslam dininin siyasal bir güç olmaktan çıkması ve vicdanlarda inanç hâline gelmesi istenmiştir. Yeni devletin dinsel alanı nasıl tanzim edeceği sorusu laiklik sorununu gündeme getirmiştir. Dinin kitleleri harekete geçirme ve var olan siyasal düzenleri yerinden etme potansiyelini bilen devlet erki bu durum karşısında dinî alanı denetleme ve onu kontrol altında tutma ihtiyacını hissetmiştir.¹¹⁴ Bu denetimin ve kontrol mekanizmasının sağlanabilmesi için bir dizi reform yapılmıştır. Değişimlerin gerekçesi olarak çağdaşlaşma, akabinde laiklik gösterilmiştir.¹¹⁵ Reformlar gerçekleştirilirken dinî reformu konu edinen maddelerin konulmasındaki amaç dinin kazanç unsuru hâline getirilmesinin ve siyaset için araçsallaştırılmasının önüne geçmektir.¹¹⁶ Ancak bu reformlar katı bir laiklik anlayışıyla gerçekleştirilirken İslam'ın görünürlüğünün kaybolması vicdanlardaki yerini alması amaçlanmıştır. Bu türden bir laiklik anlayışı Cumhuriyet'in ilk yıllarında dinin yer altına çekilmesine, ehil ve yetkin olmayan kişilerce uygunsuz mekânlarda din eğitim ve öğretiminin gizlice yapılmasına neden olmuştur.¹¹⁷

1.4.1. İlk Dönem Din ve Modernleşme İlişkileri

XVII. yüzyılda Avrupa'da başlayarak sonrasında neredeyse bütün dünyayı etkileyen toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimleri modernlik olarak

---

¹¹³ Sarıkaya, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri", 95.

¹¹⁴ Duman, "Türkiye'de Laiklik Sorununun Siyasal Temelleri", 75.

¹¹⁵ Serdar Kara - Necmi Uyanık, *Din-Siyaset ve Toplum İlişkileri Üzerine (1923-1960)* (Konya: Palet Yayınları, 2016), 167.

¹¹⁶ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 536.

¹¹⁷ Ahmet Yaşar Ocak, "Değişen Dünyada İslam'ın Batıya Dönük Yüzü: Günümüz Türkiye Müslümanlığına Genel Bir Bakış", *Türkiye Günlüğü*, 35 (1995): 91-92.

tanımlanmıştır.¹¹⁸ Modernlikten önceki öğeler ve modern olmayan öteki kavramı gelenek olarak ifade edilir olmuştur. Eskiye ait her unsur gelenek olarak görülmüş, değişen ve yeni olan her olgunun modern olanı işaret ettiği kabul edilmiştir. Modernlik düşüncesinin temelinde geleneğe karşı çıkma söz konusudur.¹¹⁹

Değişimin idealleştiği alan modernleşmedir. Modernleşme çağın gereklerini özümseme, davranışa dönüştürme ve kullanma biçimlerini ifade ederken Batı'nın kendi toplumsal dönüşümünü gerçekleştirdiği süreçleri kapsamaktadır. Modernleşme süreçlerinden ilki yerel olanın belirleyici bir hareket doğrultusunda tek tipleşerek bütünleşmesi ve başlangıç niteliklerini kaybetmesidir. İkincisi ise bütünleşmenin tepeden inme, önceden çizilmiş bir model içinde bütün yerelliklere dayatılmasıdır. Birinci tip daha az, ikinci tip daha çok çatışmalıdır. Birinci tipte modernleştirici (toplumsallaştırıcı) faktör iktisat iken, ikincisinde siyasettir.¹²⁰

Modernliğin çıkış noktası Batı dünyası olsa da sonuçları ve uyandırdığı özneler itibariyle bundan sonraki dönemlerde asıl renkli gelişmelerini Batılı olmayan dünyada yaşayacağı ve bu gelişmelerin modernliğin Batılı tecrübesinin biricikliğinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı ortadadır.¹²¹

Modernlik kavramı incelenirken bazı temel problemler söz konusudur. Bu problemler, herhangi bir tarihî dönemin veya olayın incelenmesi esnasında ortaya çıkan problemlerden farklı değildir. Aydınların ve pek muhtemelen de geniş halk kitlelerinin zihinlerinde modernliğin yer edinmesinde iki husus dikkat çekicidir. Bunlardan ilki, modernliğin kendinden önce gelenlerden sadece farklı değil ama aynı zamanda onlardan üstün olduğu varsayımdır. Diğeri ise büyük halk kitlelerinin modernlik hakkında yeterli bilgiye sahip olduklarını sanmalarındır.¹²²

Modernlik çeşitli boyutlarda incelenmiştir. Kapitalist ilişkilerin ön planda olduğu, üretim ilişkilerinin sanayileştiği toplumlar ekonomik yapıda ele alınmıştır. Bu yapıda emek metalaşarak ücretli hâle gelmiş, mülkiyet anlayışı kurumsallaşmıştır.

---

¹¹⁸ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, trc. Ersin Kuşdil (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 9.

¹¹⁹ Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, 42.

¹²⁰ Mehmet Ali Kılıçbay, "Türk Modernleş(eme)mesi Türk Post-Modernleşmesi", *Doğu Batı* 2/8 (Ekim 1999): 96.

¹²¹ Mustafa Armağan, "Alternatif Modernliğe ve Modernliğimize Dair", *Doğu Batı*, 8 (1999): 89.

¹²² Peter L. Berger v.dğr., *Modernleşme ve Bilinç*, trc. Cevdet Cerit (İstanbul: Pınar Yayınları, 1985), 13.

Modern toplumlarda bilgi, ahlak ve sanat kavramları birbirlerinden ayrı tutulmuş modernitenin bu kavramlara yaklaşımı farklı bir boyut oluşturmuştur. Eğitilmiş, kendi yolunu akıyla tayin edebilme yeteneğine sahip olan birey modeli geleneksel olanla ilişkisini kesmiş birey boyutunda gözlemlenmiştir. Sürekli değişen ve gelişen kurumlaşmış yapı boyutu, modernleşmenin niteliklerinden biri olarak sayılmıştır.¹²³

Siyasi, kültürel, ekonomik ve toplumsal açıdan modernleşme biçimleri bir başka tasnif olarak ele alınmıştır. Demokratik kurumların katılımcı karar verme süreçlerini destekleyip güçlendiren anahtar kurumların gelişimi siyasi açıdan modernleşme olarak değerlendirilmiştir. Laikleşme ve ulusçu ideolojilere bağlılık kültürel açıdan modernleşme ile ilgilidir. İş bölümü ve uzmanlaşmanın artışı, yönetim teknikleriyle gelişen teknolojik imkânların sunduğu ileri teknolojiyi kullanmayı modernleşme ekonomik bakımdan açıklamıştır. Geleneksel otoritenin etki alanının daralması ve yitimiyle okuryazarlığın artması ve kentleşmenin çoğalması toplumsal açıdan modernleşmeye karşılık gelmektedir.¹²⁴

Sosyal modernleşme bir toplum veya sosyal kurumdaki değişim süreçlerinin geleneksel veya az gelişmiş toplumlardan gelişmiş toplumlara doğru hareketliliği olarak ifade edilmektedir. Modern toplumlarda kent, sanayi ve okuryazarlık ön plandadır. Geniş aile yapısının yerini çekirdek aile almıştır. Modern toplumlarda yoğun ekonomik ilişkiler, yaygın medya sistemleri, bireyin yaşam standardında yükselme ve bu durumun bir getirisi olarak uzun yaşam beklentisi gibi özelliklerle nitelendirilmektedir.¹²⁵

Modernleşmeyi canlı tutan en önemli özelliklerden biri dindir. Çünkü din, modernleşmeye karşı bir olgu olarak anlaşılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde modernleşme aslolan ve gerçekleştirilmesi gereken bir amaç olarak görülmüş, din ise gerektiğinde bu hedef doğrultusunda kullanılabilir bir araca dönüşmüştür. Cumhuriyet Dönemi'nde din ve modernleşme etkileşiminde dinin konumu gözden geçirilmiş, din kavramı yeniden dönüştürülmüş, modernliğin güvencesi laiklik ve

---

¹²³ İlhan Tekeli, "Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*, ed. Murat Gültekinil - Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 3: 19-24.

¹²⁴ Ahmet Cevizci, "Modernleşme", *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 1999), 604.

¹²⁵ Ayşe Şallı, "Modernlik, Gelenek ve Din İlişkisi: Bir Modernleşme Kuramı Eleştirisi", *Kırkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/4 (2017): 60.

sekülerlik olarak görülmüştür. Bu çerçevede laiklikle dinin devlet işlerinden uzaklaştırılması, sekülerlikle dinin gündelik hayattan arındırılması amaçlanmıştır. İlk dönemde saltanatın kaldırılması (1922), halifeliğin kaldırılması (1924), tekke ve zaviyelerin kapatılması, “devletin dini İslam’dır” ibaresinin anayasadan çıkarılması (1928) ve laikliğin anayasaya girmesi (1937) gibi uygulamalar toplumu dönüştürücü bir işlev görmüştür.

Dine karşı ortaya konulan yaklaşımlardan biri olan sekülerlik çeşitli paradigmlar ekseninde gündeme gelmiştir. Dinin zamanla gerileyip ortadan kalkacağı öngörüsünde bulunularak geçmişin gelecekte daha dindar olacağı modernite ve din karşıtlığı paradigmasında ele alınmıştır. Modernite ve din karşıtlığı paradigmasına göre sekülerleşme tezi reddedilerek dinin insanlık için vazgeçilmez bir olgu olarak varlığını korumaya devam edeceği vurgulanmıştır. Böylece modernleşme ile dinin gerilemeyeceği, moderniteye rağmen varlığını koruyacağı fikrini ön plana çıkarılmıştır. Modernite ve dinin birbirine karşıt olgular olmadığı ikisinin eklektik ilişkilerinin olduğu din ve modernite sentezinde incelenmiştir. Bu yaklaşımlardan sonra dinin sekülerleşmeyle olan ilişkisinde gelinen son noktaya bakıldığında dinin varlığını devam ettirip ettirmediği meselesine ilişkin tartışmalar yerini dinin varlığına devam ederken sosyal, siyasal, ekonomik ve diğer süreçlerle girdiği etkileşimde ortaya çıkan yeni formların niteliği üzerindeki tartışmalara bırakmıştır.¹²⁶

Berger, sekülerleşmeyi dinin etkisinin ve yaşam alanlarının daralması olarak tanımlamıştır. Ona göre sekülerleşme, toplum ve kültür alanlarının dinî kurumlar ve sembollerin tahakkümünden kurtarıldığı süreci ifade etmektedir.¹²⁷ Din modern sanayi toplumlarında önemini yitirmiş, bu durum sekülerleşmenin varlığını belirginleştirmiştir. Sekülerleşme modern sanayi toplumlarında kaçınılmaz bir unsur olarak görülmüştür. Modern bilim geleneksel inançları daha az akla yatkın bir konuma getirmiş, yaşam alanlarının çoğullaşması dinî sembollerin etki alanını

---

¹²⁶ Şallı, “Modernlik, Gelenek ve Din İlişkisi: Bir Modernleşme Kuramı Eleştirisi”, 71-78.

¹²⁷ Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, trc. Ali Coşkun (İstanbul: İnsan Yayınları, 1993), 162.

azaltmış, anomik ve bireyci bir dünya yaratılarak dinsel kurumlar da az ihtiyaç duyulan bir konuma indirgenmiştir.¹²⁸

1.4.2. Çok Partili Dönemde Din ve Siyaset

Mustafa Kemal Paşa (1881-1938) Birinci Meclis döneminin sonlarına doğru 7 Aralık 1922’de verdiği bir demeçte barış sağlanınca, halkçılığa dayanan ve Halk Fırkası adını taşıyacak bir siyasi parti kurma kararında olduğunu açıklamıştır.¹²⁹ Mustafa Kemal Paşa başkanı olduğu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni siyasi bir parti şekline getirmiş bu siyasi oluşum kısa süre sonra Halk Fırkası olarak isimlendirilmiştir. 9 Eylül 1923’te partinin tüzüğü kabul edilmiş, 11 Eylül’de Mustafa Kemal Paşa partinin genel başkanlığına seçilmiştir.¹³⁰ Cumhuriyet’in ilanından sonra Halk Fırkası ismine Cumhuriyet kelimesi eklenmiş, fırka kelimesinin yerine de parti kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.¹³¹ Halk Fırkası karşısında kurulan ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’dır (TCF). TCF’nin kuruluşunu hazırlayan gelişmelerden ilki Meclis’in önde gelen milletvekillerinin Cumhuriyet’in ilan edilmesi sırasında mecliste olmayışları olmuştur. Halifeliğin kaldırılması bu milletvekillerinin hoşnutsuzluğunu artırmıştır. Halk Fırkası içinde giderek muhalif bir grubu oluşturan milletvekillerini etkileyen son durum ise göçmenlerin yerleştirilmesi meselesinde yaşanan yolsuzluk iddialarına karşın hükümetin güvenoyu alması olmuştur. Yaşanan bu gelişmelerin ardından 17 Kasım 1924’te muhalif grup Halk Fırkası içinden ayrılarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı kurmuştur.¹³²

TCF’nin parti programının 6. maddesinde dinî düşünceye saygılı olmayı ifade eden bir yaklaşım benimsenmiştir.¹³³ Bu madde laik reformların uygulanması konusuna önem veren Cumhuriyet Halk Fırkası ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası arasındaki ilişkinin gerilimli olmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin seyri devam

---

¹²⁸ Gordon Marshall, “Sekülerleşme”, *Felsefe Sözlüğü*, trc. Osman Akınbay - Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 645-646.

¹²⁹ Ahmet Demirel, “Tek Partili Dönem (1923-1946)”, *Türk Siyasal Hayatı* (Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), 29.

¹³⁰ Demirel, “Tek Partili Dönem (1923-1946)”, 30.

¹³¹ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019), 137-138.

¹³² Jan Erik Zühcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, trc. Yasemin Saner Gönen (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), 245.

¹³³ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cereyanı II* (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998), 92.

ederken 1925 yılında Şeyh Sait Ayaklanması çıkmıştır. Bu isyanın çıkmasında TCF'nin rolü olduğu düşünülmektedir. Meclis tarafından Takrir-i Sükûn Kanunu çıkartılarak irtica ve isyanla toplumun düzenini bozan her türlü teşkilat, neşriyat ve teşebbüsün yasaklandığı belirtilmiştir. Aynı gün Meclis'te alınan bir kararla İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Şark İstiklal Mahkemesi, Şeyh Sait Ayaklanmasını dolaylı olarak kışkırttığı gerekçesiyle 3 Haziran 1925'te TCF'nin tamamıyla kapatılmasına karar vermiştir.¹³⁴

TCF'nin kapatılmasının ardından Türkiye'de katı bir tek parti yönetimi anlayışı hâkim olmuştur. Bu durum hükümeti denetleyecek ve eleştirecek kontrollü bir muhalefet anlayışına olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Çünkü 1929 dünya ekonomik bunalımının etkisiyle ekonomik ve toplumsal alanlarda çeşitli sıkıntılar yaşanmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk 1930 yılında sınırlı ve denetimli bir muhalefet partisinin kurulmasına karar vermiştir. 12 Ağustos 1930'de Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurularak partinin başına Fethi Okyar gelmiştir. CHF'den istifa eden 15 milletvekili ilerleyen zamanlarda SCF'ye katılmıştır.¹³⁵ SCF'nin Cumhuriyet'in temel ilkelerini ve laikliği benimseyen, demokratik ve özgürlükçü bir parti programı sürdürdüğü görülmektedir.¹³⁶ Başlangıçta tasarlandığı şekliyle SCF, Meclis'te yumuşak muhalefet yaparak iktidardaki CHF'yi denetlemesi düşünülmüştür. Ancak mecliste muhalif bir partinin olması kısa sürede ülke içinde iktidardan hoşnutsuz kesimlerin SCF'ye yönelmesine yol açmıştır. Toplum içinde hızlı bir biçimde taraftar toplayan SCF âdetta CHF'nin alternatifi gibi görülmeye başlanmıştır. Partinin gördüğü bu ilginin partiyi kuruluş amacından uzaklaştırdığı düşünülmektedir. Bu gelişmelerin ardından 17 Kasım 1930'da Ali Fethi Bey Dâhiliye Vekâletine dilekçe vererek partiyi kendisinin kapattığını açıklamıştır.¹³⁷

Tek parti rejimi 1945 yılına kadar ülke içinde yönetimini sürdürmüştür. Türkiye'de tek parti yönetimi diğer tek parti yönetimlerinden kültürel ve dinsel öğeler açısından muhafazakâr özellik taşıması bakımından ayrılmıştır.¹³⁸ Cumhuriyet'in yönetici seçkin kadrolarının sürdürdüğü politikalarda *çağdaşlaşma* en önemli unsurlardan biri olarak görülmüştür. Bu anlayış sürdürülürken laiklik

¹³⁴Demirel, "Tek Partili Dönem (1923-1946)", 34-36.

¹³⁵Demirel, "Tek Partili Dönem (1923-1946)", 39-40.

¹³⁶Zühcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 261.

¹³⁷Demirel, "Tek Partili Dönem (1923-1946)", 40-41.

¹³⁸Zühcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 270.

düşüncesinden hiçbir koşulda vazgeçilmemiştir. Tek parti yönetimi laiklik anlayışının toplum içinde kökleşmesi ve toplumun modernleşmesi için dinin denetiminde güncellemeler yaptığı görülmektedir. Bu bağlamda tek parti yönetimi dinî örgütlenmeyi kamu hizmeti biçiminde devlet denetimine sokmuştur. Laik bir anlayışa sahip yöneticiler tarafından dinin bu türden denetimi devlet ile toplum arasında çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur.¹³⁹ Bu durumların yanı sıra tek parti yönetimi tarafından bir dizi reform yapılmıştır. Reformların halk tarafından benimsenmesi ve ulusal bir bilinç yaratılması için tek parti yönetimi otoriter bir yapılanmayı zorunlu görmüştür. II. Dünya Savaşı'nın şartları ve tek parti yönetiminin otoriter eğilimi bir araya gelerek toplum üzerinde baskı unsuru oluşturmuştur.¹⁴⁰

Toplumun bu türden baskılara tepkili olduğunu fark eden CHP, tepkilerin önüne geçmek için demokrasi sinyalleri vermeye başlamıştır.¹⁴¹ CHP içinde muhalif hareketler ortaya çıkmış, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun görüşülmesi sırasında bu durum Demokrat Parti'nin (DP) kurulmasıyla sonuçlanmıştır. 7 Haziran 1945'te Dörtlü Takrir'i CHP meclis grubuna sunan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurmuşlardır.¹⁴² Bu bağlamda toplum üzerindeki ekonomik ve siyasal baskıların yanı sıra sosyal ve kültürel alanlardaki baskılardan da kurtulabileceği yönünde bir anlayış oluşmaya başlamıştır. Halkın bu demokratik talepleri içinde din eğitimi hususu dikkat çekmektedir.¹⁴³

CHP dinî özgürlüklerin kullanılmasının siyasal sisteme tehdit oluşturmasının önüne geçmek için dini denetim mekanizmasını devrede tutmuştur. Tek parti yönetimi dönemi laiklik bakımından *kuvvetli devre*; çok partili hayata geçiş denemeleri ve halkın demokrasi isteğinin arttığı dönem *zayıf devre* olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁴ Toplumun demokrasi isteği katı laiklik anlayışında yumuşamayı beraberinde getirmiştir.

---

¹³⁹ Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, 158.

¹⁴⁰ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 18-20.

¹⁴¹ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970), 48.

¹⁴² Demirel, "Tek Partili Dönem (1923-1946)", 47.

¹⁴³ Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, 171.

¹⁴⁴ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cereyanı III* (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998), 119-120.

Çok partili siyasal hayatla birlikte tartışma ve eleştiri alanlarında görelî olarak toplumda özgür bir atmosfer oluşmaya başlamıştır. Bu durum tek partinin katı laiklik anlayışının eleştirilmesine zemin hazırlamıştır. Çok partili yaşamla birlikte siyasi alana mesafeli olan bazı kitlelerin siyasete yönelimi artarken dinî söylemler günlük siyaset dilini etkilemiştir. Bu bağlamda siyasi partilerin taşradaki nüfuzuna, eğitsel donanıma sahip olmayan ancak dindar olan kişilerin oluşturduğu örgütsel yapı potansiyel bir güç oluşturmuştur.¹⁴⁵

Çok partili siyasal yaşama geçiş dinin devletle olan ilişkisini etkilemiş ve dinin toplum içindeki konumu yeniden üretilmiştir. Bu konuda çeşitli yaklaşımlar ileri sürülmüştür. Bu yaklaşımlardan birinde toplumda *muhafazakâr*, *ılımlı* ve *laik* kesimlerin olduğu iddia edilmiştir. Cumhuriyet'in Batılılaşmacı tavrını reddederek laikliğe sıcak bakmayan kesim *muhafazakârlar* olarak isimlendirilmiştir. *Muhafazakârlar* ve *laikler* arasında kalan kısmı *ılımlılar* oluşturmuştur. *İlimliler* dinin devlet işlerine karışmaması gerektiğini düşünürken devletin de din üzerinde baskıcı bir tavırda olmaması gerektiği fikrini savunmuşlardır. Dinin toplum içinde dogmatik bir unsur haline gelmemesini isteyerek; modernleşme anlayışını savunan kesim *laikler* olarak adlandırılmıştır. *Laikler* dinin durağan bir yapıda olduğunu iddia etmişlerdir. Dinin bu yapısının modernleşme gayretlerini olumsuz etkileyeceğini düşünmüşlerdir.¹⁴⁶

Tek parti yönetiminin dine yaklaşımı zamanla halkın tepkisini toplamıştır. 1928 yılında yayımlanan bir rapor tek parti yönetiminin dinsel hayata müdahalesini içeren veriler sunmaktadır. Bu raporda ibadetin dili, şekli, niteliği, düşünsel boyutu tartışma konusu yapılmış ve bu doğrultuda bazı değişiklikler yapılmıştır. 1945 yılında yayımlanan raporda ise 1928 yılında yayımlanan rapordaki anlayışı yansıtabenzer uygulamaların olduğu görülmektedir. Bu uygulamalarda ibadetlerin Türkçe yapılması, dinî hayatı ifade edecek kıyafetlerin giyilmesinin yasaklanması, Diyanet İşleri Başkanlığının devletin bünyesinde yer alması gibi hususlar dikkat çekmektedir. Söz konusu durumlar CHP'nin dinde reform anlayışını

---

¹⁴⁵ Şerif Mardin, "2000'e Doğru Kültür ve Din", *Türkiye'de Din ve Siyaset*, trc. Gülşat Aygen Tosun (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 222.

¹⁴⁶ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 351-356.

yansıtmaktadır.¹⁴⁷ Dinin devletle olan ilişkisi ve toplum tarafından algılanma biçiminin süreç içinde siyasi partilerin politikalarına yansıdığı görülmektedir.

Demokrat Parti'nin İslam dinine yaklaşımı CHP'ye göre daha ılımlı ve hoşgörülü olmuştur. DP'nin *dine hürmetkâr* duruşu 1950-1960 arası yapılan seçimlerde yüksek oy almasını sağlamıştır. CHP'de zamanla halkın tepkisinin toplandığını fark edilerek 1947 yılı kurultayında *laikliğin liberalleşmesi* kararı alınmış, dinî alanı etkileyecek bazı ılımlı uygulamalara yönelme söz konusu olmuştur. Aynı yıl hacca gidecek olanlara döviz tahsis edilmiş, 1949 yılında 4. ve 5. sınıflara isteğe bağlı din dersi konulmuştur. Ankara Üniversitesi bünyesinde İlahiyat Fakültesi açılarak din adamı ihtiyacının karşılanması hedeflenmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hızlandırılmış imam hatip kursları açılmasına karar verilmiştir. 1 Mart 1950'de, 5556 sayılı türbelerin açılmasına dair kanunla Türk büyüklerine ait türbelerin veya sanat değeri taşıyan türbelerin yeniden açılmasına izin verilmiştir. Böylece CHP halkın geleneksel inançlarına ılımlı bir yaklaşım sergileyerek toplumdaki geniş kitlelere ulaşmayı amaçlamıştır. Ancak bu durum CHP içinde kutuplaşmaları beraberinde getirmiştir. Çünkü CHP içinde birtakım siyasetler dinin vicdanlarda kalması gerektiğine inanarak dinin devlet işlerine karıştırılmaması gerektiğini düşünmüşlerdir.¹⁴⁸

14 Mayıs 1950 tarihinde Türkiye'de yapılan genel seçimleri Demokrat Parti kazanmıştır. CHP'nin dinsel konulardaki tutumunda değişimler yaşansa da CHP'nin halk üzerinde bıraktığı otoriter tutum toplumsal hafızadan bir anda silinmemiştir. DP'nin seçimlerdeki başarısında dine yaklaşımı tek etken değildir. DP'yi oluşturan temel fikirler CHP'nin temel fikirlerinden farklı değildir. Ancak pratik anlamda DP'nin yöntemi, siyaseti geniş kitlelere taşınması ve çıkar yönetimi DP'ye daha farklı siyasi bir kimlik kazandırmıştır. CHP'nin genel görüşlerine karşılık demokrasi anlayışını ülkede yaygınlaştırmak DP'nin sınırları belli daha kesin hedefleri olmuştur.¹⁴⁹ Ayrıca DP liderleri sıklıkla Atatürkçü ve laik olduklarını vurgulamışlardır. CHP ile olan farklarını da *millete mal olmuş ve olmamış devrimler* üzerinden açıklamışlardır. Ezanın Türkçe okunması, DP'ye göre milletin kabul

---

¹⁴⁷ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 408-411.

¹⁴⁸ Yüksel Taşkın, "Din, Devlet, Laiklik", *Türk Siyasal Hayatı* (Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), 147.

¹⁴⁹ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 292.

etmediği bir uygulama olmuştur. Bu sebeple 16 Haziran 1950’de Türkçe ezan uygulaması DP tarafından kaldırılmıştır. 1953 yılında DP Cumhuriyet tarihinde bir ilk niteliği taşıyan bir uygulama başlatarak radyoda dinî konuların ele alındığı bir program başlatmıştır. CHP döneminde başlayan ilkokullarda din dersi uygulamasını DP güncelleyerek yeni bir kural eklemiştir. Buna göre çocuklarının din dersi almaması isteyen veliler okula dilekçe vermek zorunda olmuşlardır. 1956’da din dersi uygulaması ortaokullara taşınmıştır.¹⁵⁰

Toplumsal sistemleri etkileyen din, partilerin popülist söylemlerini ve politikalarını da etkileyici bir rol oynamıştır. 1945-1950 yıllarında kurulan muhalefet partilerinin bir kısmı parti programlarında dinî söylemlere yer vermiştir. Siyasi alanda dine olan yaklaşımın ılımlı olması zamanla dini araçsallaştırılan bir konuma getirmiştir. 1946-1950 arası dönemde din siyasal iktidarı denetleyen bir güç hâline gelmiştir.¹⁵¹

1.5. Refik Halid Karay: Biyografik Serüveni

Türk edebiyatı tarihinde sosyal bir kimliğe sahip olan Refik Halid Karay, 15 Mart 1888’de İstanbul’un Beylerbeyi semtinde dünyaya gelmiştir. Babası Mudurnu kasabasından İstanbul’a yedi kuşak önce göç etmiş Karakayışoğulları’ndan Mehmet Halid Bey’dir. Mehmet Halid Bey, maliye başveznedarı ve Osmanlı Bankası nazırıdır. Karay’ın anne tarafı ise Kırım Hanları sülalesine dayanır. İstanbul’da halk arasında “Tatarhan Sultanlar” olarak tanınmaktadırlar. Annesi Nefise Ruhsar Hanım, Refik Halid’in iyi yetişmesinde öncü bir rol oynamış, oğlundaki duyumsama ve sanat gücünün yanında zekâsını da keşfederek oğlunu sağlam bir terbiye ile yetiştirmek için büyük çaba göstermiştir.¹⁵²

Dayısı İlhan Bey’in edebiyata düşkünlüğü, okuma yazmaya olan tutkusu Refik Halid’i de etkilemiştir.¹⁵³ Karay’ın yazma konusundaki yeteneğini fark ederek gazete ve matbaalara götüren dayısıdır.¹⁵⁴

---

¹⁵⁰ Taşkın, “Din, Devlet, Laiklik”, 147-148.

¹⁵¹ Binnaz Sayarı, “Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 33/1 (1978): 180-182.

¹⁵² Mehmet Nuri Yardım, *Refik Halit Karay Hayatı - Sanatı - Eserleri* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1997), 11.

¹⁵³ Şerif Aktaş, *Refik Halit Karay* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014), 10.

Refik Halid Karay, yaşadığı dönemin sosyoekonomik ve kültürel bakımdan üst sınıfları temsil eden bir ailesi içinde sosyalleşmiştir. Babasının yeniliklere açık, hoşgörülü biri olması; gelenek olarak sürdürülen bahçe ve çiçek merakı Refik Halid'in estetik zevkini etkilemiştir. Babasının dönemin ileri gelen siyasetçileriyle dost olması da Karay'ın siyasi sohbetlerin yapıldığı ortamlarda bulunmasına zemin hazırlamıştır.¹⁵⁵ Refik Halid'in dinî kimliğinin oluşmasında ailesinden gördüğü uygulamaların, Ramazan ve Kurban Bayramlarının, çocukluğunda gerçekleştirdiği türbe ziyaretlerinin etkisi olmuştur.¹⁵⁶ Refik Halid'in ailesi, İstanbul'da özellikle erkek çocuklarının şehrin keramet ehli olarak tanınan evliyalardan birine bağlanması geleneğine uyarak Refik Halid'i Merkez Efendi'ye bağlamışlardır. Refik Halid, annesi ve dadısı yılda bir kez Merkez Efendi'yi ziyaret etmişler; Merkez Efendi'nin kibar tavırları, az konuşması, temiz giyinmesi Karay'ın dikkatini çekmiştir. Bu ziyaretlerde şeyh, Refik Halid'i okuyup üflemiş, Refik Halid ise bu ritüeller sonrasında dinginleştiğini belirtmiştir. Merkez Efendi hakkında anlatılan kerametten Refik Halid etkilenmiş, şeyhine olan sevgisi ve bağlılığı artmıştır. Karay ilerleyen yaşlarında Merkez Efendi'ye ziyaret düzenini kaybetmiş, şeyhin ölmesiyle birlikte tekkesine ve türbesine uğramaz olmuştur.¹⁵⁷ Refik Halid'in çocukluğunda Merkez Efendi'ye bağlanma tecrübesi Karay'ın tekke ve dergâh fikrinin başlangıcını oluşturmaktadır.

Karay on iki yaşına geldiğinde Mekteb-i Sultaninin (Galatasaray Lisesi) yatılı kısmına girmiş ancak okulda yaşanan tatsız bir olay sonrasında müdür yardımcısının yaptığı hakareti gururuna yediremediği için severek girdiği bu okuldaki ayrılma zorunda kalmıştır. Babası onun liseden ayrılma fikrine sıcak bakmamış ancak ileride hukuk fakültesine gitmesi şartını koşarak Galatasaray Lisesi'nden ayrılabilceğini söylemiştir. Refik Halid de o dönemde az sayıda öğrenci alan hukuk fakültesine girmek için çok çalışmış, bu fakülteyi kazanmış¹⁵⁸ ancak tıbbiyeye gitmediğine üzülmüştür.¹⁵⁹

---

¹⁵⁴ Yardım, *Refik Halit Karay Hayatı - Sanatı - Eserleri*, 12.

¹⁵⁵ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 10.

¹⁵⁶ Refik Halid Karay, *Pek İyi Hatırlarım/Memleket Yazıları 5* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2014), 253-256.

¹⁵⁷ Refik Halid Karay, *Elli Yıl Önceki/Memleket Yazıları 15* (İnkılâp Kitabevi, 2017), 62-64.

¹⁵⁸ Osman Nuri Ekiz, *Refik Halit Karay* (İstanbul: Toker Yayınları, 1999), 12-13.

¹⁵⁹ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 11.

Hukuk fakültesinin ikinci sınıfına devam ederken bir yandan da Maliye Bakanlığında memur olarak çalışan Karay, 1908’de Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle okulunu ve memuriyetini bırakıp gazeteciliğe başlamıştır.¹⁶⁰ Servet-i Fünun dergisinde ücretsiz tercümanlık yapmış, gazetecilik bilgisini artırmıştır. Sonra Tercüman-i Hakikat gazetesinde maaşlı olarak tercümanlık ve yazarlık yapmış, yirmi bir yaşındayken bu gazetede makaleleri yayımlanmıştır.¹⁶¹ Kalem dergisinde de *Kirpi* adıyla yazılar yazan yazarın,¹⁶² yaşadığı dönemde tanınmış bir kişilik olmasında mizahi yazıları katkı sağlamıştır.¹⁶³

Yazıda bilinen bir türün temsilcisi olan Refik Halid Karay, Meşrutiyet’ten sonra ortaya çıkan edebî nesil içinde en fazla görünürlüğü olan kişiliklerden biri olmuştur. Büyük bir okuyucu kitlesine sahip olan yazar durmaksızın özenle yazılmış eserler vücuda getirmiş, her yazdığını da heyecanla okuyan bir kitleye sahip olmuş, Türkçeye yeni bir birikim kazandırmıştır. Bunun yanı sıra daima neşeli ve canlı bir karakter olan Karay fikirlerinde özgünlüğünü korumuş, kaleminde de maharetini göstermiş bir muharrir olmuştur.¹⁶⁴

Refik Halid Karay, Fecr-i Ati’nin kurucularından biridir.¹⁶⁵ Bir grup genç edebiyatçı Avrupa’daki edebiyat topluluklarına özenmişlerdir, parolaları ise “Sanat şahsi ve muhteremdir.”¹⁶⁶ olmuştur. Bu dönemde henüz ünü yayılmamış olan yazar, popülaritesini artırmaya *Eşref* adlı mizah derginin baş sayfalarında çıkan “portreler” başlıklı yazılarıyla başlamıştır. Kısa sürede burada yazdığı yazılarıyla basın dünyasında sevilen bir kişi olmuştur. Karay’a rağbet ve tekliflerin ardı arkası kesilmezken o, tercihini döneminin en ünlü karikatürcüsü Cemil’in çıkardığı *Cem*’den yana kullanmıştır. Bu sayede her iki sanatkârın birlikteliğiyle yergi edebiyatında yeni bir çığır açılmıştır. Şair Nef’i’den şair Eşref’e kadarki kaba cinaslarla dolu hiciv anlayışı son bulup yerini Frenklerin “espirit” dediği ince zekânın iğneleme sanatına devretmiştir.¹⁶⁷

---

¹⁶⁰ Yardım, *Refik Halit Karay Hayatı - Sanatı - Eserleri*, 13.

¹⁶¹ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 13.

¹⁶² Yardım, *Refik Halit Karay Hayatı - Sanatı - Eserleri*, 14.

¹⁶³ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 14.

¹⁶⁴ Yahya Kemal, *Siyâsî ve Edebî Portreler* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1986), 47.

¹⁶⁵ Hasan Ali Yücel, *Edebiyat Tarihimizden* (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1957), 1: 44.

¹⁶⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları* (Ankara: Bilgi Basımevi, 1969), 64.

¹⁶⁷ Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, 64-67.

Refik Halid bir röportajında edebiyata ilgisinin küçük yaşlarda, okula giderken başladığını ayrıca çevresinin özellikle de İstanbul'un edebî gelişimini etkilediğini söylemiştir.¹⁶⁸ Karay, Galatasaray Lisesi'ne devam ederken Ahmet Haşim ve Abdülhak Şinasi'nin de içinde bulunduğu şairler grubuna katılmış, bu durum onun edebî birikimine katkı sağlamıştır.¹⁶⁹

Refik Halid Karay Galatasaray Lisesi'nde gördüğü eğitimle Fransızcasını ilerletmiş, hayatı boyunca Fransız gazete ve dergilerini takip etmiştir. Avrupa'ya genç yaşlarda gitmiş Fransa'yı özellikle de Paris'i yakından tanımıştır. Fransız kültürüyle bu şekildeki temaslarıyla birlikte Fransız edebiyatından birçok eser okumuştur.¹⁷⁰ Karay'ın gençlik yıllarında eserlerini okuduğu ve etkilendiği yazarlar arasında Maupassant, Daudet, Gogol, Dostoyevski, Maksim Gorki gibi Çarlık Rusyası ile bazı Fransız yazarları yer almaktadır.¹⁷¹ Deli olmadan önce ölen kimseyi hiç akıllı olmamıştır diye düşünen Refik Halid'in bu anlayışı ile Maupassant'ın romanlarındaki hayat ve cinnet anlayışı benzer öğeler taşımaktadır. Bu durum Karay'ın Maupassant'ın eserlerine ilgisini artırmıştır.¹⁷²

Refik Halid'in kullandığı dil XX. yüzyıl Türkçesinin örnekleri arasında gösterilebilecek bir berraklığa, ifade zenginliğine, söyleyiş güzelliğine ve sağlam bir yapıya sahiptir. O, Türk halk hikâyesindeki söyleyiş güzelliğini yakalayabilen ve özgün bir üsluba dönüştüren "millî dil" in temsilcileri arasında yer alan bir sanatçı olmuştur. Kelimeleri yerli yerinde kullanan yazarın eserlerinde çeşitli öğeleri barındırabilen bir dünya hâkimdir. Gördüklerini bir kamera gibi belleğine kaydetmiş, sonrasında bir ressamın ustalığıyla eserlerine yansıtmıştır. Karay'ın en önemli özelliklerinden biri de benzetme yaparkenki ustalığı olmuştur. Türk edebiyatındaki pek az yazar insan ve eşyayı onun gibi karşılaştırıp benzetme yoluyla sunabilmiştir.¹⁷³

Mizacının eserlerine yansımaları yönüyle Refik Halid eline kalem alınca farklı bir kişiliğe bürünen, alaydan hicve kadar nükteli bir tarzda yerdiği kişi ve zümreleri

---

¹⁶⁸ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 43.

¹⁶⁹ Refik Halid Karay, *Sakin Aldanma, İnanma, Kanma* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2009), 191-193.

¹⁷⁰ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 20.

¹⁷¹ Refik Halid Karay, *Edebiyatı Öldüren Rejim/Memleket Yazıları 3* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2014), 541.

¹⁷² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Yeniler; Refik Halit", *Eşref*, 51 (1325/1909).

¹⁷³ Ekiz, *Refik Halit Karay*, 20-21.

endişelendiren bir kişiliktir. Karay, zevke düşkünlüğüne rağmen masanın başına geçtiğinde kişileri ve toplumsal durumları hicveden bir yazardır.¹⁷⁴

Refik Halid Karay kendisinin duygusal bir karakter olduğunu ancak uzun süre hüznü durmadığını, neşeli olmanın bir terbiye kaidesi olduğunu söylemiştir. Yine Karay olmuştan soğumanın, olana sevinmenin ve olacağına rıza göstermenin kendisinin rahatlık felsefesini olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁵

İlk zamanlarda bütün çağdaşları gibi Refik Halid de Ziya Gökalp'in (1876-1924) tesirinde Türkçü-milliyetçi olmuş, geçmişe ve geleneğe bağlı bir tutum sergilemiştir.¹⁷⁶ Refik Halid Karay İttihat ve Terakki'nin alternatifi gibi görünen Hürriyet ve İtilaf'a yakınlık hissetmiştir.¹⁷⁷ Bu durum onun İttihat ve Terakki'ye yönelik eleştirel yazılar yazmasına neden olmuştur.

Karay, yazdıkları yüzünden İttihat ve Terakki komitesinin üyelerinden tehditler almıştır. *Cem* dergisindeki masasının üstüne, imza yerine bir tabanca ya da bir hançer resmi taşıyan tehdit içerikli mektuplar konulmuştur. Ancak Karay bu durumları önemsememiş hatta tehdit mektuplarının bazılarını çöpe atmış, bazısını açıp okuyarak eğlenmiş, bazısını da o günkü yazısına alay konusu yapmıştır.¹⁷⁸

İttihat ve Terakki Fırkası darbe yaparak iktidara gelmiş, Refik Halid de İttihat ve Terakki'ye muhalif yazılar kaleme almıştır. Bu sebeple de ilk önce Sinop'a sürülmüş (1913), oradan Çoruma gönderilmiş, buradan naklini isteyen yazarın Ankara'ya geçmesine izin verilmiştir. Ankara'dan da Bilecik'e nakledilen yazar, beş yıl sonra on günlük izinle İstanbul'a gelmiştir.¹⁷⁹ Bu sürgünlere anılarını anlattığı eserde de yer veren Karay, İstanbul'a özlem duyduğunu ve işgal edilmeden önce İstanbul'u iyi tanıdığını söylemiştir. Sürgüne gönderilmesine devletin üst kadrolarında görev yapan Talat Paşa'ya söylediği "Hırkaya alışanlar birdenbire frak giyerlerse gülünç olurlar." sözü sebep olmuştur.¹⁸⁰ Bu durum Karay'ın devletin üst kademesindeki kişileri eleştirmekten çekinmediğini göstermektedir.

---

¹⁷⁴ Kabaklı, "Refik Halid", 3: 778.

¹⁷⁵ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 40-41.

¹⁷⁶ Kabaklı, "Refik Halid", 3: 778.

¹⁷⁷ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 35.

¹⁷⁸ Karaosmanoğlu, "Yeniler; Refik Halit", 72-73.

¹⁷⁹ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 25-28.

¹⁸⁰ Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrap* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2009), 62.

Refik Halid Karay'ın birinci sürgününden kurtuluşunda Ziya Gökalp etkili olmuştur. Gökalp, onu Talat Paşa'nın öfkesinden korumuştur. Karay, yazı hayatına dönerek yeni mecmuada "Hafta Musahabesi" genel başlığı içinde "Harp Zengini" başlıklı bir yazı yayımlamış, o dönemdeki harp zenginlerinden biri kastedilerek yazılan bu yazı söz konusu kişiyi kızdırmıştır. Bu şahıs yazıyla birlikte Talat Paşa'nın yanına gitmiş, Paşa da Refik Halid Karay'ın Bilecik'e gönderilmesini emretmiştir. Yine Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki merkezine giderek Karay'ın İstanbul'da kalması için müsaade almıştır.¹⁸¹ Mütarekeden sonra İttihat ve Terakki Fırkası dağılınca yerine muhalif Hürriyet ve İhtilaf Fırkası iktidara gelmiştir.

Karay, ilerleyen süreçlerde *Aydede* isimli bir mizah dergisi çıkarmaya başlamıştır. Üslubunu iyice sertleştiren yazar, Millî Mücadele aleyhinde yazılara da yer vermiştir. Bu fikrin bir bedeli olarak *yüzellilikler* listesinde yer alarak 9 Kasım 1922'de ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.¹⁸² Sürgün yıllarında vatan hasretiyle, millet sevgisiyle dolan yazar edebî hayatının en lirik ve en canlı eserlerini verecektir. Öyle ki Ali Kemal'in "Refik Halid'i sürmeli ki yazsın." sözü dönemin edebiyat otoriteleri tarafından ortak bir kanaat hâline gelecektir.¹⁸³

Refik Halid'in yurt dışındaki faaliyetleri ve yayımladığı yazılar, Atatürk başta olmak üzere Türkiye Cumhuriyet'i idarecilerinin hoşuna gitmiştir. Cumhuriyet'in 10. yıl dönümünde birkaç kişi ile affedilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak *yüzellilikler* meselesi Lozan Antlaşması hükmüne bağlı bulunduğundan bu durum gerçekleşmemiştir.¹⁸⁴

Şükrü Kaya, Refik Halid'in ilkin bir sınır karakoluna gidip teslim olmasını oradan da tutuklu olarak -fakat gerçekte nezaretle- Ankara'ya gönderilmesini sürgünden kurtulmanın bir çözümü olarak Refik Halid'e sunmuştur. Ancak Karay, bu çözüm yolunu kabul etmemiş, iş Büyük Millet Meclisine kalmıştır. Af kanunu çıkartılmış, Refik Halid Karay'la birlikte diğer *yüzellilikler* de memlekete dönme hakkını elde etmiştir.¹⁸⁵ Vahdet gazetesi sahibi Nuri Genç, Refik Halid'e bir telgraf

---

¹⁸¹ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 29.

¹⁸² Yardım, *Refik Halit Karay Hayatı - Sanatı - Eserleri*, 18-19.

¹⁸³ Ekiz, *Refik Halit Karay*, 23.

¹⁸⁴ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 38.

¹⁸⁵ Karaosmanoğlu, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, 90.

çekerek af kanununun meclis tarafından kabul edildiğini bildirmiştir.¹⁸⁶ Böylece Refik Halid'in on beş yıllık ikinci sürgün hayatı son bulmuştur.

Refik Halid Karay hikâye, roman, kronik, tiyatro ve mizah gibi edebî türlerde eserler vermiştir. Özel hayatında hoş sohbet ve nüktedan biri olmuş; muhatap olduğu insanların, kusurlu yönlerini alaylı bir dille ifade etmesini bilmiştir. Yazar bu özelliğinin doğuştan geldiğine inanmaktadır.¹⁸⁷ Yazdıklarına uygun bir nitelik taşıyan *Kirpi* mahlasını kendisi seçmiştir. Kelimelerini bir ok gibi hasımlarına saplamayı ustalıklı yapmıştır.¹⁸⁸ Karay kendi mizah anlayışını değerlendirirken politik hicivle mizahi bir roman yazmadığını yalnızca roman tiplerinin içinde kapalı, gizli mizahla anlatılmış tipler olduğunu söylemiştir.¹⁸⁹

Refik Halid Karay romanlarını karamsar ve fazla iyimser olmayan, ağır fikir ve derin tahliller içermeyen beyaz bir realizm denilecek tarzda yazmıştır. Gazeteci yönünün kendisine malzeme verdiğini söyleyen yazar bu sayede kendisini hayatın içinde hissetmiştir. Romanlarını ilgi çekici olaylarla, röportajı andıran vakalarla ve âdetlerle süslemiştir. Gezdiği çevrelerin de romanlarına etkisi olmuştur.¹⁹⁰

Karay'ın çok güçlü olan gözlem yeteneği ve ayrıntıları yakalama becerisi ona “ressam-muharrir” sıfatını kazandırmıştır. Bu durum eserlerini renk, biçim, duyum, çeşitli teşbih ve zekâ oyunuyla oluşturduğunu göstermektedir. Karay, Türk edebiyatının önemli üslup ustalarındandır. Ziya Gökalp'e göre Refik Halid İstanbul konuşmasının pürüzsüz örneğini verdiği için Türkçeyi en iyi yazan muharrirdir.¹⁹¹

Refik Halid çocukluğunda Mutlakiyet, gençliğinde Meşrutiyet ve ilerleyen yaşlarında Cumhuriyet Dönemi'ni yaşamış böylece üç farklı rejimi yakından tanıyarak toplumda meydana gelen değişim ve dönüşümleri gözleme fırsatını yakalamıştır.¹⁹²

---

¹⁸⁶ Hikmet Münir Ebcioğlu, *Kendi Yazılarıyla Refik Halit* (İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi, 1934), 81.

¹⁸⁷ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 50.

¹⁸⁸ Ekiz, *Refik Halit Karay*, 43.

¹⁸⁹ Kabaklı, “Refik Halid”, 3: 784.

¹⁹⁰ Kabaklı, “Refik Halid”, 3: 781.

¹⁹¹ Kabaklı, “Refik Halid”, 3: 783.

¹⁹² Refik Halid Karay, *Taklitten Âdete Gündelik Hayat/Memleket Yazıları 16* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2017), 33.

Karay'ın mizah eserlerinin konularını iç siyaset, dış siyaset, Anadolu hareketi ve sosyal hayat ile ilgili konular oluşturmaktadır.¹⁹³ Mizah ve hiciv kitapları *Sakin Aldanma İnanma Kanma* (1915), *Kirpinin Dedikleri* (1916), *Ago Paşa'nın Hatıraları* (1918), *Ay Peşinde* (1918) ve *Guguklu Saat'tir* (1922). *Ago Paşa'nın Hatıratı*'nda iktidar dilinin değişmesinin toplumsal kabul boyutu eleştirel bir şekilde ele alınmıştır. Halkın değişimler karşısındaki memnuniyetsizliğini anlatır nitelikte olan eser, mizahi bir üslupla yazılmıştır.¹⁹⁴ Ayrıca Karay roman ve hikâyelerinde de mizah unsurlarına yer vermiştir. *Boz Eşek* ve *Yatır* hikâyelerinde çevresindeki insanlara doğru ve faziletli olmayı öğütlerken kendisi sahtekâr olan din adamı figürünü; *İstanbul'un Bir Yüzünde* türedi zenginlerin hayatını, İttihat ve Terakki üyelerinin düşünceleri ve yaşam biçimlerini, *Bu Bizim Hayatımız*'da bir mirasyedinin durumunu, *Anahtar*'da aniden zengin olan Kenan Bey'in kişiliğiyle sosyal şartlarının çatışması sonucu ortaya çıkan dramını ortaya koyarken mizahın özelliklerden yararlanmışır.¹⁹⁵

Minelbab İlelmihrab (1924) ve *Bir Ömür Boyunca* (1985) Karay'ın anı türünde yazdığı eserleridir.¹⁹⁶ *Minelbab İlelmihrab*'ta (1924) mütareke zamanları anlatılmıştır. Tarih bilimine katkı sağlayacak konuları ihtiva eden eser, tarihî bir kaynak olarak değerlendirilebilir.¹⁹⁷

Refik Halid Karay'ın tiyatro eserlerini *Tiryaki Hasan Paşa ve Kanije Müdafası* ile *Deli* oluşturmaktadır.¹⁹⁸ *Deli* isimli tiyatro eseri daha sonra kitap hâlinde basılmıştır. Bu eserde toplumsal değişimlerin şaşkınlığını yaşayan bireyin durumu ortaya konulmuştur.¹⁹⁹

Karay fıkra (kronik) türünde *Tanrı'ya Şikâyet* (1914), *Bir İçim Su* (1931), *Bir Avuç Saçma* (1939), *İlk Adım* (1941), *Makyajlı Kadın* (1943), *Üç Nesil Üç Hayat* (1943) eserlerini yazmıştır.²⁰⁰ II. Dünya savaşından etkilenecek *Tanrıya Şikâyet* eserini kaleme alan yazar, bu eserde başlangıçtan beri insanların birbirleriyle

---

¹⁹³ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 51-52.

¹⁹⁴ Refik Halid Karay, *Ago Paşa'nın Hatıratı*, 2. Bs (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2017), 20-21.

¹⁹⁵ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 53-54.

¹⁹⁶ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 48-49.

¹⁹⁷ Karay, *Pek İyi Hatırlarım/Memleket Yazıları 5*, 35.

¹⁹⁸ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 48.

¹⁹⁹ Refik Halid Karay, *Deli* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2009), 10.

²⁰⁰ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 45.

mücadele etme tavrından ve bunun sonucunda da yine insanlığın zarar gördüğünden bahsetmiştir. *Bir Avuç Saçma* eserinde birbirinden farklı alanları ihtiva edecek konu dağılımına yer veren yazar bunların bir kısmında çocukluğuyla ilgili anılarını, bir kısmında kadın ve insan hakları ile ilgili düşüncelerini, bir kısmında da İstanbul'a duyduğu özlemi anlatmıştır. Refik Halid Karay'ın çocukluk dönemindeki dinî sayılabilecek davranışları gençlik yıllarında farklı bir boyuta taşınmıştır. Yaşadığı dönemin sosyokültürel üst bir davranışı olarak görülen Beyoğlu'ndaki eğlence mekânlarına gitmek, yazar için vazgeçilmez bir davranış olmuştur.²⁰¹

Karay, *İlk Adım* kitabında Beyoğlu'nda geçirdiği günlerini anlatmış, İstanbul'da sürdürülen hayata kadın ve aşk bağlamında *Makyajlı Kadın* kitabında yer vermiştir. Abdülaziz, Abdülhamid ve Cumhuriyet Dönemi'ne ait üst sınıfları temsil eden Türk insanının hayat tarzı toplumsal normlar ve gelenekler özelinde *Üç Nesil Üç Hayat*'ta anlatılmıştır.²⁰²

Refik Halid'in Anadolu'ya sürülmesi Anadolu insanını yakından tanınmasına, sevmesine ve *Memleket Hikâyeleri* gibi güçlü Anadolu imgeleriyle dolu eserini yazmasına imkân sağlamıştır.²⁰³ Yazarın bu eseri 1909-1919 yılları arasında yazdığı hikâyelerden oluşmaktadır. Halkın ve orta sınıf insanların hayatını konu edinen bu hikâyeler çatışma ve karşılaşma üzerine kurulmuştur.²⁰⁴ 1919'dan 1930'a kadar hikâyeye yazmayan Karay, 1930'dan 1939 kadar yazdığı hikâyeleri *Gurbet Hikâyeleri* adlı eserinde bir araya getirmiştir.²⁰⁵

Karay'ın ilk romanı *İstanbul'un Bir Yüzü*'dür (1918). Yazar romanlarının birçoğunu 1939 yılından sonra yazmıştır. Yayın sırasına göre romanları: *İstanbul'un Bir Yüzü* (1918), *Yezidin Kızı* (1939), *Çete* (1939), *Sürgün* (1941), *Anahtar* (1947), *Bu Bizim Hayatımız* (1950), *Türk Prensesi Nilgün* (üç cilt, 1950-1952), *Dişi Örümcek* (1953), *Yer Altında Dünya Var* (1953), *Bugünün Saraylısı* (1954), *2000 Yılın Sevgilisi* (1955), *İki Cisimli Kadın* (1955), *Kadınlar Tekkesi* (1956), *Karlı Dağdaki Ateş* (1956), *Dört Yapraklı Yonca* (1957) ve *Sonuncu Kadeh* (1965)'tir. Bu romanları ölümünden önce yayımlanmıştır. *Yerini Seven Fidan* (1977), *Ayın*

---

²⁰¹ Karay, *Pek İyi Hatırlarım/Memleket Yazıları* 5, 431-435.

²⁰² Aktaş, *Refik Halit Karay*, 46-47.

²⁰³ Ekiz, *Refik Halit Karay*, 67.

²⁰⁴ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 55-72.

²⁰⁵ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 75.

Ondördü (1980), *Yüzen Bahçe* (1981), *Ekmek Elden Su Gölden* (1985) romanları ise Karay'ın ölümünden sonra yayımlanmıştır.²⁰⁶

Karay hikâye ve romanlarında Osmanlı son döneminde sürülen konak hayatını, köşk ve konak hayatının yerini apartmana bırakması dolayısıyla geniş aileden çekirdek aileye geçişte yaşanan değişimi,²⁰⁷ Türk toplumunun bilinen özelliklerini,²⁰⁸ II. Abdulhamid yönetiminden I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar uzanan dönemin toplumsal yaşantısını, siyasal bozuklukları, ahlaki sarsıntıları, sevgiyi, çekici kadın portrelerini, Doğu dünyasına ait çevrelerin merak uyandıran serüvenini,²⁰⁹ Anadolu hayatını,²¹⁰ sürgün hayatındayken gözlemlediği Türklerin hayatını, özlemlerini, gurbet acılarını,²¹¹ XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla Türk toplumunun yaşadığı evrimi, değişen veya kaybolan değerler ile Türk edebiyatının yaşadığı değişimi,²¹² Batı'yı ters anlayarak monden hayata yönelen çevreleri,²¹³ siyaseti, iç siyaseti, politik figürleri, değişen toplumsal yapıyı, içtimai hayatı, örf ve âdetleri, aileyi, sefaleti, asayişsizliği, şehirleri harabeye çeviren yangınları, Kuvayimillîye'yi, yolları ve nakil vasıtalarını, vergi sistemlerini, İstanbul'u, Halep'i, Beyrut'u,²¹⁴ harp zenginlerini, sürgün hayatını, kadın imgesini, dinin ve siyasetin araçsallaştırılmasını ve bu konular gibi daha nice konuları pürüzsüz, sade, renkli bir dille, ayrıntılı bir çerçeve ve zengin bir şahıs kadrosuyla Türk edebiyatına sunmuştur.

1.6. Cumhuriyet Dönemi Türk Romanına Kuramsal Yaklaşım

Bu çalışmanın ana kuramı “fenomenolojik kuram” olarak belirlenmiştir. *Phenomenon* sözcüğü Yunanca “görünüş/görünüm” anlamına gelmektedir. Fenomenoloji, bireyin bilinçli tecrübeleri ile başlayan ve daha önceden var olan kabuller, ön kabuller, ön yargılar ve felsefi dogmalardan kaçınmaya çalışan

---

²⁰⁶ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 84-85.

²⁰⁷ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 21.

²⁰⁸ Aktaş, *Refik Halit Karay*, 156.

²⁰⁹ Yardım, *Refik Halit Karay Hayatı - Sanatı - Eserleri*, 29.

²¹⁰ Yardım, *Refik Halit Karay Hayatı - Sanatı - Eserleri*, 53.

²¹¹ Nesrin Akıncı Çötök, “Bir Sürgün Entelektüeli: Refik Halid Karay'ın Eserlerine Yansıyan Toplum”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 13 Ocak 2017, 2.

²¹² Alaattin Karaca, “Refik Halit Hâlâ Aramızda”, *Kitap Zamanı*, 02 Kasım 2009.

²¹³ Kabaklı, “Refik Halid”, 3: 779.

²¹⁴ Yenal Ünal, “Refik Halit Karay Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Turkish Studies* 8/5 (2013): 852.

yöntemlerden biridir. Fenomenoloji, olayları (görünüşleri) toplumsal aktör tarafından ‘doğrudan doğruya’ algılandığı şekilde incelemektedir.²¹⁵ Başka bir deyişle de fenomenoloji belli bireylerin rastlantısal, bölük pörçük deneyimleriyle ilgilenen bir ampirizm biçimi olmadığı gibi yalnızca bu bireylerin gözlemlenebilir zihinsel süreçleriyle meşgul olan bir tür psikolojizm de değildir. Fenomenoloji, bilincin yapılarını açığa çıkarma ve bunu yaparak da fenomenlerin kendilerini de açığa çıkarma iddiasında olan bir yöntemdir.²¹⁶

Fenomenoloji dış dünyanın ancak bu dünya hakkındaki bilincimizle anlamlı olduğu varsayımına dayanan, insan bilincinin işleyişi ile ilgilenen ve insanların içinde yaşadıkları dünyayı yorumlama yollarını incelemeye çalışan felsefi bir yaklaşımdır.²¹⁷ Bireyden öğrenmiş olduğu kavramları olduğu gibi kabul etmemesini, onları sorgulamasını; dünyaya bakışını ve dünyada bulunuşunu sorgulamasını isteyen fenomenoloji fenomenler aracılığıyla bilinçte görünen şeyin, açığa çıkmasını istemektedir.²¹⁸

Fenomenolojik sosyolojinin başlangıcı aslen Avrupa fenomenolojik felsefesinin, özellikle de fenomenoloji terimini ilk kullanan Alman filozofu Edmund Husserl’in (1899-1959) çalışmalarıyla başlamıştır. Husserl fenomenolojiyi, insanın duyuları ile doğrudan kavranabilecek şeylere ilgi olarak tanımlamış, bu ilginin fenomenolojinin esas noktasını oluşturduğunu iddia etmiştir. Husserl duyular yolu ile doğrudan tecrübe edilen şeylerden daha fazla bir şey bilinmeyeceğini, elde edilen tüm bilgilerin doğrudan duyular aracılığıyla elde edilen bilgiler olduğunu savunmuştur. Bu durumun getirisi olarak fenomenolojik toplumbilimciler, algıların esasında kavramlarımız tarafından şekillendirildiğini vurgulamakla beraber toplumbiliminin esas işini *dünyayı nasıl gördüğümüzü tasvir* etmek olarak kabul etmişlerdir. Aynı zamanda hangi yollarla başkalarının algılarına benzer algılar

---

²¹⁵ Alison Wolf - Ruth A. Wallace, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin İyileştirilmesi*, trc. Mehmet Rami Ayas - Leyla Elburuz, 7. Bs (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015), 349.

²¹⁶ Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı*, trc. Tuncay Birkan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014), 70.

²¹⁷ Ian Craib, *Modern Sociological Theory*, 2. Basım, Newyork 1992, Akt. Temmuz Gönç Şavran, “Fenomenoloji ve Fenomenolojik Sosyoloji”, *Modern Sosyoloji Tarihi*, (Ed. Serap Suğur), Eskişehir 2013, s. 120.

²¹⁸ Oktay Yivli, “Baba ve Piç Romanına Fenomenolojik Bir Yaklaşım”, *Turkish Studies* 8/9 (2013): 2642.

edinildiğini, deneyimlenen olaylar ile nasıl olup da benzer bir dünya veya ötekiyle paylaşılan her günkü dünyanın oluşturulduğunu incelemişlerdir.²¹⁹

Fenomenolojik toplum bilimine Peter Berger'in (1929-2017) ve Thomas Luckmann'ın (1927-2016) çalışmaları da katkı sağlamıştır. Berger ve Luckmann'ın fenomenolojik çözümlemesi günlük hayatın, burada ve şimdi olan gerçekliğin öznel olarak deneyimlenmesi üzerine odaklanmıştır.²²⁰ Berger ve Luckmann diyalektik sürecin *anları/durumları* olarak tanımladıkları kuramın ana kavramlarını *dışsallaştırma, nesnelleştirme ve içselleştirme* oluşturmaktadır. *Dışsallaştırma* da bireyler kendi etkinlikleri ile toplumsal dünyalarını yaratmışlardır. Toplumsal düzen, geçmiş insan etkinliğinin sonucunda oluşmuş ve insan etkinliği onu devam ettiği sürece var olmuştur. *Nesnelleştirme* de bireyler gündelik hayatı düzenli, önceden tertiplenmiş, kendisini insanlara kabul ettiren, ama görünüşte onlardan bağımsız bir şekilde algılamışlardır. Yani kişi sahnede olmasa da kişiden önce günlük hayatın nesnel gerçekliği belirlenmiş hâlde bulunmaktadır. *İçselleştirme* de ise nesnelleşen toplumsal gerçekliği bireyin kendine ait yaptığı ve herkesin olduğu gibi kabul ettiği süreç anlaşılmaktadır.²²¹

Fenomenoloji öznel insan deneyimleri süreçlerinde bilişsel olgularla ilgilenmektedir. Fenomenolojik bilinç, anlam ve deneyim gibi sosyolojik kavramları Alfred Schütz (1899-1959) değerlendirmiştir.²²² Schütz öncelikle bireyin yaşam dünyası içindeki faaliyetleri ile *doğal tutumunu* analiz etmiştir. Bireyin kesin delillerin farkında olarak takındığı tutum ile bireyi kuşatan nesnelere kurduğu ilişkinin koşullarını ortaya koymaya çalışmıştır. Schütz ikinci olarak herhangi bir bireyin yaşam dünyası içindeki davranışları sınırlandıran ana etmenlerle ilgilenmiştir. Üçüncü olarak ise bireyin yaşam durumlarını başlıca aracı olan *deneyim stoku* çözümlemiştir.²²³

Bu doğrultuda Refik Halid Karay gündelik hayatın gerçekliğini kendi deneyim stoku ve edebî kişiliğiyle bütünleştirerek *Kadınlar Tekkesi*'ni topluma

---

²¹⁹ Wolf - Wallace, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin İyileştirilmesi*, 351.

²²⁰ Wolf - Wallace, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin İyileştirilmesi*, 381.

²²¹ Wolf - Wallace, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin İyileştirilmesi*, 382-385.

²²² Alfred Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, trc. Adnan Akan - Seyda Kesikoğlu (Heretik Yayıncılık, 2018), 21.

²²³ Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, 85-90.

sunmuştur. Yazar eserini meydana getirirken gündelik yaşamın diğerleriyle paylaşılan ortak objeleştirmelerini, dilsel ifadeleştirmeye gerçekleştirmiştir. Bu ifadelendirmeyi kendi belirlediği düzene göre anlatmıştır. Kimi zaman çizgisel bir düzeyde anlatımını gerçekleştirirken kimi zaman da ileriye geriye sıçramalar yapmış, bazen de simgesel ifadelerin sunduğu imkânlardan faydalanmıştır. Bu düzlemde yazarın eserini kendi fenomenolojik bağlamından sunduğu anlaşılmaktadır.

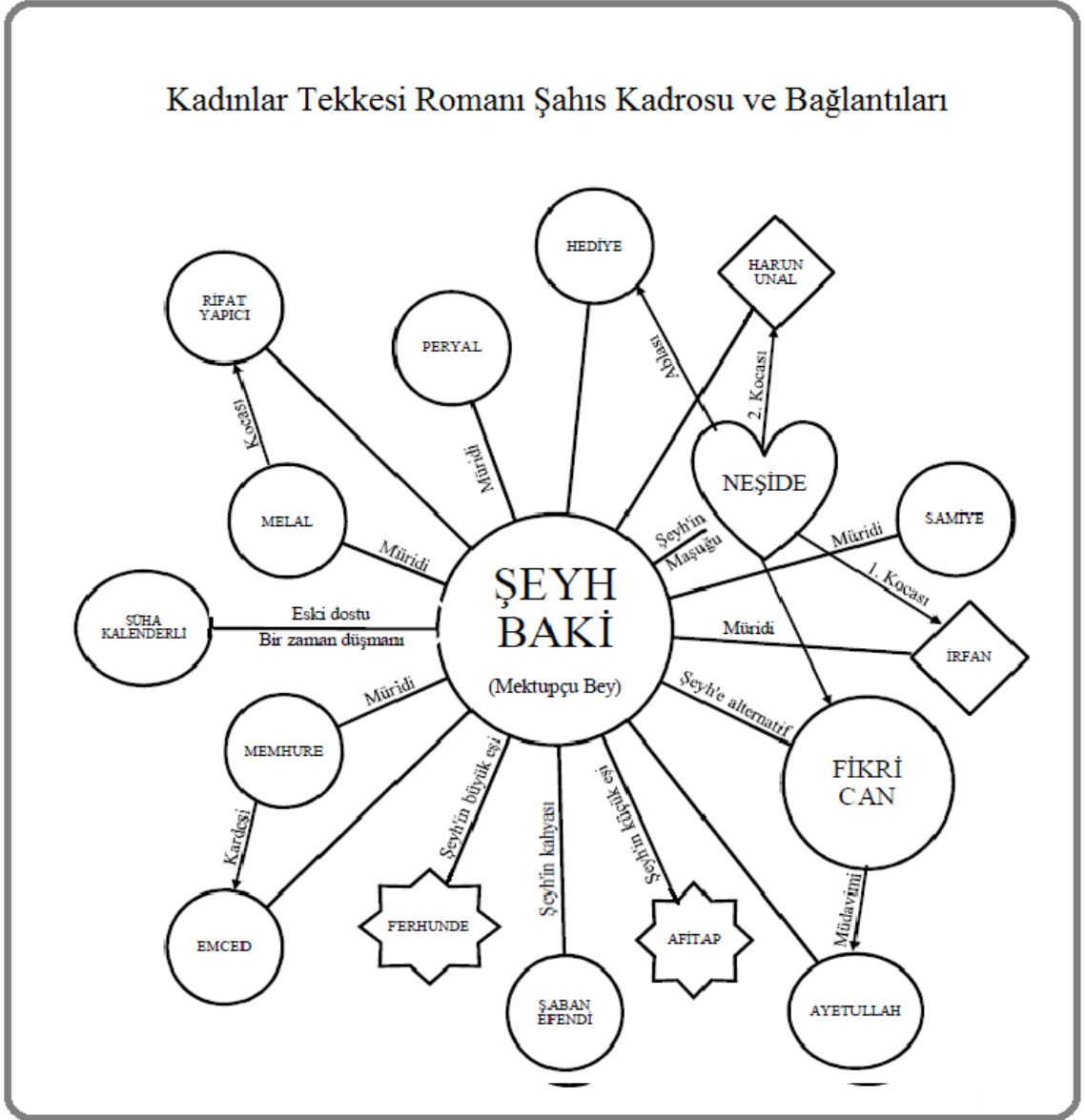
Fenomenolojik kuramın bu çalışmayla ilişkisinde yazarın bakış açısının fenomenolojik perspektiften değerlendirilmesi önemli bir ayırım oluşturmaktadır. Refik Halid Karay'ın eylemlerinin arka planında kendisiyle de ilgili birtakım nedenler bulunmaktadır. Bu nedenler Karay'ın yaşam boyunca geliştirdiği kişiliği ve geçmiş deneyimleri ile bağlantılı bir bütün oluşturmaktadır. Refik Halid Karay'ın *Kadınlar Tekkesi*'ni topluma sunarken *nedensel güdülerinin*²²⁴ neler olduğu bu çalışmada ortaya konulmuş böylece *Kadınlar Tekkesi* fenomenolojik yaklaşım ile değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Schütz'a göre bir gözlemci sonuçlanmış bir davranışın ardından aktörün *nedensel güdülerini* yeniden tanımlayarak nesnel alana katkı sağlamaktadır.²²⁵

---

²²⁴ Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, 34.

²²⁵ Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, 34.

Kadımlar Tekkesi Romanı Şahıs Kadrosu ve Bağlantıları

Şekil 1. Kadımlar Tekkesi Romanı Şahıs Kadrosu ve Bağlantıları

2. BÖLÜM

2. CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA DİN VE TOPLUM İLİŞKİLERİ: REFİK HALİD KARAY ÖRNEĞİ

2.1. Siyaset ve Din İlişkisi

2.1.1. Siyasi Figürler

Refik Halid Karay'ın erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki siyasi, ekonomik, kültürel konuları din temelinde yansıttığı romanlarından biri *Kadınlar Tekkesi*'dir. Yazar bu romanda, erken Cumhuriyet'te toplumdaki dinî algılayışlar üzerine çeşitli çerçeveler sunmuştur. Bu bağlamda romanda yer aldığı şekliyle siyaset Cumhuriyet Dönemi din ve siyaset ilişkisini, dönemin partilerinin siyasi yapısını ve siyasal kültürün toplumsal özelliklerini yansıtmaktadır.

“‘Mektupçu bey’ seçim kabiliyeti yüksek bir şahsiyet hüviyetini aldığından partilerin de dikkatini çekiyordu.

Hele yeni kurulmuşlardan bir tanesi halkın daha ziyade dinî temayüllerine dayanmak istediğinden konağa murahaslar yollamış, bu mübarek zatın politika nabzını yoklamıştı.”²²⁶

Din, siyasi oluşumların varlığını bazı durumlarda ontolojik güvenliğe almaktadır. Bu oluşumların sürekliliğinin sağlanabilmesi için halkın desteği gerekmektedir. Bu bağlamda muhafazakâr kesimlerin desteğini almak isteyen siyasilerin dinî liderlere yöneldiği görülmüştür. Çünkü tarikat ve cemaat örgütlenmeleri bazı siyaset bilimciler tarafından *üzüm salkımına* benzetilmektedir. Üzüm salkımın başı tutulduğunda, üzüm salkımın tamamına sahip olunabilmektedir. Tarikat ve cemaat lideriyle belli koşullar altında anlaşıldığında benzer şekilde cemaate ait tüm müritlerin desteği cemaat liderinin isteğiyle hedef gösterilen yere yöneltilmektedir.²²⁷ Romanda Şeyh Baki'nin dinî konumundan faydalanmak

²²⁶ Refik Halid Karay, *Kadınlar Tekkesi* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2009), 689.

²²⁷ Sina Akşin, “1923'ten Günümüze Cumhuriyet ve Demokrasi Deneyimi (I)”, *İdea Politika*, 1 (Kış 1998-1999): 77.

isteyen siyasilerin Şeyh'in siyaset konusundaki fikrini almak istedikleri anlaşılmaktadır. Ancak Şeyh Baki siyasetle ilgilenmediğini söylemiştir.²²⁸

Kadınlar Tekkesi'nde siyasi karakterlerin ve bu karakterlerin yakınlarının siyaseti araçsallaştırdıkları vurgulanmıştır. Bu durum adam kayırma şeklinde kendini göstermiştir. Hatta siyaseti araçsallaştırmayanlar *idraksiz* olarak nitelendirilmiştir.

“Her köy gibi her hükümetin de bir aptalı ve bir delisi vardır. Bu da bizimki! Kayırmaya mecburuz,’ dedirtmekti Kalenderli o mertebeye erişmişti. İttihatçılar zamanından beri bu, böyle gidiyordu. İdraksiz İtilafçılar mütarekede aynı politikayı güdemediklerinden Süha günün birinde memuriyetinden atılınca İnebolu’yu boylamış ve asıl tuhafı, çoğu aylarca bekletildiği yahut seciyesiz damgasıyla geri çevrildiği halde Süha’nın vizesi hemen gelivermişti. Bunun sebebi belki de bozkır ortasındaki viran kasabada sohbeti çekilir kadeh arkadaşlarına ihtiyaç duyulmasıydı.”²²⁹

Siyasilerin yakınları da siyasilerin etki alanlarından yararlanmışlardır. Memhure tek parti destekçisi olan ağabeyinin ismini vererek emniyet müdürlüğünden bilgi almıştır.²³⁰ Basının, dolayısıyla halkın haberdar olmasını istemedikleri durumlarda siyasi aktörler devreye sokulmuştur.²³¹ Seçkinci sınıfları temsil eden siyasiler yasa dışı yollardan istedikleri bilgilere ulaşabilmektedirler.

“Müdür makamında ise şu sabık mektupçu hakkında emniyetçe ne bilindiğini, daha doğrusu bir şey bilinip bilinmediğini öğrenecekti. Zira Emced sadece büyük bir memur değil, partinin de kalburüstü adamlarındandı.”²³²

Yazar siyasilerin devletin hazinesini kullanarak hakları olmayan büyük servetlere ulaştıklarını ve keyiflerine düşkün olduklarını belirtmiştir. Destekçileri oldukları partinin çöküşünü hazırlayan mürtekip siyasiler keyfi gezilerini de devletin parasıyla yaparak siyaseti çıkarları için kullanmıştır.²³³ Romanda siyasilerin kendi görevlerini yapmadıkları, sürekli keyif ehli oldukları vurgulanan bir diğer husustur.

“Hüsn-ü tesadüf: Baktı ki ilim ve sanat kabiliyetlerine rağmen muntazam, ciddi bir iş yapmadan, hükümet kesesinden tembelce yaşamayı, parazitliği seven vecizeci Süha da müsteşirlikçe özenen ecnebi bir matbuat ataşesiyle oturmuş içiyor ve belli ki

²²⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 689.

²²⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 535-536.

²³⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 606.

²³¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 304.

²³² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 98.

²³³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 529.

bunalmış, kurtulmak istiyor. Emced'in kendisine iltifatlı selamını, sonra da 'atlat! yanıma gel' manasına işaretini görünce az sonra ondan ayrıldı, umum müdürün masasına damladı."²³⁴

Siyasi figürlerin kendilerine her denileni sorgulamadan yapmaları romanda eleştirilen durumlardan birisidir.

"Milli Mücadelede bana 'komünist ol da Kafkasya'yı bir dolaşiver' emrini vermişlerdi; eh, biz emir kuluyuz; ne derlerse oluruz. 'Serbest Fırka'ya gir derler gireriz; müstakil partiden görün derler görünüyoruz."²³⁵

Her dönemde siyasilerin destekçilerinin olduğu ve bu sayede siyasilerin müreffeh bir hayat yaşadıkları romanda aktarılmıştır. Sokrates'in öğrencisi benzetmesi yapılarak romandaki siyasi tipler eleştirilmiştir.

"Demin bahsettiği filozof Aristippus'un kibarlar meclisi dalkavuşu olduğunu, bir hedonistik yani keyif tarikatı kurduğunu, zalim derebeylerini pohpohlayarak hocası Sokrates'e uymayan bir hayat sürdüğünü, kısacası Süha'nın ona benzediğini bilmiyorlardı."²³⁶

Romanın genelinde dini araçsallaştıran Şeyh Baki yerilse de yazara göre Şeyh Baki'den daha kötülere varsa onlar basiretsiz politikacılar. Siyasi alanda yetersiz siyasilerin dini araçsallaştıran kişilerden daha fazla yıkıcı etkilere sahip olduğu belirtilmiştir.

"İhtirası yüzünden koca orduyu mahv ve perişan eden bir serdar Baki'den daha zararlı bir mahlûktur; hele kaplarına sığmadıkları için dünyayı ateşe veren basiretsiz ve güdük akıllı politikacılara kıyasla suçlu bile sayılmaz."²³⁷

Tek parti yönetimi, parti programı ve uygulamaları ile zaman içinde halkın tepkisini toplayan bir parti olmuştur. Çok partili hayata geçiş ile birlikte halkın tek parti yönetimine karşı oluşturduğu muhalif tutum yeni bir parti olan Demokrat Parti'ye destek olarak geri dönmüştür. Seçimler yapılmadan önceki süreçte siyasi partilerin yürüttüğü seçim kampanyalarına halkın aktif bir şekilde katıldığı ve muhalif partiyi heyecanla destekledikleri görülmektedir. DP'nin parti programı ve görüşleri hakkında fikir sahibi olmayan toplumdaki başlıca muhalif gruplar ortak bir

---

²³⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 102.

²³⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 534.

²³⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 626.

²³⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 686.

kanaatte birleşmedikleri hâlde DP'nin merkezinde toplanmışlardır. Çünkü halk ilk defa hoşnutsuzluğunu ifade edecek fırsatı DP ile bulduğuna inanmaktadır. Halk muhalefet partisine oy vermeyi Halk Partisi'ne karşı oy vermek olarak anlamıştır.²³⁸ Bu bağlamda çok partili hayata geçiş halkın demokrasiye ilgisini artırmıştır. Bu durumun ortaya çıkardığı sonuçlar *Kadınlar Tekkesi*'nde de gözlenmektedir.

“Memlekette demokrasi meylinin epeyce belirdiği, tek parti rejiminin kuyruğunu titretme alameti gösterdiği o günlerde müteahhit Rifat Yapıcı istikbali sezmiş, yeni kurulan muhalif partiye geçmişti. Memhure'nin kardeşi Emced ise memurdu, Amerika'da mübayaa işleriyle meşguldü; göze battığından şayet iktidar partisi düşerse mevkiini muhafaza edemeyecekti.”²³⁹

Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki tek partili siyasi yapı, romanda olumsuz bir bakış açısıyla sunulmuştur. Sadece kendi rahatını düşünen siyasi portreler çizilmiştir. Yeni siyasi yapıların dini ön planda tutmasının sebebi dindar kesimin desteğini alma isteğinden ileri geldiği düşünülmektedir. Dindar ve muhafazakâr kesimler birçok inkılapla dinî yaşamlarında bir dönüşüm yaşamış ve bu inkılaplar yapılırken halkın onayı alınmamıştır. Bunu bir baskı aracı olarak gören halk, baskıları hafifletmek²⁴⁰ için alternatif siyasi yapılara yönelmiştir. Dinî konulardaki engellenmişlik, yeni oluşturulacak olan dinî görünümlü partilerin tercih edilme olasılığını etkilemiştir.

2.1.2. Otoriterlik ve Din

“Otorite; yaptırma, yasak ettirme, emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü”²⁴¹ anlamlarına gelmektedir. Başka bir ifadeyle yetkeyi elinde bulunduranların diğer insanları disipline etme, yönlendirme, harekete geçirme gücüne sahip olmaları demektir. İnsanın olduğu her yerde birtakım otoritelerden söz etmek, otoritenin sosyal bir olgu olduğunu göstermektedir. Weber otoriteyi geleneksel otorite, yasal-ussal otorite ve karizmatik otorite olarak üç sınıfa ayırmıştır.²⁴²

²³⁸ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 230-253.

²³⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 528-529.

²⁴⁰ Hüseyin Kara, “Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946)”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/19 (Haziran 2017): 125.

²⁴¹ “Otorite”, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 1520.

²⁴² Max Weber, *Ekonomi & Toplum 1*, trc. Latif Boyacı (İstanbul: Yarıncılık, 2012), 1: 334-335.

Kadınlar Tekkesi romanında en belirgin otorite Şeyh Baki karakterinin otoritesidir. Weber'in tasnifi düşünüldüğünde Şeyh Baki'nin, *karizmatik otoriteyi* yansıttığı düşünülmektedir. Weber bu otorite türüne sahip olan kişileri; bu kişilerin olağanüstü kişiler olduğuna inanan, onların peşinden gitme gereksinimi duyan ve dertlilere önderlik eden kişiler olarak nitelendirmiştir. Aynı zamanda bu nitelik çalışarak kazanılmayan, diğer insanlardan farklılaştıran bir özelliktir. İlkel kabilelerdeki kabile başkanları, krallar ve nispeten gelişmiş topluluklardaki din önderleri kendilerine atfedilen karizma ile dinî otoriteyi kullanmışlardır.²⁴³

Müritler ya da takipçiler karizmatik liderleri ile gönüllü bağışla sağlanmış araçlarla bir komün ilişkisi içinde yaşama eğilimindedirler. Karizmatik kişi parasal getirisi olan herhangi bir işte çalışmaz. Misyon bir bağış misyonuna dönüşmüşse müritler liderlerine hediyeler sunarak, bağışta bulunarak ya da başka tür yollara başvurarak katkıda bulunurlar.²⁴⁴ Bu çerçevede romanda Şeyh Baki'nin şeyhliğinin bir yönüyle onun geçimini sağlamaya yaradığı ifade edilmiştir.

“O da kendince bir yol tutturmuş, bir geçim yolu!”²⁴⁵

Şeyh'in müridi Peryal'in Şeyh'in konağını tamir ettirmesi, Şeyh'in ihtiyaçlarının müritler tarafından giderildiğinin göstergelerinden birisidir.

“O gün girdiği ve gediklisi olduğu konağın sonradan içi de dışı da boyanmış, her tarafa tanınmayacak derecede yenilenmişti... Kocasından kendisine ve hasta oğluna kalan gelir sayesinde! Melal de bahçeyi şekle sokmuş, çökmesinden korkulan setlerle duvarları tamir ettirmiş, yeni parmaklıklar taktırmıştı. Başkalarının da yardımı dokunmuştu, el birliğiyle harabeyi mamur hale getirmişlerdi.”²⁴⁶

Dinî bir otorite olduğunun farkında olan Şeyh Baki, otoritesini korumak için çeşitli yollara başvurmuştur. Bu bağlamda Şeyh Baki müritlerinin birbirlerini kıskanmaması için müritlerine kıskançlığın kötü bir özellik olduğundan bahsetmiştir.

“Baki, rahatının bozulmaması için her fırsatta kıskançlığı kötülerdi; derdi ki:

‘Hayvan ve barbar ecdadımızın mirası olan bu iptidai hırs, akıl ve ruh selametini tehlikeye sokar. Asıl mühimi kıskançlığın ne kadar hafif olursa olsun aşkı

---

²⁴³ İhsan Çapçioğlu v.dğr., “Max Weber Sosyolojisinde Karizmatik Otorite ve Dini Liderlik”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14/2 (2010): 58-60.

²⁴⁴ Weber, *Ekonomi & Toplum* 1, 1: 364.

²⁴⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 593.

²⁴⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 33.

zehirlemesidir. Hatta cinsi iştahlardan ibaret küçük, dünyevi aşkları değil, yüksek mahiyetteki gerçek aşkın da düşmanıdır; bizleri ilahi zevkin şahikasına çıkmaktan alıkoyar. İrademizi kullanarak ondan uzaklaştığımız nispette ‘inayet’e yaklaşır ve nihayet ‘Hakk’el yakın’e erişiriz. Kıskançlık ulvi aşkla hiç bağdaşamaz; süflisinin, yani cinsi şehvetin çirkin alametlerindedir. Olmaya ki gönlümüz bu çirkaba düşse. Elhazer!’”²⁴⁷

Müritler Şeyh Baki’nin otoritesinin etki alanını genişletmek için bazı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetlerin başında Şeyh’in mürit sayısını artırmak gelmektedir.

“Bu sebeptendir ki birkaç yılda milyonlar vuran müteahhit Rifat’ın karısı Melal’i Baki ile konağında doğrudan doğruya tanıştırmış, Memhure’nin komşularını ziyarete geleceğini haber alınca da yine Baki’yi acele yalıya çağırması ve Korudaki güya tesadüf olan buluşmayı ve birlikte dönüşü temin etmişti.”²⁴⁸

Şeyh ile tanışan ve zamanla Şeyh’e bağlanan müritler Şeyh ile tanışmalarının tesadüf eseri olduğuna inanmaktadır. Baki’nin müritlerinden olan Memhure’nin Baki’yi tanıması böyle bir olayla olmuştur. Memhure bu durumun bir tertip ile gerçekleştiğini aklına getirmemiştir.²⁴⁹ Mevcut müritlerin Şeyh’in mürit sayısını artırmak için yaptığı etkinliklerden biri de mürit adaylarına moral yönelimler vererek bu yönelimlerin zamanla Şeyh Baki’ye kaymasını sağlamaktır. Bu durumun gerçekleşmesi için dinî algılanabilecek mecmuaları sıklıkla gittikleri konaklara götürmüşlerdir.

“Konağa Mesnevi tercümesini Fitnat soktu; Yunus Emre’yi o tanıttı. Prens’te dervişlere, şeyhlere, tasavvuf ehline karşı bir muhabbet hasıl olmuştu.”²⁵⁰

Şeyh Baki bazı durumlarda karizmatik otoritesini kullanmıştır. Karizmatik otorite kural ve gelenek tanımayan, ekonomik temellere dayanmayan otoritedir. Gerçek karizmatik liderlerin bu özelliği sağlamak için çalışmasına gerek yoktur, çünkü adanmışlar liderlerini gönüllü armağanlarla beslemeli ya da gökten ekmek inmelidir.²⁵¹ Karizmatik otoriteye sahip Şeyh Baki’nin müritleri ona hediyeler sunmuşlar, hizmet etmek için âdeta yarışmışlardır.

---

²⁴⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 58.

²⁴⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 173.

²⁴⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 113.

²⁵⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 27.

²⁵¹ Çapçioğlu v.dğr., “Max Weber Sosyolojisinde Karizmatik Otorite ve Dini Liderlik”, 62.

“Onları daha ziyade Afitap ve emsali gibi basit kızlara karşı duyduğu arzunun temini için yardımcı, bilhassa gelir ve refah kaynağı olarak kullanırdı. Nitekim şimdi de ortaya bir Neşide çıkmıştı; hanımlar, mürşitlerine hizmet hususunda çırpınıyorlardı”²⁵²

Karizma ile dinî otoriteyi kullananlar otoritelerini doğrulayacak argümanlara ihtiyaç duymuşlardır. Mucize ve diğer olağanüstü olayların amacı otoriteyi tasdik etmektir.²⁵³ Romanda Şeyh Baki'nin çeşitli kerametler gösterdiğine inanılması onun otoritesini güçlendirmiştir.

“Doğrusunu isterseniz Baki Bey'e türbe yaptırmak vazifesi Neşide'ye düşer,' dedi, 'serveti hepimizinkinden daha müsait. Ayrıca bu serveti bir bakıma Şeyh'e borçlu. Eğer Şeyh'in kerametine inanmak icap ederse misal meydanda: En beğendiğine bir define kazandırdı! Cemal ve kemali seyrettiği aynayı pırlanta işlemeli altın bir çerçeveye geçirdi; murassa bir çerçeve!’”²⁵⁴

Keramet gösterilmesi olayı bazen Şeyh Baki tarafından değil de müritler tarafından Şeyh adına planlanmıştır. Müritler sahte kerametler düzenleyerek Şeyh'in otoritesini sağlamlaştırmışlardır. Önceden ayarlanmış bir meczup cami avlusunda Prens Peryal'e üç pırlanta vererek bu pırlantaları götürüp Şeyh'e vermesini istedikten sonra ortadan kaybolmuştur.²⁵⁵ Prens, pırlantaları Şeyh'e götürdüğünde Şeyh ona yanındaki emanetin birini Şeyh'e vermesini ötekinin kendisinde kalmasını üçüncüsünü de satıp parasını fukaraya dağıtmasını söylemiştir.²⁵⁶

Şeyh Baki'yi dinî bir otorite olarak kabul edenler onun otoritesini araştırmıştır. Bu bağlamda otorite sahibine sunduklarıyla kendi anlam dünyalarını yeniden inşa etme imkânı bulmuşlardır.

“Esasta müte deyin bir zattı; yolunu şaşırıldığı, günah işlediği olmuştu; artık bir veliden farksız. Beklediğim çıktı. Cenabıhak onun yüzü suyu hürmetine benim de taksiratımı affedecektir' diyen Peryal, konağındakilere iktisat olsun diye haşlama sebze yedirir, açlık çektirirken Zeyrek ziyaretlerinde kesenin ağzını açıyor, Şeyh'in zevcelerine yardımda kusur etmiyordu.”²⁵⁷

---

²⁵² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 25.

²⁵³ Erkan Yar, “Dinsel Otoritelerin Yapısı”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (2003): 9.

²⁵⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 675.

²⁵⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 28.

²⁵⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 34.

²⁵⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 674.

Kadınlar Tekkesi'nde Şeyh Baki ara sıra kendisini insanlardan özellikle kadınlardan soyutlayarak uzlete çekilmektedir. Bu durum, müritlerden Melal tarafından bir *çile* olarak görülmüş ve Melal'in Şeyh Baki'nin otoritesine bağlılığı artmıştır.²⁵⁸ Ancak bu durumun başka sonuçları da olmuştur. Şeyh'in yokluğu yardımların kesileceği fikrini ortaya çıkarmıştır. Müritlerin ayağının konaktan kesilmesiyle konağın kendi kendini çevirecek gücünün olmadığı anlaşılmaktadır.²⁵⁹

2.1.3. Siyasi Kültür ve Din

Siyasi sürece düzen ve anlam veren, siyasal sistem içinde bireylerin davranışlarını belirli bir hedefe yönelten, düşünce ve kurallara temel oluşturan tutumları anlamlandıran inançlar ve duygular bütünü siyasal kültür olarak tanımlanmıştır.²⁶⁰ Siyasal kültür mevcut siyasal sistemin benimsenmesini, haklı görülmesini, sürekliliğini sağlamaktadır. Bunu yaparken meşruiyetini sağlamlaştıran araçlara ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda dinin siyaset için araçsallaşması söz konusu olabilmektedir. *Kadınlar Tekkesi* romanında siyasal kültür ve din ilişkisi konusu, Cumhuriyet Dönemi'nde tekke ve zaviyelerin kapatılmasının Şeyh Baki'ye kazandırdığı yeni konumun yansımalarıyla başlamıştır.

“Saltanat tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar aynı parlaklıkla devam etti. Yeni kanun çıktığı sırada hala ölmüş; Zeyrek'teki baba konağı da yeniden Şeyh'in malı olmuştu.

O da bir inkılap yaptı: Yerini, tekke teşrifatını, ayinleri ve müritlerinden lüzumsuzlarını yüzüstü bıraktı, sakalını tekrar sivri şekle soktu.

Artık Zeyrek'te oturan sabık mektupçulardan ve irfan eshabından Baki Bey'di ve umumi harp, mütareke ve cumhuriyet herkesi bir tarafa dağıttığından yeni nesille başa kalmıştı.²⁶¹

Tekke ve zaviyelerin kapatılması, siyasi iktidarın din üzerinde gerçekleştirdiği değişim hareketlerinden biridir. Dinî motif ve hareketlere, tekke ve zaviyelerin faaliyetlerine son verilerek siyasal iktidarın din olgusu üzerinde

---

²⁵⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 616.

²⁵⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 617.

²⁶⁰ Lucian W. Pye, *Aspect of Political Development*, Little Brown and Comp., Boston, 1966, s.104'ten aktaran, Tanju Tosun “Askeri Müdahalelerin Siyasi Kültüre Etkileri”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1991, s. 10.

²⁶¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 215.

dönüşümü gerçekleştirilmiştir.²⁶² Bu durumun romandaki görünürlüğü Şeyh Baki'yi mevcut siyasal sistem tarafından istenmeyen bir konuma getirmiştir. Şeyh Baki ise bu olumsuz etkiyi kırmak için şeyhliğini ve tekkesini yeniden üretmiştir. Tekke ve zaviyelerin kapatılması dinî bir dönüşüm hareketi olarak algılanmakla birlikte denetimsiz dinî mekânların önünü açmıştır. Romanda Şeyh Baki'nin konağı bu yüzden eleştirilmiştir.

“Güya tekkeleri kapadık, din ile devleti birbirinden ayırdık, hiçbir devirde Bektaşî tekkesi bile şu Baki'nin konağı gibi tamamıyla kadınlar ağılı haline gelmemiştir mirim!”²⁶³

Şeyh Baki'nin babası Malkaralizade özelinde ifade edilen kılık kıyafet reformu romanda ele alınan bir diğer değişimdir. Malkaralizade şapkaya düşkünlüğü ile bilinmektedir. Ancak Şapka Kanunu'nun kabul edildiği zamana yetişememiştir. Kastamonu'da kafasına ilk şapka geçirilen sarıklı olmadığı, Müslüman kadınların şapka giydiği eğlenceli zamanlara yetişemediği için Malkaralizade'nin mezarında üzüldüğünü düşünen roman karakterleri bu durumu alay konusu yapmıştır.²⁶⁴

Siyasal kültür başka bir açıdan siyasal sistem içindeki bireylere yeni roller kazandıran; bireylerin davranışlarını, siyasal taleplerinin içeriğini ve onların kanunlar karşısındaki tepkilerini şekillendiren kültürdür.²⁶⁵ Romanda siyasal kültürün birey boyutundaki etkisinden bahsedilmiştir. Siyasal sistemi nitelendiren öncüllerin değişmesinin bireyin yeni siyasal konumunu belirlediği böylece bireye yeni seçimler sunduğu romandan anlaşılmaktadır.

“Tekkelerin kapanmasından sonra yine ikbali ve mevkisinin ehemmiyeti devam etti. Zira Meşrutiyet devrinde İttihatçılara, bu arada ‘Küçük Efendi’ yani Kara Kemal Bey ile onun bankacılık ve iaşecilik grubuna sokulan kardeşi Abdi Rıza devir değişince birçoğu gibi Cumhuriyet rejimine yamandı. Bu zümreden bazıları yeni idareyi büsbütün ellerine almak ihtirasını yenemediler. Darağaçlarında can verdiler.”²⁶⁶

²⁶² Vefa Adıgüzel, “Din-Siyaset İlişkisinin Sosyolojik Bir Analizi: Şerif Mardin Örneği”, *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı - I*, ed. Hümeysra Dinçer - Ümit Güneş (İstanbul: İlmi Etüdler Derneği, 2015), 51.

²⁶³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 223.

²⁶⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 537-538.

²⁶⁵ Aytunç Altındal, *Siyasal Kültür ve Yöntem* (İstanbul: Havass Yayınları, 1982), 40.

²⁶⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 504.

Dönemin şartlarına göre kişilerin siyasi yönelimlerinin değişmesi siyasal kültürü etkileyerek yeni sisteme güç ve süreklilik kazandırmış, dolayısıyla yeni siyasal sistemi meşrulaştırmıştır. Siyasal kültür makro düzeyde ülkenin siyasal yapısını şekillendirmiş, mikro düzeyde de bireylerin siyasi nesnelere (demokrasi, insan hakları, devlet, anayasa, siyasi partiler) ilişkin çeşitli eğilimler kazanmasına yardım etmiştir.²⁶⁷

Kadınlar Tekkesi'nde roman karakterlerinden bazıları tek parti iktidarını bazı politikalarından dolayı eleştirdiği görülmektedir. Harf inkılabı dilde sadeleşmenin yaşandığı reformist politikalarından biridir. Bu politika halkın bazı kesimleri tarafından eleştirilmiştir. Romanda yeni kurulan parti iktidara gelirse mevcut istenmeyen durumdan kurtulacağına inanılmaktadır.

“Şeyh'i düşünmeye daldınız da dikkat edemediniz. 'Mesar', 'meserret' kelimesinin cemidir; yani sevinç, sürur! Ortada lisana benzer bir şey bırakmadınız ki! Yeni parti iktidara gelirse...”²⁶⁸

Cumhuriyet Dönemi'nin siyasal kültürü içinde dinin çeşitli süreçlerden geçerek yeniden üretilmesinden sonra bireylerin herhangi bir grubu veya cemaati temsil etmeyen konumlar seçtiği görülmektedir. Bu durum *Kadınlar Tekkesi*'nde Lebriz özelinde örneklendirilmiştir.

“‘Ben Bektaşiyim,’ demeyi yakışsız ve geri bulabilirdi ama:

‘Bir mistiğim,’ demekle üniversiteli arkadaşlarına karşı üstünlük göstermiş olurdu. Bu, memleketin iç siyaseti bakımından herhalde aşırı sağcı ve solcu teşkilata bağlanmaktan daha rahat, daha belasızdı. Meriyetteki rejime karşı o yaşta tabiatıyla duyulan hoşnutsuzluğu ve ideal ihtiyacını küçük Lebriz tasavvufuyla teskin edecekti.”²⁶⁹

Siyasal kültür içinde önemli sayılacak öğelerden biri de siyasal sembollerin varlığıdır. Siyasi semboller kendini kimi zaman sloganlar şeklinde göstermiştir. Sloganlarda eleştirel bir tavır ön planda olmuştur.

“Yeter! Bak, duvarlara da yazmışlar: Yeter!”²⁷⁰

---

²⁶⁷ Tanju Tosun, *Askeri Müdahalelerin Siyasî Kültüre Etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), 10.

²⁶⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 678.

²⁶⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 167.

²⁷⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 691.

2.2. Dinin Örgütlü Yapıları

2.2.1. Ziyaret Fenomeni

Ziyaret fenomeni; kendilerine kutsal güç atfedilen birtakım mezarların, türbelerin, mevkilerin çeşitli amaç ve usullerle ziyaret edilmesini ifade ederken fenomenolojinin terminolojisinde kendisine ulaşmak için birtakım ritüel yönelişlerle iletişime geçilen kutsalın faydasının dokunacağına inanılmasıdır. Ziyaret yerlerinin çekim alanını yükselten güç, bu yerlere atfedilen kutsiyettir. Ziyaret fenomeni kutsalın bir tezahürü ve yaşanış biçimi olarak tanımlanabilir.²⁷¹

Ziyaret fenomenini ifade etmek için kutsal ve kutsallaşma ayrımından hareket edilmelidir.²⁷² “Kutsal; parçalanması, bölünmesi, ayrıştırılması, analiz edilmesi, anlaşılması, tartışılması, bilgi alanına çekilmesi mümkün olmayan, sırlar ihtiva eden, kudreti kendinden olan alandır; sadece inanılır, itaat edilir ve saygı gösterilir.”²⁷³

Kutsalın kutsallaşma süreci *Kadınlar Tekkesi* bağlamında kavramsal bir çerçeveye oturtulmuştur. Buna göre kutsallaşma; *somutlaşma, bağlanma, ritüel* ve *mit* aşaması olarak dörtlü bir tasnif²⁷⁴ ile ele alınabilir.

İlk aşama *somutlaşma* aşamasıdır. Somutlaşma, dünyaya ait çeşitli unsurların düzenli ve tutarlı bir biçimde, herhangi bir zaman dilimiyle sınırlı olmadan ortaya çıkabilen aşkın bir referans çerçevesi içinde bir araya getirilmesi isteğidir. Kutsal; taşlar, ağaçlar, binalar, kişiler, ruhlar, mekân ve zaman gibi nesnelere ve düşüncelerde geniş bir çeşitliliği kapsamaktadır.²⁷⁵ Ziyaret fenomeninde kutsalın tezahür ettiği varlık kategorilerinden biri velinin evidir. Bu tür yapılar kutsal velilere ve kutsiyete kaynaklık eden motifler aracılığıyla kutsallaşmıştır.²⁷⁶ *Kadınlar Tekkesi*'nde kutsalın tezahür yeri olması bakımından Şeyh Baki'nin konağı kutsal bir alan olarak kabul edilmiştir.

---

²⁷¹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 453.

²⁷² Abdullah Özbolat, “Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği”, *Kültür ve Din*, der. M. Ali Kirman - Abdullah Özbolat (Adana: Karahan Kitabevi, 2014), 239.

²⁷³ Yümni Sezen, *Kültür ve Din* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 22.

²⁷⁴ Bk. Özbolat, “Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği”, 239-261.

²⁷⁵ Bk. Özbolat, “Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği”, 246.

²⁷⁶ Ünver Günay, “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2003): 13.

“Şu demektir: ‘Bir sâlik için, yani ilahi aşka yol bulmak isteyen hevesli için dilediğini elde etmek kolaydır; bir şartla ki kendisini irşat edecek pirin meclisinde daha evvel devamlı sohbetlerle buna hazırlanmış olsun.’”²⁷⁷

Romanda ilahi aşka ulaşmak için pirin (Şeyh Baki'nin) meclisine sürekli gidilmesi gerektiği anlatılmıştır. Yine bir başka bölümde tekkenin insanlar tarafından ziyaret edildiği ve bu ziyaretlerde hediyeler götürüldüğünden bahsedilmektedir.

“Hiçbir şey onunki kadar kısa bir zaman içinde meşhur olmamıştır. Memurluktan on parasız çekilmişti, konak tıngır mıngır, çoğu da perdesiz, yerler kuru tahtaydı. Yılına kalmadı, hepsi düzeldi, tekke döşenip donandı.

Orta tabakanın koştuğu bir yerdi; Şeyh'in oturduğu postun altına uzanan eller mütemadiyen bir şeyler bırakıyor, her taraftan erzak ve zahire, hediye ve adak yağıyordu.”²⁷⁸

Ziyaret fenomeninde kullanılan ikinci aşama *bağlanma* aşamasıdır. *Bağlanma* aşaması keramet ve toplumsal kabul²⁷⁹ olarak romanda analiz edilmiştir. Şeyh Baki'nin sözleriyle kendini iyi hisseden müritlerin Şeyh'e bağlandıkları ve ondan vazgeçemedikleri görülmektedir.

“İrfan bir sabah konağa heyecan içinde geldi; Prenses'in huzuruna kabul olundu. Nihayet Baki Bey'in meclisine girmiş, sohbetlerini dinlemişti; hatta iltifatını da görmüştü. Kemal sahibi gerçekten ulemadan bir din ehliydi. O gece 'kader' bahsi açılmış, ev sahibi 'kaderiye' ve 'cebriye' meslekleri hakkında derin malumat vermiş; ayet ve hadisler zikretmiş, birçok şiirler okumuş, dinleyenleri hayran bırakmıştı.”²⁸⁰

Müritlerden bazıları inanma zevkini yaşamak, cismani duyguların dinî bir kimlikle anlatılmasından keyif almak, insanları yeni tercihleriyle şaşırtmak gibi isteklerini karşılamak amacıyla Şeyh'e bağlanmışlardır. Bu *bağlanma* bazı müritlerce hissi, bazı müritlerce fikri bir bağlanma olmuştur.

“Muhakkak olan cihet Melal'in kendi kendisine telkin yapa yapa böyle olduğuna inanması, inanmaktan zevk almasıydı. Önceleri bol paranın verdiği imkânlarla menden hayata atılmış, otomobil, kotra, yüzme ve dans, davetler, seyahatler ve gece

²⁷⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 132.

²⁷⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 214.

²⁷⁹ Özbolat, “Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği”, 251.

²⁸⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 30-31.

eğlenceleriyle senelerce oyalanmıştı. Tat almamaya başladığı sırada bir tesadüf karşısına Baki'yi çıkarmıştı.²⁸¹

“Esasta herkese benzeyen erkekten hazzetmediği içindir ki önce o çöreotu yiyen acayip huylu ressama, sonra da aynı bohem hayatı süren ne idüğü belirsiz kemancıya gönül vermişti. Birincisinin sürrealist fırçası, ikincisinin zenci lisanıyla konuşan yayı hoşuna gittiği gibi şimdi de Baki'nin düpedüz cismani arzulara ruh manası ve Tanrı muhabbeti mahiyeti veren, dil ve fikir hokkabazlıklarından şehevî bir keyif duyuyordu.”²⁸²

“Şeyh ile tanışınca kısa bir ‘refraction – intisar’ devrinden sonra zengin, uyanık, Avrupalı tahsili görmüş bir kadının kendisini tasavvuf hayatına ve felsefesine vermesi, nadir hüviyetlerden birini benimsemesi, sırf başkalarını hayrette bırakacağından dolayı hoşuna gitmişti.”²⁸³

“Umum müdürün hemşiresi hisleriyle, müteahhidin karısı ise fikriyle Şeyh'e bağlanmıştı; biri iradesizliğinden, öbürü irade kuvvetiyle; Memhure irade zayıflığı yüzünden Baki'ye bir türlü inanmıyor, fakat yine bu sebeple de ondan bir türlü ayrılamıyordu. Melal iradesini kullanarak inanmak lazım geldiğine kendisini inandırıyor, işi bir inat meselesi yapıyordu. Birincisi hislerine hâkim olamamaktan zevk duyan yatık ruhlu bir kadındı; ikincisi fikir tarafını işleterek hislerini arka planda tutmaya muvaffak olan sert ruhlu kadınlardan...”²⁸⁴

Şeyh Baki'ye bağlanan müritlerin çoğunluğunun orta ve üst sınıfları temsil eden kadınlardan oluşması ve bu kadınların *bağlanma* gerekçeleri romanda anlatılmıştır. Şeyh'e bağlanan kadınlar halk dindarlığının aciz, yoksul ve kimsesiz kadınları²⁸⁵ değildir. Aksine modern hayattan bunalan kadınlar Şeyh'e yönelmiştir. Bu durum romanda *anomali* olarak kavramlaştırılmıştır.

“Haklısın... mesele bir bakıma anomali sayılır. Eskiden tasavvufun halk arasında yayılmasına sebep devlet idarelerinin kuru, katı, müsamahasız dindarlığı ve bu dindarlığı zulüm şekline sokmasıydı. Şimdi ise modern hayatın yoruculuğu, sathiliği, şiriyetsizliği, hele idealsizliği, bunlara maruz kalan, ıstırabını duyan orta ve yüksek tabakada bir yayılma istidadı hâsıl etmiştir. Yeni hayat gönül avutmaya yetmiyor.”²⁸⁶

---

²⁸¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 23.

²⁸² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 183.

²⁸³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 23.

²⁸⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 183.

²⁸⁵ Günay, “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”, 17.

²⁸⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 97.

Şeyhe *bağlanma* gerekçelerinden biri bireylerin varlıklarına tehdit olarak algıladıkları her türlü gerilim alanlarından ve marazi durumlardan kutsal bir çıkışla²⁸⁷ kurtulma istekleridir. *Kadınlar Tekkesi*'nde hastalıklardan kurtulmak için Şeyh bir çare olarak görülmüş, mevcut sorunlu durumdan kutsal bir referansla kurtulmak istenmiştir.

“İsteri nöbetleri içinde kıvranırken Baki ile karşılaşmış yatışmıştı.”²⁸⁸

“Zaten kendisinde din meylini sabit fikir haline getiren de oğlunun saralı oluşuydu.”²⁸⁹

Roman karakterlerinden Neşide, Şeyh'e bağlanmak istememektedir. Müritler Neşide, Şeyh'e bağlansın diye harekete geçmiştir çünkü Şeyh'e bağlanmak onlar için marazi bir hâl almıştır.

“Hasta olmasam onun kucağına atılmaya rıza göstermeyen bir mahalle kızını kandırmak için halayıklığını mı edinirdim? Ayıp şey!”²⁹⁰

Kutsallaşma sürecinde bir diğer aşama *ritüel* aşamasıdır. Ritüeller ziyaret yerlerindeki usul, adab ve mensekleri kapsamaktadır. Tipik bir tarzda oluşturulmuş dinî sistemin pratik yönünü ifade eden ritüeller; kutsalın karşısında saygı, tanzim gibi hususları da içermektedir.²⁹¹ Törensel bir özelliğe sahip olan ziyaret fenomeni her zaman çok sıkı kurallar içermemiştir ancak az çok yerleşik ritüellere imkân sağlamaktadır. Ziyaret zamanı olarak kesin sınırlar çizilmese de perşembe ve cuma gibi muayyen günlerin tercih edildiği gözlenmektedir.²⁹²

“Tekkede o devirde resmen ayin yapılır, cuma akşamları selamlık ve harem daireleri müritlerle dolar, tehliil sesleri gece yarısına kadar mahalleyi sarsardı.”²⁹³

Romanda *ritüel* olarak değerlendirilebilecek *gülzar* ve *şilte atma* *merasimlerinden* bahsedilmektedir. Şeyh Baki'yi yatağa yatırma merasimi olan *gülzar* kalp sefası, ferahlık, açıklık anlamına gelmektedir. Şeyh, yatak merakından bu

---

²⁸⁷ Şaban Erdiç, “Bir İnşa Süreci Olarak Fenomenolojik Perspektifte Kutsal ve Kutsallaşma - Ziyaret Fenomeni Örneği-”, *Millî Folklor* 29/114 (2017): 44.

²⁸⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 53.

²⁸⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 27.

²⁹⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 124.

²⁹¹ Özbek, “Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği”, 253.

²⁹² Günay, “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”, 19.

²⁹³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 21.

merasime *gölzar merasimi* demiştir ve zamanla bu isim kendi kendine müritler arasında yerleşmiştir.²⁹⁴

Gölzar merasimi *küçük gölzar* ve *büyük gölzar* merasimi olarak ikiye ayrılmaktadır. *Küçük gölzar*, Şeyh'in günlük olarak yatağa yatırılma merasimi olup *vefalar* ve *aşinalar* tarafından gerçekleştirilmiştir. *Büyük gölzar merasimi* ise sadece cuma akşamları başvefa öncülüğünde gerçekleştirilen bir merasimdir. Peryal'in *başvefalık* günündeki *büyük gölzar merasimi* romanda ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

“Başvefalık sırası bu gece Prenses Peryal'de olduğundan Baki'nin ceketini o çıkardı, yaka tarafından öptü; teşrifat kaidesince Melal'e verdi; Melal de öperek Memhure'ye uzattı. Şezlongun üstüne sermek ve sonra takımı askıya geçirip dolaba koymak vazifesi de onundu.

Yelek çıkarılınca Peryal, Beyefendiyi nezaketle köşedeki koltuğa doğru yürüttü, oturttu, önünde diz çöktü. Önce iskarpinlerini çekti, Melal'in elinde tuttuğu mabeyn biçimi siyah parlak deriden terlikleri giydirdi. Pantolonunu çekip almaya hazırıldı. Melal düğmelerin çözülmesine yardım ediyordu ve Baki konuşmadığı için hanımlar da susuyorlardı.

Beyaz entariyi -kendisine öğretildiği usulde- halka yapıp Şeyh'in başından saçlarına dokundurmadan geçiren Prenses işini bitirmiş, ayakta emir bekliyordu. Öbürleri de ayaktaydılar; kısa kollu, yanlarından yırtmaçlı, göğüs tarafından markalı bu alafranga entari yüzde yüz halis ipektendi; maharetle ütülenmiş, ütü yerleri kırışksız, tirtir titriyor, teması da, görünüşü de serinlik hissi veriyordu.”²⁹⁵

“Yerleşen bu ananeye göre Baki şimdi yatağa girince yorganını başvefa örttü; ayakta durdu. Öbür iki kadın boyun kırıp geri geri yürüyerek sessizce odadan çıktılar. Prenses nöbetçi kalıyordu.

Nöbetçi kalan için kapısı bu odaya açık ufak bir yatak odası daha vardı. Şeyh uyuyunca nöbetçi hanım usulcacık oraya çekilirdi. Çekilmeden önce tertiple yaptırılmış elektrikleri yavaş yavaş ve birer birer söndürür, ışıkları derece derece karartır, nihayet idare kandili ziyasında olanını bırakır, öyle giderdi.

En sıkı tutulan, kimseye hatta birbirlerine de ifşa edilmeyen, edilmesine imkân olmayan sır, öbür 'vefa'lar, yani tasavvuf ağzıyla 'Allah'ın nimetleri' gittikten sonra gölzar yanında kalanın geceyi nasıl geçirdiği meselesiydi. Bilinen yalnız şuydu: Şeyh bazı defa hemen uykuya varmaz, hizmetindeki kadınla yatağına uzanmış vaziyette

²⁹⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 18.

²⁹⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 16-17.

konuşurdu; ‘bidari – uyanıklık’ adıyla anılan bu karşılıklı sohbet kendi lisanlarında ‘feyz-i ilahinin zuhuru, tecellisi’ manasına gelmekteydi.”²⁹⁶

Şeyh’in altına serilen şilteler hallaç tarafından atıldığı gün yapılan merasim romanda *ritüel* olarak değerlendirilebilecek uygulamalardan bir diğeridir. Hallaç da Şeyh’in müritlerindedir. Bir odaya geçerek şilteleri açar ve pamuklarını dışarı çıkarır. Bu sırada diğer müritler bir kenara dizilerek iş bitinceye kadar ayakta saygı ve tanzimle bekler hatta bazı müritler atılan pamukların tozlarını içlerine çekmek için derin derin nefes alır. Bu ritüelden daha çok etkilenen müritler eğilip yerdeki zerrelere yüzlerini gözlerini sürüp bir kısım zerrelere de mendile toplayıp evlerine götürür.²⁹⁷

Kutsallaşmada dörtlü tasnifin son aşaması *mit* aşamasıdır. Gerçek bir öyküye işaret eden mitler kutsal kabul edilir çünkü tabiatüstü varlıkların eylemlerinin öyküsü anlatılır ve bu öyküye inanmak gerekir. Mitler kutsal koruma amacına yöneliktir.²⁹⁸ *Kadınlar Tekkesi*’nde Şeyh Baki’nin bazı kerametleri, ermişliği, kendini aşmışlığı, cezbe hâli gibi durumlar, müritlerin gözünde Şeyh’i *ermiş* mertebesine yükseltmiştir.

“Firavun da benim, Musa da; Musa’nın çıktığı dağdaki de! Meryem benden gebe kaldı; beni doğurdu, ana da benim, oğul da, baba da! Miraç’ta kendimle karşılaştım, yine kendimle konuştum!”²⁹⁹

2.2.2. Din Adamları

Kadınlar Tekkesi romanında din adamı olarak vurgulanan ana karakter Şeyh Baki’dir. Şeyh Baki’ye alternatif özellikleriyle verilen diğer bir dinî karakter ise Fikri Can’dır. Ancak romanın çok az bir bölümünde Fikri Can’dan bahsedilmektedir.

Şeyh kelimesi çoğunlukla tarikat dünyasında yer almakla birlikte çeşitli İslam devleti ve topluluklarında birer saygınlık ve itibar göstergesi olarak kullanılırken

---

²⁹⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 18-19.

²⁹⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 214.

²⁹⁸ Özbolat, “Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği”, 255.

²⁹⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 95-96.

tasavvufta pir ve mürşitle aynı anlamlara gelmektedir.³⁰⁰ Şeyh Baki'ye niçin şeyh denildiği ise romanda anlatılmıştır.

“Bazı dedikodular oluyordu ama akşamları meclisinde bulunanlar ertesi günü bu mübarek zatın din ve ahlak bahsindeki kıssa ve hisselerini şurada burada hayran hayran anlatıp durduklarından aleyhteki sözler tesirsiz kalıyordu. Mamafih semtte onu ‘Şeyh Baki Bey’ diye ananlar da çoktu; şeyhlik ilim ve fazlından dolayı verilmiş bir payeydi, tekke sahibi ve tarikat ehli manasına değil.”³⁰¹

Şeyh Baki'nin şeyhliğinin modern bir tarzda olması *şeyhlik* makamının farklı anlaşılmasına neden olmuştur. Şeyh Baki, “koltuğa oturup kitap okuyan elli, elli beş yaşlarında, zarif sivri sakallı, açık başlı, saçları taranmış, gri bir fanila pantolon üzerine lacivert ceket giymiş, beyaz gömleğinin yakası ilikli, fakat kravatsız, gayet yakışıklı bir adam”³⁰² olarak romanda yer almıştır. Müritlerden Memhure, Şeyh'in Allah'a hoş görünmek için itinalı giyindiğini düşünmektedir.

“Doğrusu şık, kibar bir âşık! Bizim bildiğimiz Hak âşıkları kılığa kıyafete ehemmiyet vermezler; salon adamı tavırları almazlar. Şeyh Efendi daha ziyade şatoya misafir gelmiş Fransız asillerine, bir marki veya barona benziyor. Hani, fırsat bulur bulmaz hizmetçi kızı sıkıştıran yaşlı zendost Fransız tipleri vardır ya... onlardan, romanlarda okuduklarımızdan!”³⁰³

Kılık kıyafetinden de anlaşılacağı gibi Şeyh Baki modern bir din adamıdır. Müritler onu “A kızım, şeyhten ziyade bu bir sefire benziyor! Yaşlının güzeli, gösterişlisi!”³⁰⁴ diye tarif etmişlerdir. Ayrıca Şeyh Baki'ye centilmen evliya denilmiştir. Onun şeyhliği orta sınıflardan başlayarak yüksek tabakalara uzanan bir hanımlar şeyhliğidir.³⁰⁵ Şeyh Baki'nin centilmen bir evliya oluşunun yanında çeşitli zaafları vardır; şehvete düşkündür.³⁰⁶ Oysa müritlerin gözünde Şeyh Baki kutsalın sırrına ermiş, kutsalın sırrına ererken dinî vazifelerden benliğini azat etmiş bir kişidir.

---

³⁰⁰ Necdet Subaşı, “Dinin Örgütlü Yapıları ve Dinsel Liderlik Kategorileri”, *Din ve Toplum*, ed. Yasin Aktay (Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), 132.

³⁰¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 24.

³⁰² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 34.

³⁰³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 117-118.

³⁰⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 114.

³⁰⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 213.

³⁰⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 105.

Namaz kılmaya, oruç tutmaya onun ihtiyacı yoktur. Diğer şeyhler gibi zikretmesi ve tespih çekmesi de gerekli değildir.³⁰⁷

“Bir gün elde avuçta hemen hemen hiçbir şey kalmadığını anladı; tam bir buçuk sene uzlete girdi, mütemadiyen okudu. Saçı sakalına karışmış, sırtında haydari hırka, yarı aç, yarı tok, dadısının Karagümrük semtindeki kulübemsi evinde!

Şark ve garp eserlerinden abur cubur ne bulduysa okumuştur. Okumakla da kalmıyordu, bir taraftan da dindarlığa başlamış, namazdan, niyazdan, zikir ve secdeden başını kaldırmaz hale de gelmişti. Arkasından değişti: misyoner olacaktı, İsa'ya hayrandı, İncil elinden düşmüyordu.”³⁰⁸

Şeyh Baki'nin uzlete çekilmesi tekrarlanan durumlardan biridir.

“Baki bütün ömründe zekâsını kullanarak elde ettiği, hâlâ edebileceği her şeyden el çekti, zevk vasıta ve teçhizatının hepsinden! Bunların başında ...’

‘Söyleyeceğinizi biliyorum; kadın!’”³⁰⁹

“Bu Baki'nin bütün memleketi adım adım dolaştığı dervişlik devridir. Tam üç sene ilahiler, nefesler okuyarak Anadolu'yu, Suriye'yi perişan kıyafetle tekkelerde, kahve köşelerinde, han odalarında yatıp kalkarak gezdi; Mısır'a gitti; oradan Fas'a ve Avrupa'ya geçti.”³¹⁰

“İki defa böyle yapmıştı, kimseye haber vermeden başını alıp gitmişti. Birincisinde dört ay habersiz kaldık; meğerse Karadeniz sahillerinde bir Rum manastırına kapanmış! İkincisinde Tunus'ta bir tekkede yedi ay kalmıştı. O zamanlar daha gençti ama yine de yapar!”³¹¹

Şeyh Baki kendini yeni bir mürit adayına anlatırken “Ben mühim vazifelerde bulunmuş, çok gezip tozmuş, dünyayı tanımış ve hayatının büyük bir kısmını tetkik ve tettebbuya hasretmiş bir adamım; Müslüman ve müttakiyim, Allah'tan başka kimseden pervam yoktur. Yaşım altmış sekiz... Rıza-yı ilahiyi tahsilden başka matlup ve maksudum kalmadı.”³¹² demiştir.

Şeyh Baki birbirine zıt özellikleri kimliğinde birleştirmiş bir kişiliktir. Bazen benliğin üstün hâllerine bazen de süfli hâllerine yönelmektedir. Baki, şeytani planlar

³⁰⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 613.

³⁰⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 207.

³⁰⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 636.

³¹⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 213.

³¹¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 303.

³¹² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 580.

düşünürken sonra aniden ahlakın fazilet devresiyle hareket etmeye başlamaktadır. Romanda din vecdine kapılmış olanlarda bayağı duyguların çoğunlukla ahlaki ve fikri idealle birleştiğinden bahsedilerek Şeyh'in bu durumunun normal olduğu vurgulanmaktadır.³¹³ *Kadınlar Tekkesi*'nin genelinde Şeyh Baki olumsuz bir atmosferde anlatılmaktadır; ancak romanın son kısmında Baki'nin olumsuz özelliklerinin tümünün müritler tarafından affedildiği ve ona gıpta edildiği görülmektedir.

“Böyle bir aşk pek az kişiye müyesser olmuştur. Baki çok talihli adam. Bu aşk sayesinde benliği yıkandı, nur kesildi. Hakikaten kendisini Allah'ına affettirecek; masum doğdu, masum ölecek. Gıpta ediyorum.”³¹⁴

Romanda Şeyh Baki'nin zıt kutbunda din adamı Fikri Can vardır. Fikri Can'ın tekkesi ve müritleri yoktur, kendi halinde yaşar, ziyaretine gelenlerden herhangi bir menfaati yoktur, onlara ilmî yol göstermektedir.

“Fikri Can zamanımızın en özlü tasavvuf ehlidir.”³¹⁵

“Taahhüt işlerine girmez, alım-satım komisyonunda da aza değildir. Eski bir maarifçidir; sabık Darülfünunda müderrislik de etmişti. Tam manasıyla hâkim, özlü, derin, yüreği Allah sevgisiyle dolu bir insan, bir insanı kâmil! Ara sıra ziyaretine giderim, dönüşte kendimi insanlaşmış bulurum.”³¹⁶

Şeyh Baki Neşide'nin kendisine mürit olmasını istemektedir. Şeyh'e *bağlanması* için Neşide'ye oyun ve telkinler yapılmaktadır. Bu durum onun ara sıra Şeyh'e yönelmesine sebep olmuştur. Ancak Neşide kendini tamamen Şeyh'in tesirine bırakmamış ondan uzaklaşmaya çalışmıştır. Son durumda Neşide, Şeyh Baki'den kurtulmak için Fikri Can'a yönelmiştir.

“‘Evet: Sabık Darülfünun müderrislerinden Fikri Bey... Nitekim İrfan üzerinde çok iyi tesirleri görüldü.’

‘Beni de götürebilir misiniz? Böyle bir insanın yardımına muhtacım; fakat Şeyh Baki'ye benzemeyen, aksine onun zehrini yüreğimden atacak olan birini istiyorum. Bunu bulamazsam kendimden korkuyorum.’

‘Ne gibi bir korku, yavrum?’

---

³¹³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 104.

³¹⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 644.

³¹⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 225.

³¹⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 225.

‘Kendi ayağımla yine Şeyh’e dönmek korkusu!’³¹⁷

Neşide Fikri Can’ı gördüğünde Şeyh Baki ile karşılaştırmıştır. Neşide’ye göre Fikri Can’ın bakışları ürpertici, yakıcı ve uçurumlara sürükleyici değildir; Şeyh Baki’nin bakışları ise korkulu bir zevk vermektedir. Şeyh Baki muhatabını bu bakışlarla istediği tarafa şefkatli bir okşayışla ürkütmeden götürürken serin âlemlere merhale merhale yaklaştırmaktadır.³¹⁸ Romanda Fikri Can kendisini doğrudan tanıttığı görülmektedir.

“Kendisi benim ne şeyh, ne şah, hiçbir mertebe ve unvana sahip olmadığımı elbette biliyor. Burası ne tekkedir, ne de çilehane... dervişim de yoktur, müridem de... keramet de beklememeli kutupluk da, ne okur üflerim, ne de tespihten geçirir, tütsü yapar, muska yazarım. Ne şarap sunar, ne zenzem içiririm! Ancak eşyanın hakikatlerini, hassalarını, hükümlerini ve eserlerini öğrenip ona göre hareket edebilmiş bir insanım, kâmil olmaya çalışıyorum. Neşide Hanım’a bir yardımım dokunabilirse Allah’ı hoşnut edeceğime kani olduğum için bunu kendisinden esirgemem.”³¹⁹

Sonuç olarak Refik Halid Karay’ın Cumhuriyet Dönemi’ndeki din adamına bakışı *Kadınlar Tekkesi* romanında oluşturulan iki portreden (Şeyh Baki ve Fikri Can) hareketle anlaşılmaktadır. Tekkesi ve müritleri olan din adamı Şeyh Baki eleştirilirken tekkesi ve müritleri olmayan Fikri Can örnek din adamı olarak gösterilmektedir.

2.2.3. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Müritler

Ziyaret olgusunun en önemli unsurlarından biri cinsiyettir.³²⁰ Bir diğer husus da ziyareti olgusal bir gerçekliğe dönüştüren bireyler ve onların ilişkili oldukları sosyokültürel dinamiklerin sosyal sistem içindeki yeridir.³²¹ *Kadınlar Tekkesi*’nde müritlerin cinsiyetleri ve sosyokültürel bağlamları incelendiğinde bu müritlerin çoğunlukla orta ve üst sınıfları temsil eden kadınlardan oluştuğu görülmektedir.

---

³¹⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 585.

³¹⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 601-602.

³¹⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 592.

³²⁰ Galip Atasagun, “Ziyaret Fenomeni”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21 (2006): 59.

³²¹ Erdiç, “Bir İnşa Süreci Olarak Fenomenolojik Perspektifte Kutsal ve Kutsallaşma - Ziyaret Fenomeni Örneği-”, 43.

““Öbür hanımlar?”

‘Onlar da ne oldum delisi... para bol, dert yok, her türlü eğlenceyi tatmışlar, ‘bir de Şeyh’e sarılalım, bakalım, bunun keyfi neymiş?’ diye sakallıyı besleyip duruyorlar. Barlara, sinemalara, balolara gitmekten bıkmışlar, tekke âlemleri istiyor canları! Kaç göç zamanı Kıztaşı’ndaki harap konak da hanımlarla dolardı ama dışarıda kadınlı erkekli başka eğlence yoktu. Gidip tekkede kurtlarını dökerlerdi, hem de kocalarının rızasıyla!’”³²²

Şeyh Baki’nin müritleri romanda Şeyh’e yakınlık derecelerine göre *vefalar*, *aşınalar*, *idrisler* şeklinde sıralanmıştır. Şeyh’e en yakın olan *vefalar* zengin, dul, eğitilmiş ve güzel kadınlardır. Diğer müritler *vefalardan* gizli bir şey yapamaz. *Vefalardan* sonra ikinci mertebeye müritlerin *aşınalar* olduğu ifade edilmiştir. *İdrisler* ise Şeyh ile yeni tanış(tırıl)mış müritlere denmektedir. *İdris*, romanda hangi cins meyveye aşılansa tutan bir cins sağlam fidan olarak tanımlanmıştır.³²³ *İdris* kelimesinin anlamının özellikle verilmesi, Şeyh’e bağlandıktan sonra ayrılmanın güç olacağı mesajını vermektedir.

Konakta Şeyh’in her gece yatağa yatırılması merasimi yapılmaktadır, bu merasime *küçük gülzar* merasimi denmiştir. Bu merasim *idrisler* ve *vefalar* tarafından gerçekleştirilmektedir. Cuma akşamları yapılan merasim ise *büyük gülzar* merasimidir. Bütün *vefalar*, *aşınalar* ve *idrisler* bu merasime katılmaktadır.

“Başvefalık sırası bu gece Prenses Peryal’de olduğundan Baki’nin ceketini o çıkardı, yaka tarafından öptü; teşrifat kaidesince Melal’e verdi; Melal de öperek Memhure’ye uzattı. Şezlongun üstüne sermek ve sonra takımı askıya geçirip dolaba koymak vazifesi de onundu.”³²⁴

Ceketi çıkarılan Şeyh, *başvefa* nezdinde yatağına götürülmekte, önünde diz çökülerek ayakkabıları ardından pantolonu çıkarılıp ipek entarisi giydirilerek yatağına yatırılmaktadır.

Şeyh Baki, yatak temizliğine ve süsüne önem vermektedir. Yorganlarını bir ay zarfında üç beş defadan fazla kullanmamıştır. Bunu bilen *vefalar* Baki’ye takım

---

³²² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 267.

³²³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 59.

³²⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 16.

takım yorgan taşımış, sürekli ona yorgan işleterek en parlak, en güzel, en zarifini Şeyh'e hediye etmek için âdeta yarışmışlardır.³²⁵

Kadınlar Tekkesi'nde müritler incelendiğinde her birinin birbirinden farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Şeyh'in her yaştan ve seviyeden müritleri vardır. Müritlerden biri olan Memhure maceralar geçirmiş bir kadındır. Aklıyla, mantığıyla her şeyi pek berrak görmesine rağmen bir defa Şeyh'e gönül kaptırdığı için Şeyh'in hareketlerindeki münasebetsizlikleri fark etmekle beraber nefesine hâkim olamamıştır.³²⁶ Şeyh ile komşusu Bersad Hanım'ın eşinin arkadaşı vasıtasıyla tanışmıştır.

Lebriz ise Anadolu bir Bektaşî ailesinin yüksek tahsil yapmaya hazırlanmış kızıdır. Maneviyatı tahrif olmuş, yarı okumuş yarı hasta bir genç kız olarak kolayca Şeyh'in etkisine girmiştir. Lebriz'in ailesi Sünni itikadı kuru buldukları için tarikata yönelirken Lebriz ise onlarınki gibi kulaktan dolma, zamanla kıymetten ve rağbetten düşmüş, bozulmamış olsa da yozlaşmış bir tasavvuf yerine modernleştirilmiş, daha bilgili mürşitlere malik, artık Avrupa tabiriyle *mistisizm* adını alan bir felsefe mektebini tercih etmiştir. Şeyh'in sayesinde teselli bulmayı, zevklerin en büyüğünü yaşayarak ilahi aşka kavuşmayı ummaktadır.³²⁷

Samiye, Şeyh'e âşık bir mürit, aşkta hayâsızlıklara meyil duyan bir kadındır. Baki bu meyli güzel şiirler, yükseltici tefsirlerle epeyce değiştirmiş, ahlaki olmasa da estetik mahiyete yaklaştırmıştır.³²⁸ Samiye'nin aşkı her geçen gün artarak hastalıklı bir hâl alıp benliğini kuşatacak boyutlara ulaşmıştır. Şeyh'i görmediği günler divane olup sokaklarda dolaşmakta bazen de evine kapanıp kimselerle konuşmamaktadır. Heyecan, durgunluk, hareket arasında kalan ruhu hırpalanıp durmaktadır.³²⁹

Karay, Samiye'yi Şeyh'in ahlaka aykırı davranışlarını görse bile "bir hikmet vardır" diye değerlendiren zayıf iradelilerin imanına sahip biri olarak tanımlamıştır. Samiye gibiler hikmet ve mananın hastalıklı müptelâlıları olarak Şeyh'in her emrini

---

³²⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 18.

³²⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 11.

³²⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 166-167.

³²⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 156.

³²⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 341.

yerine getirmektedirler. Diğer müritlerin Şeyh'e *bağlanma* sebepleri ise romanda ayrıntıları ile verilmiştir.

“Umum müdürün hemşiresi hisleriyle, müteahhidin karısı ise fikriyle Şeyh'e bağlanmıştı; biri iradesizliğinden, öbürü irade kuvvetiyle; Memhure irade zayıflığı yüzünden Baki'ye bir türlü inanmıyor, fakat yine bu sebeple de ondan bir türlü ayrılamıyordu. Melal iradesini kullanarak inanmak lazım geldiğine kendisini inandırıyor, işi bir inat meselesi yapıyordu. Birincisi hislerine hâkim olamamaktan zevk duyan yatık ruhlu bir kadındı; ikincisi fikir tarafını işleterek hislerini arka planda tutmaya muvaffak olan sert ruhlu kadınlardan...”³³⁰

Müritlerin büyük çoğunluğunun kadınlardan oluşması Şeyh Baki'nin dinî otoritesine zarar vermemiş, aksine kendisi müritler tarafından “İlah'a ulaştıracak kutb'ül arifin”³³¹ olarak bilinmiştir. Usul, erkân, teamüle uymayan davranışlarına bile üstün manalar yüklenmiş, onun bu hikmet dolu hâllerini anlamayanlar *gafillikle* suçlanmıştır.

2.2.4. Dinî Mekânlar

Kadınlar Tekkesi romanında, romanın ismini aldığı yer dinî mekân olarak seçilmiştir. Burası Şeyh Baki'nin konağıdır. Baki'nin ismi Kızıtaşı Şeyhi Baki Efendi, konak da Kızıtaşı Tekkesi³³² olmuştur. Aynı zamanda Kadınlar Tekkesi “Kadınlar Dalyanı”³³³ olarak da adlandırılmıştır. Bu durum tekkenin shevi yönüyle ön plana çıktığını göstermektedir.

Romanda Şeyh Baki'nin tekkesinin diğer tekkelerden farklı bir kimliği olduğu anlaşılmaktadır. Bektaşî tarikatında ve tekkesinde olduğu söylenen rakı ve meze sofralarında geçen yün hırka, pos bıyık ve dağınık sakal, kaba ihtiraslar Kadınlar Tekkesi'nde yoktur. Güllünç ayınlar yerine Kadınlar Tekkesinde giyim kuşam modern, toplantılar ciddi ve kibardır. Romanda son tahlilde Kadınlar Tekkesi'nin bir salon tekkesi ve bir kadın tarikatı olduğu vurgulanmıştır.³³⁴

Cumhuriyet Türkiye'sinde dinî tarikat ve cemaatler, gelişen ve değişen sosyo-politik ve sosyoekonomik şartlara uyum sağlayabildikleri ölçüde varlıklarını

³³⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 183.

³³¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 53.

³³² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 214.

³³³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 103.

³³⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 23-24.

koruyabilmiştir. Değişime ayak uyduramayanlar ise ya yok olup gitmiş ya da toplum içinde marjinal durumda kalmıştır.³³⁵

Cumhuriyet Dönemi'nde toplumda meydana gelen değişim sürecine Şeyh Baki'nin uyum sağladığı; kendisini ve bulunduğu dinî mekânı güncelleme yoluna gittiği görülmektedir. Bu bağlamda Şeyh ve tekkesi yeni bir imajla halka yönelmiştir. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasından önce ismi “Kıztaşı Tekkesi” olan Şeyh Baki'nin konağı tekkelerin kapatılmasından sonra insanlar tarafından “Kadınlar Tekkesi” olarak anılmaya başlanmıştır.

2.3. Sosyal Çatışma ve Din

2.3.1. Geleneksel Kültür ve Din İlişkisi

Toplumun hemen hemen tamamı tarafından paylaşılan, başlangıcı çoğunlukla bilinemeyen bir zamana uzanan, hayatın her alanını büyük ölçüde kapsayan, doğal süreçlerle kuşaktan kuşağa aktarılan kültür geleneksel kültür olarak tanımlanmıştır.³³⁶ Geleneksel kültür sürekliliğini toplum tarafından sıklıkla müracaat edilen ögeler aracılığıyla sağlamıştır. Din bu ögelerin başında gelmekle birlikte gündelik hayattaki en önemli realitelerden biridir. Din bir kere toplumun içinde kök salmaya başladığında geleneksel kültürün bir parçası hâline gelerek³³⁷ gelenekleşir yani kültürün bir çıktısı olur. Her din gelenekleşmek durumundadır aksi durumda dinin nesilden nesile aktarılması mümkün olmaz.³³⁸ Dinin gelenek içinde aldığı forma halk dini denmiştir. Bu yapıya *paralel din* de denilmesinin sebebi, resmî söylemlerin yanında bazı inanç ve uygulamaları da içermesidir. Ancak halk dini, kitabi dinden tümüyle farklı sayılmamıştır. Dinin orijinal yapısındaki uygulamalar ve sonradan dâhil olan unsurlar birleşerek yeni bir sentez oluşturmuştur.³³⁹

---

³³⁵ Sarıkaya, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri”, 101.

³³⁶ Vecdi Bilgin, “Gündelik Hayatta Din”, *Din Sosyolojisi*, ed. Talip Küçükcan (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015), 172.

³³⁷ Bilgin, “Gündelik Hayatta Din”, 172.

³³⁸ Sezen, *Kültür ve Din*, 168.

³³⁹ Bilgin, “Gündelik Hayatta Din”, 175.

Siyasi ve sosyal gerilim dönemlerinde bireylerin cemaate girmekte buldukları emniyet ve esenlik dinin en önemli sosyal fonksiyonlarından sayılmıştır.³⁴⁰ Toplumsal dinî gruplaşmalar incelendiğinde, bu grupların temelini dinî yorum biçimlerinin oluşturduğu, zamanla da bu biçimlere yeni öğeler eklenerek bu biçimlerin farklı formlara büründüğü görülmektedir. Bu dinî gruplaşmalarda etkisini gösteren yorum biçimlerinden biri tasavvufi yorum biçimidir.

Tasavvuf yeni kitleler arasında bir çeşit halk dini olarak kabul edilmiştir. Göçebe aşiretlerde yazılı bilgiye dayanmayan, mazbut esaslara bağlanmadığı için eskiden kalma birçok inancı da pekâlâ içine alabilen hatta bazı noktalarda (veli ve yadır gibi) eskilere yeni mana veren bu halk dini kısa zamanda topluma yerleşmiştir. Halk dininin bu formu sayesinde İslamiyet'e girenlerin yeni kitleler arasında tebliğ çalışmaları yapmalarına yine aynı yapı yardımcı olmuştur. Türk tasavvuf anlayışının yayılmasında *Horosan Erleri* veya *Horosan Erenleri* etkili olan şahsiyetlerdir. Bu kişiler çevrelerindeki halktan oldukça tecrit edilmiş bir hayat yaşamışlardır. Yaşam biçimleri onlara olağanüstü özellikler yüklenmesine çok müsait bir alan yaratmıştır. En önemli özellikleri bir başka âlemle iletişime geçebilmeleri olmuştur; ermişlik (hakka erme) deyişi buradan doğmuştur.³⁴¹ Ancak zamanla halk dini hâline gelen tasavvufun bu formunun, İslam mistisizminin kaynağındaki esaslardan çok uzaklaşarak bazen tanınmayacak biçimde nicelik değiştirdiği de görülmüştür.³⁴²

Türk halk dindarlığı *geleneksel*, *muhafazakâr* ve *mistik* unsurlar çerçevesinde düşünüldüğünde tasavvuf anlayışı *mistik* boyutta yer almıştır.³⁴³ Tasavvuf en açık ifadesiyle görünmeyen âlemle spiritüel bir temas (mistisizm) olarak tanımlanmıştır.³⁴⁴ *Kadınlar Tekkesi*'nde aşk ve mistisizm "Allah'ın kendisine kadar yükselmesi için insana verdiği kanat"³⁴⁵ olarak nitelendirilmiştir. Mistiklerin vecde ve cezbeye gelebilmesi için ezeli güzellikten kopan zerrelere birine âşık olmaları gerekmektedir.³⁴⁶ Şeyh Baki tasavvufun mistik unsurlarını mürit sayısını artırmak

---

³⁴⁰ Erol Güngör, *İslam ve Tasavvufunun Meseleleri* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1996), 139.

³⁴¹ Güngör, *İslam ve Tasavvufunun Meseleleri*, 152-153.

³⁴² Güngör, *İslam ve Tasavvufunun Meseleleri*, 153.

³⁴³ Ünver Günay, "Çağdaş Türkiye'de Din, Toplum, Kültür, Gelenek ve Değişme", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Aralık 2001): 19.

³⁴⁴ Güngör, *İslam ve Tasavvufunun Meseleleri*, 157.

³⁴⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 21.

³⁴⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 168.

için araçsallaştırmış, beden dilini güzel kullanarak müritlerinin hayranlığını kazanmıştır.

“Dinleyenler, Peryal dâhil, sözlerin karışık ve kolayca idrak edilmez muammalı, çok defa birbirini tutmaz manalarından ziyade Baki'nin bunları söylerken aldığı tavırdan, sesine verdiği ahenkten, hele gözlerinin yıldızlı bir yaz gecesi göğü gibi düşündürücü güzellikte, incitmez, ışıklı, ılık, derin âleminden müteessir olurlar, kendilerinden geçerlerdi.”³⁴⁷

Refik Halid Karay, müritlerin Şeyh Baki aracılığıyla tasavvufla tanışma hâllerini anlatırken bir yandan da tasavvufla ilgili bakış açısını ortaya koymuştur. Tasavvufla ilgilenenlerin ilmî bir yol izlemesi gerektiğini vurgulayan yazar cahil ve zayıf iradeli bir bağlanmayı doğru bulmamıştır.

“İkinci üstüydü, çağrılan Samiye Hanım, çağrılmasından memnun telaş içinde geldi. Anası, kardeşi ve kendisi, üçü de, Baki'nin en sadık, emirlerine gözü kapalı itaat eden müritleriydiler. Ona paralı, şık, okuyup yazmış, Garplılaşmış hanımlarınki gibi tasavvufu az çok ilim cephesinden de öğrenmiş, Eflatun, Aristo, Plotinus ve Bontroux'ların fikirlerinden bir şey kapmış, ayrıca Müslüman mistisizmini gözden geçirmiş olarak münevvercesine değil, tekke şeyhlerinin kerametine inanan cahillerin ve zayıf iradeli, doğuştan fevkaladelikleri kabule istidatlı yarı cahillerin imanıyla bağlanmışlardı.”³⁴⁸

Mistikler romanda Sünni İslam'ı kaba, katı ve tatsız³⁴⁹ olarak eleştirmiştir. Çünkü mistiklere göre imanı tatlandıran öğelerin başında *şiiir* ve *musiki* gelmektedir.³⁵⁰ Romanda mistik bir karakter olarak anlatılan Lebriz'in babası, annesi ve aile büyükleri kuru buldukları Sünni İslam'dan hazzetmeyerek tarikattan teselli bulmuşlardır.³⁵¹ Lebriz'in ailesi özelinde Sünni İslam'a bakış yansıtılmıştır.

Romanda geleneksel kültür boyutunda tasavvuf anlayışı ve Sünni İslam dikkat çekmektedir. Geleneksel dinî boyutta yer alan Sünni İslam ile Şeyh Baki'nin yaşamına yansıttığı tasavvuf inancının çatıştığı görülmektedir.

“Önceleri bahsediyordu. Hatta bir gün bana ‘taptığım bir tek put kaldı, ötekileri kırıp attım’ bile dedi; tüylerim ürperdi. ‘Aman bey,’ diye çıktım, ‘kâfir oldun, tövbe

³⁴⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 39.

³⁴⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 52-53.

³⁴⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 637.

³⁵⁰ Güngör, *İslam ve Tâsavvufunun Meseleleri*, 163.

³⁵¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 166.

et!’ Buna karşı ne söyledi, biliyor musunuz? ‘Bizde mutlak küfüre, kâfirliğe imkân yoktur. Her neye olursa olsun tapan, ibadet eden kimse Hakk’a ibadet etmiş, inanmış olur’ demesin mi?’³⁵²

Romanda Sünni İslam’ı temsil eden karakterler Neşide ve Fikri Can’dır. Neşide, saf kalmış bir Müslüman kız³⁵³ olarak tanımlanmıştır. Neşide, Şeyh Baki’ye bağlansın diye Şeyh’in kendisi, müritler hatta Neşide’nin eşi türlü gayretler göstermiştir. Ancak Neşide telkin altında olduğu sözde tasavvuf anlayışından sıyrılarak geleneksel inançlarından vazgeçmemiştir.

“Kısacası sözde tasavvuf akidelerini havsalasına sığdıramadı vicdanına kabul ettiremedi, halas çaresini firarda buldu. Haysiyetli, dürüst, sağlam seciyeli bir tazeymiş doğrusu! Bereket ekseriyeti böyleleri teşkil ettiği için İstanbul bir Sodom olamıyor.”³⁵⁴

Neşide’nin durumundan yola çıkılarak İstanbul’un büyük çoğunluğunun geleneksel Sünni inanca sahip olduğu fikri verilmektedir. Eğer çoğunluk Neşide gibi olmazsa İstanbul *Sodom*³⁵⁵ şehri gibi yok olan bir şehir olabilir mesajı verilmiştir.

Kadınlar Tekkesi’nde Neşide’nin Şeyh Baki’yi değil de Fikri Can’ı tercih etmesinden Neşide’nin Sünni İslam’da karar kıldığı anlaşılmaktadır. Yeni mürşidi Fikri Can’ın sözlerini eve dönerken tekrarlaması bu duruma örnektir.

“Firavun’un kovaladığı müminler önünde deniz nasıl ikiye bölünüp yol oldu, iyiler geçti, fenalar boğuldu ise Allah da seni başka bir firavunun elinden kurtarmak için karşında selamet yolu gösteriyor; imanını da, ruhunu ve cismaniliğini de korumanı emrediyor. Harun vesiledir, maksat halasıdır, takdir buyuran Kadir-i mutlaktır. Kendine gel yavrum! Kendine yani Allah’a dön! Ben bir hayra delalet ediyorum, hayra delalet eden -hadisi şerif hükmünce- hayrı işleyen gibidir, bunları söylerken vicdan huzuru duymaktayım.”³⁵⁶

Şeyh Baki’nin de Neşide’nin kendisine dönmemesi üzerine bir zamanlar kuru, katı bulunduğu Sünni İslam’a yöneldiği görülmektedir. Baki, Allah’ın zat ve sıfatını şeriatın tayin ettiği sistem dâhilinde kabul etmektedir. Mutasavvıflar onun gözünde bidat ehlidir. Ayet ve hadisleri şahsi görüşleri doğrultusunda yorumlayanları

---

³⁵² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 610.

³⁵³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 69.

³⁵⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 300.

³⁵⁵ Bk. Mehmet Katar, “Tevrat’ın Lut Kıssası Üzerine Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007): 57-76.

³⁵⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 600.

Şeyh Baki reddetmektedir.³⁵⁷ Ancak Şeyh'in bu değişiminin nedeninin Neşide'yi etkilemek olduğu düşünülmüştür.

“Hacı, hafız namazında niyazında, menhiyattan, yani men edilmiş, haram sayılmış hususattan uzaklaşmış, mübarekleşmiş görünerek genç kadına, kocasına, ailesine hulul tedbirleri mi almaya başladı? Baki kafasına koyduğunu yapan azimli, iradeli bir adamdır; şeyhlik tutmayınca softalığa başvurabilir. Maksat Neşide'nin tekrar gözüne girmek, yanına sokulmak ise yapmayacağı yoktur.”³⁵⁸

Şeyh'in her ne kadar Sünni İslam'a yöneldiği görülse de bu dönüşün samimi bir dönüş olmadığı, yaralarını sarmak için yine tasavvufun yardım aldığı anlaşılmaktadır. Neşide'nin konusu açıldığında âşıklara mahsus bir ateşle hastalanarak zihnini tasavvufun yapısal özelliklerinden faydalanarak serinletmektedir.³⁵⁹

2.3.2. Din ve Sosyal İmgelem

Bireyin yaşam sınırlarını kuşatan nesnel gerçekliklerden algılayabildiklerini, kendi düşünsel dünyasında yorumlayarak ulaştığı son duruma imge denmektedir.³⁶⁰ İmgenin tarihi alegori ile başlamaktadır. Simgeye kadar uzanan imge sanatsal sözün tüm anlamlarını içerecek bir evrene sahiptir.³⁶¹ Bütün sanat dalları imgeler vasıtasıyla varlıklarını açığa çıkarmıştır. Edebiyat da bir sanat dalı olması sebebiyle bir edebî eserden bahsedebilmek için öncelikle imgelerden söz edilmelidir. İmgeler, kendisinin dışındaki gerçeklik türleriyle bağlantılı dilin sunduğu malzemeyle sağlanır. İmgelerle sunulan veriler her zihinde farklı bir anlama denk gelebilir. Kişilerin yaşam yoluyla edindiği tecrübelerin karşılığı her kişi için özeldir çünkü yaşamla tecrübe edilmiştir. Din denildiğinde her bireyin zihninde çağrışan evren farklı olsa da dinin somut göstergeleri aracılığıyla bir eylemin dinî olup olmadığı anlaşılabilir. Bu durumu ortaya çıkaran toplumsal yaşantılardır.

Türk dilindeki kelimeler incelendiğinde kelimenin hangi terimsel anlamı taşıdığı ait olduğu kültürde yaşayan kişiler tarafından anlaşılabilir. Dil içinde

³⁵⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 636-637.

³⁵⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 618.

³⁵⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 684.

³⁶⁰ Levent İskenderoğlu, “Jean-Paul Sartre'in ‘İmgelem’i, Sanatta İmge ve İmge Kökleri Üzerine”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2009): 163.

³⁶¹ Yıldız Ecevit, *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 49.

dinsel anlamı ifade eden kelimelerin itikadî bir hüviyet kazanmasına, dil sahasında dinî bir kültürün oluşması neden olmuştur.³⁶²

Kadınlar Tekkesi romanı bütünsel bir bakış açısıyla incelendiğinde kullanılan kelimelerin bir kısmı dinî anlam ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Bu başlıkta romanın bütününe yansıtacak, dinî literatürde karşılığı olan bazı örnekler seçilmiştir.

“Böyle olunca yeniden Neşide’yi izaç etmesi ihtimali vardı ve Dilekçeler Müdürü asıl o ihtimalden ürküyordu. Baki son altı aylık -terk edilmiş hoş tabirlerle- **hayrat** ve **hasenati**, **harekât** ve **sekenati** yüzünden mahallede ve civarda büyük bir şöhret sağlamış, daha doğrusu şöhretini büsbütün arttırmış, ‘**fukara babası**’ olmuştu; **tekke** ve **şeyhlik** söylentileri tamamıyla unutulmuştu.

Fatih **Camii**’nde tanınmış dört güzel sesli **mevlithana** babasının ruhuna okuttuğu **mevrit** ise senenin dini bir hadisesi mahiyetini almış, semtte yer yerinden oynamıştı.”³⁶³

“Çoğu değersiz muharrir ve özenti edip gibi mektupçu bey de yazılarına fazla kıymet veren ve onlardan harika tesirler bekleyen ‘hüsnu kuruntu’ sahibi bir adamdı; daha tuhafı genç kadının bunları okumasından ziyade kâğıtlarına el sürmesinden -**tılsımlı** imişlercesine- **keramet** bekliyordu.”³⁶⁴

“Hanımlar ona mükellef bir mezar, âdeta bir **türbe** yaptırmışlar...”³⁶⁵

“‘Allah’ın sevgili kuluymuş. Böyle ölüm cümleye müyesser!’ diyenler çoktu. Hele mahallesinin fukarası âdeta yas tuttu ve ancak öyle, tam bir din ehline yakışır surette Eyüp **Camii**’nde namazını kılıp **Ebu Ensari türbesinde duasını** bitirdikten sonra vefatını **kerametine** atfederek teselli buldu.”³⁶⁶

“‘Benim bilakis gamla edna alakam yok; iç açıcı bir meşguliyet buldum; **hıfza** çalışıyorum.’

‘**Hafız** mı olacaksınız?’

‘Evet... Zaten **hacı** idim, yarı **hafız** da sayılırım; zira **surelerin** tamamını değilse de çoğunu vaktiyle ezberlemiştim; şimdi itmam ediyorum. Onuncu **cüzü**, yani ‘**suret-ül Tövbe**’yi hamdolsun bitirdim. Yarın inşallah **suret-ül Yunus**’a geçeceğim. ‘**Elif lam ra**’ ile başlayan o **sureyi** elbette bilirsiniz.’

³⁶² Fatih Özkan, “Dinin Anlaşılmasında Kültürel Etki”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (Ekim 2016): 303.

³⁶³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 688.

³⁶⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 476.

³⁶⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 697.

³⁶⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 697.

‘Annem **cuma akşamları** okurdu.’”³⁶⁷

Sosyal imgelerin çağrıştırdığı anlamlara bazen yeni anlamlar yüklendiği romanda görülen özelliklerden biridir. Kadeh, şarap ve işret meclisi imgelem olarak verilmiştir. Kadeh âşığın kalbi, şarap ilahi aşk, işret meclisi Tanrı ile olan dostluk olarak açıklanmıştır.³⁶⁸ Ayrıca romanda Şeyh Baki *aşk peygamberi* olarak imgeleştirilmiştir.

‘Murat edileni bize ancak aşk peygamberi öğretebilir.’

‘Öyle bir peygamber mi var beyefendi?’

‘Vardır; hem kendisi, hem de kitabı.’

‘Üç hanım Neşide’ye bakışlarıyla işaret ederek Baki’yi gösterdiler.’”³⁶⁹

Müritlerin kendilerini, maneviyat âleminin kapısını açan maddi birer anahtar olarak görmeleri de bir diğer imgelemdir.

‘Maneviyat âlemine açılan kapıyı maddeden yapılmış süslü birer anahtarla açıyor. O anahtarlar bizleriz; bu gece bir yepyenisini buldu.’”³⁷⁰

Dindarlıktan söz edebilmek için dinî kabul edilen eylemlerin varlığı önemli görülmüştür. Okumak, üflemek, sadaka vermek, adak adamak gibi eylemler halk dindarlığında kabul görmüş eylemler olarak değerlendirilebilir. Peryal’in halk dindarlığında imgeleşmiş durumları gerçekleştirdiği görülmektedir.

‘Peryal artık sadece hisleriyle muhakeme eden yarı muvazenesiz bir kadındı. Hocahanım’ın nedimesinin dediklerini yaptı. Okudu, üfledi, cami hademesine, dilencilere para dağıttı; güvercinlere kutu kutu yem serpti. Evliyaya iki kurban adamayı da unutmadı.’”³⁷¹

İlahi aşk imgelemine romanda Şeyh Baki yorumlamıştır. Sıradan insanların Şeyh’in aşkı ile shevi aşkı ayırt edemediği düşünülmektedir. Baki bu aşkın dar, basit, ufuksuz zihinlere sığmayan bir aşk olduğunu söylemiştir. Ortada görülen canlı kanlı bir sevgili vardır ancak asıl sevgi ona değildir. İnsan ve tabiat Allah’ın başka başka suretlerde tecellisidir. Sevgilinin güzelliğini seyrederken önünde diz çöküp

---

³⁶⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 614-615.

³⁶⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 181.

³⁶⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 162-163.

³⁷⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 184.

³⁷¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 29.

cezbeye gelmek süfli bir ihtiras değil Allah'ın cemalinin sevgilinin suretinde görünmesinden ileri gelmektedir.³⁷²

Bir imge yeniden oluşturulan yeniden üretilen görünümdür. İmge ilk kez ortaya çıktığı yerden ve zamandan koparak bir görünüm ya da görünümler düzeni haline gelebilmekte;³⁷³ ilk kez kullanıldığı anlamdan farklılaşarak yeni anlamlar yüklenebilmektedir. Romanda yaşmak ferace devri³⁷⁴ diye bir devirden bahsedilmektedir. Aslında bir kadın kıyafeti olan yaşmak ve ferace bu tanımlamada Osmanlı son dönemini sembolize etmektedir.

2.3.3. Mahrem Algısı

Geçmiş, an, gelecek ve gelenekte sınırları her dönemde sürekli dönüştürülen bir olgu olarak mahremiyet; mahrem, namahrem, mahremlik gibi olguları bünyesinde taşımaktadır.³⁷⁵ Mahrem “şeraitçe yasaklanmış şey; evlenilmesi yasak olan şey; teklifsiz, birinin gizliliklerine vâkıf; gizli sır, herkese açılmaz ve söylenmez söz ya da durum”³⁷⁶ anlamlarına gelmektedir. Mahremiyet, cinsel sınırların belirlenmesinde³⁷⁷ önemli bir rol oynamaktadır. Sınırlara, aile hayatına, kadının sahasına, yabancının bakışlarına kısaca yasaklanan şeye ilişkin³⁷⁸ olan mahrem bireyin kendisine veya grubuna ulaşma gayretindeki seçici kontrolüdür.³⁷⁹

Edebî bir eserde mahremiyet, sanatkârın belirlediği çerçeveler ölçüsünde ortaya çıkmaktadır. Mahremiyet, anlatıcının da dâhil olduğu mahremiyet dışı bir anlatım alanı oluşturmaktadır. Yani yazarın kendisi de mahremiyete dâhil olduğu için mahremiyeti bozmaktadır. “Mahremiyet romanda nasıl anlatılmıştır?” sorusu problem oluşturmaktadır. Mahremiyetin romanda ailevi değerlerin korunması anlamında mı yoksa yaşamın kendisine dönük bir çıkış olarak mı ele alındığı bu noktada açıklayıcı bir rol üstlenebilir.³⁸⁰

---

³⁷² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 38-39.

³⁷³ John Berger, *Görme Biçimleri*, trc. Yurdanur Salman (İstanbul: Metis Yayınları, 1995), 10.

³⁷⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 533.

³⁷⁵ Abdülhakim Tuğluk, “Bir Mahremiyet Mekânı Olarak Servet-i Fünûn Romanında 'Oda'”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017): 169.

³⁷⁶ İsmail Parlatur, “Mahrem”, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (Ankara: Yargı Yayınları, 2014), 997-998.

³⁷⁷ Tuğluk, “Bir Mahremiyet Mekânı Olarak Servet-i Fünûn Romanında 'Oda'”, 169.

³⁷⁸ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem* (İstanbul: Metis Yayınları, 2014), 20.

³⁷⁹ Mehmet Yüksel, “Modernleşme ve Mahremiyet”, *Kültür ve İletişim Dergisi* 6/1 (K 2003): 78.

³⁸⁰ Tuğluk, “Bir Mahremiyet Mekânı Olarak Servet-i Fünûn Romanında 'Oda'”, 170.

Bu bağlamda *Kadınlar Tekkesi*'nde Şeyh Baki ve müritler arasındaki *mahremiyetin* boyutları irdelenmiştir. Geleneksel dinî anlayışta belirli bir akrabalık statüsü atfedilerek yabancı olmayan erkeklerin dışındaki tüm erkekler kadının mahrem alanının dışında olmuştur. Geleneksel dinî anlayışa göre mahremiyet ve iletişim alanından bahsedebilmek için kamusal ve özel alan kavramlarını anlamak gerekir. Mahremiyet ile kamusal alandaki ilişkilere belirli sınırlar getirilmiştir.

Şeyh-mürüt ilişkisinin serbestiyet kazanmasının sebeplerinden biri mahremiyetin kamusal alanda tartışılması anlamsız ve kişiye özel bir mesele olarak görülen cinselliğin kamusal alanda rahatlıkla dile getirilir hâle gelmiş olmasıdır.³⁸¹ Mahremiyetin ailevi değerlerin korunması anlamı romanda Neşide'nin özelinde aktarılmıştır. Neşide'nin ilk eşinden boşanmasının sebebi eşi İrfan'ın onun mahrem sınırlarını yok sayarak onu Şeyh'e sunmasıdır.

Şeyh ve müritleri arasındaki ilişki hasta-doktor ilişkisi gibi olmuştur. Doktor, çeşitli uygulamalar ile hastanın bedeni ile ilgili hastalıklarına çözüm üretmektedir. Kişi hasta değilse doktorun görevi sağlığın korunması için gerekli önlemleri almak şeklinde olmuştur. Benzer şekilde şeyh müridinin kalbindeki hastalıkları tasavvufi yöntem ve uygulamalarla iyileştirmektedir. Müridin kalbinde bir hastalık yoksa şeyh, kalbin kirlenmesinin önüne geçmek için çaba göstermektedir.³⁸² Romanda İrfan, eşini Şeyh'e sunmayı tasavvufta yükselmenin yollarından biri olarak görmüştür. Bu sebeple eşinin mahrem alanını yok saymıştır.

“İrfan da hemşiresi gibi aynı dalaletin tesiri altında kaldığından karısının Baki'ye odalık etmesini, sevabı büyük bir vazife sayıyor, fedakârlığa katlanma imanının şartı olarak kabul ediyor ve bunun zevkinin de zevklerin adisini değil, dini mahiyetteki yükseğini, hatta nefesine eza etmenin şiirini buluyordu.

Tasavvuf akideleri bilhassa ruh hastalarının işine pek gelir. Bir mürşide en yakınlarını peşkeş çekmekten duyulan acı keyifte bir nevi nefesine eza etmek zevki de vardır. Aynı zamanda yine cinsi ruh bozuklukları arasında yer alan 'zillet ve sefilane itaat duygusu' tasavvuf edebiyatında mevcut ve tarikat şeyhlerinin işlerine geldiği için manaları değiştirilmiş nefis terbiyesi ve masivadan tecerrüt şartlarına uyuyordu.

³⁸¹ Anthony Giddens, *Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994), 7,91,167.

³⁸² Ali Ayten - Sevede Düzgüner, *Tasavvuf Psikolojisine Giriş (Bireysel Arınma ve Güzel Ahlak)* (İstanbul: Sufi Kitap, 2017), 86.

Mürşide körü körüne bağlanmak ve ne dilerse yapmak suretiyle mertebeyi yükseltmek!”³⁸³

Samiye'nin eşinin de İrfan ile aynı fikri taşıdığı görülmektedir. Samiye'nin eşi, Samiye'nin Şeyh'e Kâbe olamadığını, bu yüzden de kendisinin vuslata eremediğini söylemektedir. Eğer âşık Samiye'ye teveccüh ederse maşukta kendisine teveccüh edeceğinden Samiye'nin eşi kabahati Samiye'de bulmaktadır.³⁸⁴ *Kadınlar Tekkesi*'nde eşini Şeyh'e sunan karakterler romandaki bazı karakterler tarafından eleştirilmiştir.

“Biz aldanmış, aldatılmış insanlarız. Hüda'ya kavuşmanın yolu karısını birine peşkeş çekmek değildir!”³⁸⁵

Şeyh ile mahrem sınırları aşan ilişkinin normal karşılanmasının sebeplerinden biri başa gelen musibetlerden şeyh vasıtasıyla kutsal bir çıkış yolu bulma arzusudur.

Mahremiyet üzerine yapılan çözümlerinde mahremiyet; *mekânsal mahremiyet*, *kişi mahremiyeti* ve *bilgi mahremiyeti* olarak değerlendirilmiştir.³⁸⁶ Romanda müritlerin Şeyh yatağa yattığında onun başında nöbet tutmaları *mekânsal mahremiyet* boyutunu gösterirken müritlerin kendilerini Şeyh'e arz etmeleri de *kişi mahremiyeti* ile ilgili veriler sunmaktadır.³⁸⁷ Şeyh ve müritler arasında geleneksel mahrem sınırlarının olmamasının sebeplerinden bir diğeri müritlerin Şeyh'i artık normal bir insan olarak görmeyip beşer üstü bir anlamda *aşk peygamberi*³⁸⁸ olarak nitelendirmeleridir.

2.3.4. Modernleşme ve Anomi

Eskiye ve geleneği reddederek yeniliği savunan modernleşme olgusunun sosyal bilimler terminolojisinde farklı kullanımları olmuştur. Modernleşme analitik bir içeriğe göndermede bulunarak toplumsal yapının/sürecin oldukça soyut niteliklerini vurgulamaktadır. Bir toplum bu nitelikleri taşıdığı ölçüde modern, toplumun seçkinleri ise bu nitelikleri elde etmede başarılı oldukları ölçüde içinde

³⁸³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 157.

³⁸⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 62.

³⁸⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 329.

³⁸⁶ M. Niyazi Tanılır, *İnternet Suçları ve Bireysel Mahremiyet*, 1. Bs (Ankara: Liberte Yayınları, 2002), 43.

³⁸⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 13, 18, 22, 58, 69, 85, 129, 545, 642.

³⁸⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 162, 164, 291, 324.

bulunulan toplum modernleşen toplum olarak değerlendirilmiştir. Modernleşme bu anlamıyla bir toplumsal değişme sürecidir. Modern ve modernleşme olguları tarihsel bir içeriğe sahip olmuştur. Bu anlamıyla modernleşme, belirli zaman dilimleri arasındaki ayrımı ifade etmek için kullanılmıştır. Modernleşmenin bir diğer anlamı gelişmekte olan ülke liderlerinin ya da seçkinlerinin yürüttüğü bir dizi politikayı yansıtmaktadır. Bu türden bir modernleşme, liderlerin ülkelerinde meydana getirdikleri köklü değişimleri ifade etmek için kullanılmıştır.³⁸⁹

Avrupa’da XVII. yüzyılda meydana gelen modernleşme, toplumları kurumsal ve kültürel değişim sürecine dâhil ederek etkileri dünya çapında görülen yeni bir hayat tarzı ve sosyal örgütlenme biçimi ortaya çıkarmıştır. Bu durum var olan tüm geleneksel-sosyal düzenleri beklenmedik bir şekilde altüst etmiş ve günlük hayatın samimi ve kişisel ilişkilerini derinden etkilemiştir.³⁹⁰ Sosyal ilişkilerdeki değişimlerden biri olarak abla-kardeş arasındaki samimi ilişki artık görülmeyen bir durum olarak romanda vurgulanmıştır.

“İki kardeş birbirlerine sarılıp öpüştiler. Bir muharririn uydurması gibi görünen ve zamana uymayan bu sahne Abdülhak Hamid’in sözüne uygun, yani ‘ayniyle vaki’ydi.”³⁹¹

Osmanlı’nın son dönemlerinden erken Cumhuriyet Dönemi’ne gelindiğinde her iki dönemden de izler taşıyan topluma, geçiş dönemi toplumu denilmiştir. Geçiş dönemlerinde görülebilecek durumlardan biri *anomidir*. Toplumların özellikle bunalım ve refah dönemlerinde bireylerin toplumun ortak değerlerine karşı olumsuz tavırlar takındığı görülmektedir. Bu durum düşünsel ve davranışsal sapmalara³⁹² yol açarak *anomi* durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Kadınlar Tekkesi romanı bir erken Cumhuriyet Dönemi romanıdır. Bu dönemde toplum Batı minvalinde evrilmiş ve modernleşme merkezinde yörünge değişimi yaşamıştır. Modernleşme, topluma özgü olmayan sosyal ve kültürel

---

³⁸⁹ İhsan Çapçioğlu, *Modernleşen Türkiye’de Din ve Toplum* (Ankara: Otto Yayınları, 2011), 12.

³⁹⁰ Ali Yaşar Sarıbay, “Postmodernite ve Kültür Olarak İslam - Kültürel Bir Çözümleme”, *Türkiye Günlüğü*, 25 (1993): 46.

³⁹¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 524.

³⁹² Abdurrahman Togayhan, *Toplumsal Değişme ve Dini Cemaatleşme: Kayseri Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998), 22.

kodların ikame edilmesi yoluyla yabancılaşmayı meydana getirmiştir. *Yabancılaşma*³⁹³ konusu Neşide'nin ailesi özelinde romanda karşılık bulmaktadır.

“Tuhafi şuydu ki bu kadınlar kendi memleketlerindeki gibi evlerinde çalışarak, bahçeyi ekip biçerek, etrafın değişikliğine kayıtsız dağlı ve yarı köylü hayatlarına devam ediyorlardı.

Daha doğrusu Gürcü köylüsü kalmışlar, muhite uyamamışlardı.”³⁹⁴

Modernleşmeyi tecrübe edebilmenin şartlarından biri modern olanı yaşantı içinde görmektir. Neşide'nin geleneksel bir aileden gelerek modernleşmesi ve bu serüvene katkı sağlayan durumlar romanda anlatılmıştır. Baki'nin konağındaki hanımlar modernleşmesi ve muhite uyması için Neşide'ye yardım etmiştir.

“Üç hanım, üç gönüllü halayık Neşide'nin talim ve terbiyesini üzerlerine almışlardı. Peryal truakar bir kürk hediye etmişti. Melal taşlı bir yaka iğnesi... Memhure de eğlence yerlerinden alakasını tamamıyla kesmediğinden tavır ve hareketlerini ıslaha, hamhalatlığını gidermeye çalışıyordu; bu masrafa ve zahmete katlanmıştı.”³⁹⁵

Hanımların bu tutumu Neşide'nin hoşuna gitmiştir. Neşide'nin dış görünüşü kadar zihniyetinin de incelenmesi beklenmektedir. Neşide'nin modernleşme hususunda hanımlardan öğrendiklerini uygulaması görünce Samiye'nin dikkatinden kaçmamıştır.³⁹⁶ Bahçede tarla çapalayan bu kızın parlak geleceği ona eski şapkalarından veren, düğününü kendi köşkünde yapan Melal'i de şaşırtmıştır.³⁹⁷ Modernleşen Neşide'nin davranışları bir zamanlar Neşide'yi *muhite* kazandırmak için çaba gösteren hanımlar tarafından beğeni ve ilgi ile takip edilmektedir. Romanda araba ve arabadan iniş; konforu, muhiti ve modernleşmeyi yansıtan göstergelerden biri olarak verilmiştir.³⁹⁸

“Onları bırakalım da Neşide'nin inişini kaçırmayalım.”

İnişini kaçırmamak istedikleri Neşide, açık otomobilde saçlarının rüzgârdan dağılmaması için başına bir eşarp dolamıştı; ayağını yere basınca bunu çıkardı. Üzerinde bej renkli ketenden basit bir elbise vardı, çorapsızdı, ökçesiz ayakkabılar

³⁹³ Mahmut Tezcan, “Gençlik ve Yabancılaşma”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 18/1 (1985): 121-122.

³⁹⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 50.

³⁹⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 109-110.

³⁹⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 155-156.

³⁹⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 455.

³⁹⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 679.

giymişti; tam sadelik içinde, pek tabii bir hali vardı. Genç kızlara doğru yürüdü. Konuşarak erkekleri takip ediyorlardı.”³⁹⁹

Cumhuriyet Dönemi’nde modernleşmenin yansımalarından biri de sofrada adabıdır. Çatal bıçak kullanma becerisi zengin sofralarının dışında gerçek anlamda gelişmemiştir. Bıçağın görevini çoğunlukla parmaklar yapmaktadır.⁴⁰⁰ Bu bağlamda Osmanlı’dan Cumhuriyet’e aktarılan görgü kuralları modern toplumun ideal kültür düzeyini beslemekte yetersiz kalmıştır. Roman karakterlerinden Neşide’nin yeni sofrada adabına uyduğu görülmektedir. Görgü kurallarına uymayanların toplum terbiyesinden yoksun olmakla birlikte *muhit* tarafından da eleştirileceği söylenmiştir.⁴⁰¹

“Lakırdıya fazla karışma! Sofrada Neşide’ye dikkat et; o ne yaparsa sen de aynı yap! Yemeği ortaya koymazlar, hizmetçi yahut uşak gezdirir, tabii filmlerde görmüşsündür, alırken sakın dökeyim falan deme. Kaşıkla çatalı yine yemek tabağına koyacaksın. Ha, en mühimi masa başında kambur oturma, sandalyen ne pek geride duracak ne de masaya sokulacak. Ekmek meselesi de mühimdir; önüne konan yetişir, idareli ye, isteme!”⁴⁰²

Cumhuriyet Dönemi’nde düzenlenen kadınlı erkekli balolar, partiler, davetler ve konserler Türk halkının modern eğlence yaşantılarından birkaçıdır. Bu ortamlar modernleşmenin görünümünü yansıtırken *muhit* olmayı ifade etmektedir. Neler giyileceği, nasıl davranılacağı, neler yenilip içileceği bu toplantılar için önemli sayılmıştır. Davetlerin daha fazla ses getirmesi ve popüler boyutuyla cemiyette yer bulması için toplantılara kimlerin katılacağı önemli bir konu olmuştur. *Kadınlar Tekkesi*’nde Kevkeb Paşa kerimesinin davetler hususunda bu türden kaygılar taşıdığı ve bu konudaki boşluğu doldurduğu görülmektedir.

“Vatandaşlarından çağırdıkları muhakkak her mesleği temsil eden tiplerdir: hariciyeci, mebus, sanatkâr, işadamı, emlak sahibi. Bu da yetmez; yaş meselesi de mühimdir: salonu yalnız geçkinlerle doldurmaktan çekinir; orta yaş da elvermez; araya bir miktar genç kız ve delikanlı da katar. Eski ailelerden başka yepyenileri, türedileri de bulunmalıdır. Hülâsa Kevkeb Paşa kerimesi bu için hakikaten ehlidir.”⁴⁰³

³⁹⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 679-680.

⁴⁰⁰ Ekrem Işın, “Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet Âdâb-ı Muâşeretî”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, 48 (Aralık 1987): 18/338.

⁴⁰¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 541.

⁴⁰² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 553-554.

⁴⁰³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 361.

Bir toplumun gelenek ve göreneklerini, coğrafi koşullarını, kültürel ve ekonomik özelliklerini, sahip olduğu değer yargılarını en iyi yansıtan öğelerden biri giyim kuşamdır. Osmanlı kadın giyiminde entari, şalvar ve gömlek, ceket ve etek olarak üç tip kıyafet kullanılmıştır. Sokağa çıkan kadınlar üzerlerine ferace veya çarşaf gibi bir dış giyim tercih etmişler ve yüzlerini de yaşmak denilen bir örtü ile kapatmışlardır. Feraceler tek renk değil toz pembe, havai mavi, açık yeşil gibi uçuk renkte olan bol giysilerdir.⁴⁰⁴

II. Mahmut döneminde Avrupa'daki giyim kuşam modasını ilk takip edenlerin, sarayı ve üst sınıfları temsil eden kadınlar olduğu görülmektedir. Bu durumun takipçileri varlıklı ailelerden halka doğru yayılarak devam etmiştir. Önce aksesuarlardan başlayarak zamanla dış giyimi de kapsayacak şekilde bir değişim yaşanmıştır. Geleneksel kıyafetin görünürlüğünün azalması başlangıçta hükümetin müdahalesine neden olacak kadar tepki alsa da zamanla Batılı kadın modası benimsenmeye başlanmıştır. Saraylı hanımlar ve iktidar seçkinlerinin eş ve kızları için Batılı anlamda giyim kuşam öncelikli bir tarz hâlini almıştır. Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde kadının özgürleşmesinin toplumsal yansıması olarak giyim kuşamda değişim vurgulanmıştır. Ancak kadın giyiminin asıl tartışıldığı husus modernleşen toplumların imge bütünlüğündeki yeri olmuştur.⁴⁰⁵ Bu bağlamda *Kadınlar Tekkesi*'nde kadınların giyim kuşam düşkünlüğü modernleşmenin bir yansıması olarak ortaya konulmuştur.

“Kim demiş? Karıları, kız kardeşleri en büyük terzilerde giyiniyorlar. Alıştılar, öğrendiler. Hatta şapkasının zarafetine bakmışlar da Falero'dan alındığına hükmetmişler. Bunlar şimdi şıklık jürisi kesildiler cicim! İşleri, güçleri otellerde, gazinolarda kadın kıyafetlerini tetkik... Hiçbir defileyi kaçırmıyorlar. Tabii genç nesilden bahsediyorum; babaları hâlâ tarlada azap karılarını oynatıyorlar... O başka mesele!”⁴⁰⁶

Bazı dönemlerde sosyal bir statü göstergesi olarak simgeleşen, uygarlığın bir sembolü sayılan şapka sonraları özel ve ayrıcalıklı bir detay olarak benimsenmiştir. *Kadınlar Tekkesi*'nde de kadın şapkası modernleşmenin göstergelerinden sayılmıştır.

⁴⁰⁴ Necdet Aysal, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 10/22 (Bahar 2011): 5.

⁴⁰⁵ Namık Turan, “Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 12 (2013): 106.

⁴⁰⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 551.

“Yahya Bey Hediye Hanım vasıtasıyla nişanlısından sokağa hiçbir zaman şapkasız çıkmamasını rica etmiş, şiddetli ısrarlar üzerine en maruf iki atölyenin yaptığı şapkalar kutu kutu kôşke gönderilmişti.”⁴⁰⁷

Neşide'nin bu şapkalı, zarif ve modern hâlini görenler Şeyh Baki'nin hatta ölmüş babasının -Malkaralızade'nin- dahi bu görünümünden etkileneceğini Şeyh Baki'ye söylemişlerdir.

“Ah şeyhim ah! Ne kaybettiğini biliyor musun? Bugün benim yerimde olmak için kısalası ömrümden birkaç senesini verirdin! Modern çiftlik ağalarının ismini bulamadıkları o kürküyle, üstüne biri mavi, öbürü sarı iki tüy takılmış miğfer biçimi siyah kadife şapkasıyla ne dilberdi Neşide! Senin sarıklı baban da şapka düşünüydü, şapkalı kadına bayıldığını senden işitmişim. O şapkaperest Kazesker Efendi de görmeliydi... Görmek için vallahi kendisi de başına silindir giyer, torba sakalını biçime sokturup favorili bir Fransuva Jozefe dönmeye razı olurdu, yobaz!”⁴⁰⁸

Refik Halid Karay'ın yaşantısında toplumda süregelen modernleşme anlayışının belirginliği görülmektedir. Çünkü Karay sosyokültürel olarak üst sınıfları temsil eden bir ailede sosyalleşmiştir. Karay modern yaşamın görünürlüğüne sahip olduğunu göstermek için aksesuarlara önem vermiş, yolculuğa çıkmadan önce kendisine Avrupai tarzı yansıtan bir bavul almıştır.⁴⁰⁹ Bu bağlamda Karay *Kadınlar Tekkesi* romanında modernlik imgesi olarak çanta ve bavuldan bahsetmiştir. Neşide'nin yeni kocası Yahya Harun'un çanta ve araba markasına önem verdiği görülmektedir. Yahya Bey, yurtdışı seyahatlerinde markalara itibar edildiğini söylemiştir.⁴¹⁰

Değişen yaşam koşullarıyla birlikte mimari ve çevre düzenlemesinde değişimler yaşandığı romanda modernleşme bağlamında ele alınabilecek konulardan biridir. *Kadınlar Tekkesi*'nde mimari modernleşme anlamında *inci evleri* tasavvurundan bahsedilmektedir. Birbirinin aynısı daha ziyade maket hissi veren, bir hareketle iskambil kâğıdı gibi birbirinin üstüne devrilecek *inci evleri* ile aynı alan içinde kulüp, gazino ve tenis oynanabilecek mekânların olacağı romanda

---

⁴⁰⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 457.

⁴⁰⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 537.

⁴⁰⁹ Refik Halid Karay, *Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da/Memleket Yazıları 2* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014), 49-50.

⁴¹⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 597.

anlatılmaktadır.⁴¹¹ Modern mimari yapıları yansıtan bu evlerin site şeklinde tasarlandığı anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi modernleşme olgusunun yoğun olarak yaşandığı dönemlerden biridir. Bu realitenin aşırı olduğunu düşünen yazarlar modernleşmeyi eleştiren romanlar yazmıştır. Modernleşmeyi aşırı uçlarda yaşayan karakterler ise *züppe* olarak isimlendirilmiştir.⁴¹² Züppe, geleneksel toplumsal davranış örüntülerin altüst olduğu zamanlarda Batı’da ortaya çıkmış modernliğin önemli tiplerinden biridir. Modernliğin temsili sayılan bu tipte giyim kuşamın, hâl ve hareketlerin, konuşmanın ve tavırların yanında bütünüyle bir hayat tarzı ortaya konulmaktadır.⁴¹³ *Kadınlar Tekkesi*’nde modernleşme algıları sunulurken Neşide’nin modernleştiği ancak *züppeleşmediği* vurgulanmıştır.

“Başkası yalnız bunu düşünür, bir an evvel dönüp milyoner karısı rolünü oynamaya can atardı. Seyahat Neşide’nin karakterinde, daha doğrusu ruhunda bir değişiklik yapmamış, züppeleşmiş dönmeyecek. Yine karşımızda eski hanım kızı bulacağız.”⁴¹⁴

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde yaşanan yeni gelişmeler, değişimler ve modernleşme çabaları yazar tarafından okuyuculara fark ettirmek istenmiştir. Ancak toplumda meydana gelen bu değişmelerin sonuçlarının neler olacağı bilinmemektedir.

“Sen tasavvuf kitabını bitirdikten sonra bir de cemiyet hayatımızdaki değişiklikler üzerine içtimai bir etüt hazırlar mısın? Olan bitenlerin pek farkında değilsin gibi görünüyor. Atı alan Üsküdar’ı geçti. Yeni bir âlem doğuyor. İyi mi, fena mı? Orasını bilmem ama herhâlde tanımadığımız bir şey!”⁴¹⁵

2.4. Sosyal Değişme ve Din

Sosyal değişmeler incelendiğinde bu değişmelerin, kültürün bünyesinde meydana gelen değişmeler olduğu gözlemlenmektedir. Kültür, maddi ve manevi

---

⁴¹¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 499.

⁴¹² Bk. *Felâton Beyle Rakım Efendi* (Felâton Bey), *Şıpsevdi* (Meftun), *Kıralık Konak* (Seniha), *Sözde Kızlar* (Behiç), *Araba Sevdası* (Bihruz), *Efruz Bey* (Efruz), *Cevdet Bey ve Oğulları* (Ömer)

⁴¹³ Köksal Alver, “Züppelik Anlatısı ve Toplum: Türk Romanında Züppe Tipi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2006): 164.

⁴¹⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 629.

⁴¹⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 551.

olmak üzere iki kısımda ele alınabilir. Maddi kültür teknik, araç-gereç, makine, üretim araçlarıyla ilgili tüm maddi yapılarıdır. Maddi kültür manevi kültürün dışlaşmış şeklini oluşturmaktadır. Manevi kültür ise inançlar, değerler, semboller, normlar şeklinde ifade edilebilmektedir.⁴¹⁶

Kadınlar Tekkesi'nde toplumsal kültürün maddi ve manevi unsurlarının dönüşüme uğradığı görülmektedir. Bu durum karakterlerin yaşantısından, davranışlarından ve ifade tarzlarından anlaşılmaktadır. Şeyh Baki'nin dinî bir figür olarak dışsal bir değişim geçirdiği hâl ve hareketlerinde, kılık kıyafetinde ve konuşma tarzında görülmektedir. Onun "kadın eli öpen bir evliya"⁴¹⁷ olarak nitelenmesi geleneksel kültür içinde *din adamı* olgusunun kapsadığı anlamı farklı bir çerçeveye taşımıştır. Şeyh Baki'nin üslubunda da değişimler olmuştur. Konuşmalarını vaaz havasından çıkararak mistik bir havada sunmuş, anlattığı konu anlaşılmasa da dinleyenler tarafından etkileyici bulunmuştur.⁴¹⁸

"Biz esrar-i ilahi hazinesiyiz. Biz inciler dolu, ucu bucağı bulunmaz deniziz!
Hayır! Biz ne hazineyiz, ne de deniziz; bir avuç topraktık, gönül olduk. Gönlüme gel!
Gönlüm iki cihanın ikisi ve kâinata nur salan kaynağın ta kendisidir."⁴¹⁹

Şeyh Baki'nin giyim kuşam anlayışı değişmiştir. Baki cübbe ve fesi çıkararak kıyafette modern bir tarzı benimsemiş, göbeğine kadar uzanan sakalına⁴²⁰ da zarif bir şekil vermiştir.⁴²¹ Şeyh Baki'nin imajında değişim yaşaması romandaki bazı karakterler tarafından eleştirilmiştir.⁴²² Romanda alternatif din adamı olarak verilen Fikri Can'ın değişim yaşamaması olumlu bir özellik olarak aktarılmıştır.

"Emirgan'ın iç sokaklarında ufacık, tertemiz bir evde oturur, tekaüt maaşıyla kıt kanaat geçinir. Ne hediye kabul eder, ne de etrafına kadın, kız, oğlan toplar, ayin yapar. Tasavvuf esasta bizimkilerden bambaşka bir düşünüş, hissediş, tertemiz yaşayış, kemale ve Allah'a eriş yoludur ki değme babayiğidin kârı değildir; hele Baki nevinden şehvet delilerinin! Hoca Fikri'ye ise diyeceğim yok."⁴²³

⁴¹⁶ Mustafa Erkal, *Sosyoloji (Toplum Bilimi)* (İstanbul: Der Yayınları, 1995), 151.

⁴¹⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 40.

⁴¹⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 39.

⁴¹⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 134.

⁴²⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 509.

⁴²¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 31.

⁴²² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 510.

⁴²³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 226.

Romanda Fikri Can gözlemlenebilir düzeyde değişim yaşamamış, geleneksel anlayışı sürdürmüştür. Bu durum törelerin, gelenek ve göreneklerin, toplumsal normların, toplumsal inanışların değişmeye karşı dirençli olduğunu göstermektedir.⁴²⁴ *Kadınlar Tekkesi*'nde farklı değişim alanlarına ve unsurlarına yer verilmiştir. Prenses Peryal'in değişimi dinî ve sosyal yaşantısı özelinde anlatılmıştır. Peryal geleneksel bir dindar olsa da mekânın durumuna göre konuşması, davranışları, giyim kuşamı değişebilmektedir.

“Doğuştan dindardı; Avrupa seyahatlerinde bile namaz kılar, oruç tutar, kandil geceleri Kur'an, vakit buldukça tefsir okur, Sünni Müslümanlığın bütün vecibelerini tam bir iman ve itikatla yerine getirirdi. Halk sokakta ve umumi eğlence mahallerinde gördüğü Frenk edalı, ecnebi lisanı konuşur süslü hanımlar arasında böyle Peryal'e benzeyenlerin epeyce çok olduğundan habersizdir; hemen hepsini din tarafından da Frenkleşmiş, Müslümanlığa uzaklaşmış sanır.”⁴²⁵

Romanda giyim kuşamdaki değişim saç ve baş çerçevesinde Şapka Kanunu'nu da içine alacak boyutta tartışılmıştır. Değişim sıralı olarak verilmiştir. Başlangıçta çok büyük kavuklar, sonra kalıplı fesler, farklı biçimli şapkalar ve sonunda da briyantimli dalga dalga saçlar bireylerin tercihlerindeki değişimi yansıtmaktadır.⁴²⁶

Günlük hayatta yeme içme adabında yaşanan değişimler romana yansımıştır. Geleneksel sofrada yemek yerken yemek yenmesi; konuşurken, yerken, içerken daima ayaküstünde olunması olumsuz bir değişimdir.⁴²⁷

Toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen kurumların değişmesi sosyolojik olarak değişmeyi açıklamaktadır.⁴²⁸ Sosyal ilişkiler ağını belirleyen kurumlardan biri ailedir. *Aile kurma* bağlamında kadınların erkekler tarafından tercih edilme sebeplerindeki değişim romanda eleştirilmiştir.

---

⁴²⁴ Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, 205-206.

⁴²⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 26-27.

⁴²⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 386.

⁴²⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 399.

⁴²⁸ Barlas Tolun, *Toplum Bilimlerine Giriş* (Ankara: Savaş Yayınları, 1983), 276.

“Yüksek sosyete de evlenip boşanmalar şimdi Haliç kıyılarının yoksul seknesi arasındakinden daha revaçta! Değiştirilen koca adedi nispetinde kadının itibarı artıyor. Tek kocayla kalmışlara özür lü insanlarmış gözüyle bakıyorlar. Neredeyse hekime gitmelerini, tedavi görmelerini tavsiye edecekler!”⁴²⁹

Genel olarak *Kadınlar Tekkesi*'nde yer verilen sosyal değişmelerde olumsuz bir atmosfer hâkimdir. Roman karakterlerinin bireysel değişimleri ayrıntılı olarak anlatılmış ve toplumun genelinde meydana gelen değişimlerin açıklayıcı bir ifadesi olmuştur.

2.5. Din ve Aile

Toplumsal yaşamın temel unsurlarından olan aile ana, baba, çocuklar ve tarafların kan akrabalarından meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir kurumdur.⁴³⁰ Aile akrabalık bağlarıyla doğrudan doğruya birbirine bağlanan, yetişkin üyelerin çocuklara bakma sorumluluğunu üstlendiği bir insan topluluğudur.⁴³¹ İlk sosyolojik birlik olan aile, insanlığın ilk dönemlerinde tabii bir dinî cemaat hâlinindedir.⁴³²

Cumhuriyet Dönemi Türk romanlarında aile bahsi sıklıkla dile getirilen bir konudur. Özellikle Osmanlı son döneminden Cumhuriyet'e modern dönüşümün genel çizgisi bu romanlardaki aile örneklerinde gözlemlenebilir. Yani en son değişmesi düşünülen kurumlardan biri olan aile değişimlerde ilk sırayı almıştır.⁴³³ Osmanlı toplumunda hâkim olan aile yapısının geleneksel, geniş aile yapısı olduğu görülmektedir. Şeriata dayalı Mecelle tarafından düzenlenen Osmanlı aile hukukunda erkeğin çok eşliliğine izin verilmiş, erkek tartışmasız olarak ailenin başı kabul edilmiştir.⁴³⁴ *Kadınlar Tekkesi*'nde aile konusu dinsel ve sosyal manada romanda işlenirken evlenme, boşanma, ailenin kültür aktarımı, ailenin eğitici yönü, geleneksel bir yapı olarak aile, ailede modernleşme olguları özelinde ortaya konulmuştur.

⁴²⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 461.

⁴³⁰ Birsen Gökçe, “Türk Toplumunda Aile Yapısı”, *Aile Sosyolojisi*, ed. Aytül Kasapoğlu - Nadide Karkıner (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015), 51.

⁴³¹ Ayşenur Bilge Zafer, “Cumhuriyet ile Birlikte Değişen Türk Aile Yapısı ve Kadının Durumu”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/24 (2013): 122.

⁴³² Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, 18.

⁴³³ Ejder Ulutaş - Ahmet Özpınar, “Toplumumuzun Aile Yapısı”, *Sistemik Aile Sosyolojisi*, ed. Mustafa Aydın (Konya: Çizgi Kitabevi, 2013), 391.

⁴³⁴ Bilge Zafer, “Cumhuriyet ile Birlikte Değişen Türk Aile Yapısı ve Kadının Durumu”, 123.

Romanın ana karakterlerinden olan Şeyh Baki'nin evliliklerine geçmeden önce babası Malkaralızade ile olan aile kültüründen bahsetmek gerekmektedir. Malkaralızade'nin başından yirmi bir nikâh geçmiştir. Nikâhlanıp bıraktığı kadınlardan her biri ayrı ırktandır. Evlendiği hanımları aldıktan bir müddet sonra boşamaktadır. Baki'nin annesi muhafaza edilen tek eş olmuştur.⁴³⁵ Romanda Baki babası Malkaralızade hakkında şöyle demiştir:

“Baki bu sözlerden ve bu vakalardan babasının bir nevi cinsi dalalet müptelası, şehvetine düşkün bir erkek, bir ‘fetişist’ olduğunu anlamıştı. Dışarıda gördüğü şapkalı kadın onda çok kuvvetli bir arzu hasıl ediyor, arzusunu evinde, en sevdiği ve güvendiği karısına şapka giydirmek suretiyle gidermeye çalışıyordu.”⁴³⁶

Aileden öğrenilen davranışlar ve tutumlar kız ve erkek çocuklarını ileride yetişkin olduklarında onlardan beklenen rollere hazırlamaktadır.⁴³⁷ Baki'nin de toplumsal cinsiyet rollerini babası Malkaralızade'den öğrendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Baki'nin şehvet düşkünü olması ve *Kadınlar Tekkesi*'ni kurmasının temelinde çocukluğundan getirdiği aile kültürü bulunmaktadır. Çünkü çocuklukta ilk kalıcı tesirler ailede oluşmaktadır.

Baki'nin mürit kitlesine bakıldığında çoğunluğunun kadınlardan oluşması ve her birinin aslen farklı milletlerden olması dikkat çekmektedir. Peryal aslen Arnavut, Melal baba tarafından Kırmımlı, Memhure Boşnak, Neşide ise Gürcü'dür. Afitap Hanım Anadolu, büyük hanım Ferhunde esastan Sakızlı, Samiye ile annesi Çerkez'dir.⁴³⁸

Şeyh Baki'nin evlilikleri incelendiğinde iki eşiyile üç kişilik bir ailesi vardır. Ferhunde ilk, Afitap ise ikinci eşidir. Romanda Şeyh Baki'nin ikinci eşiyile evliliğini Türk Medeni Kanunu'nun kabulünden önce yaptığı anlatılmaktadır. Baki'nin üçüncü olarak Neşide'yi eş olarak düşündüğü ancak kanun gereği buna müsaade edilmeyeceği söylenmektedir.

---

⁴³⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 242-243.

⁴³⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 243.

⁴³⁷ Feryal Aysin Koçak Turhanoğlu, “Aile ve İlişkiler Ağı”, *Aile Sosyolojisi*, ed. Aytül Kasapoğlu - Nadide Karkıner (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015), 201.

⁴³⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 244.

“Bir taneden fazla kadın alma yasağından az önce Afıtap’a karşı da aynı arzuya kapılarak evlendiğini Melal biliyordu. Fakat bugün, zaten iki zevceli idi, kız razı da olsa kanun müsaade etmezdi.”⁴³⁹

Kadınlar Tekkesi’nde Cumhuriyet Dönemi aile yapısında değişimlerin yaşandığı gözlemlenmektedir. Türkiye’de Medenî Kanun’un kabulü ile hukuki olarak aile yapısında benzer şekilde değişiklikler yaşanmıştır. Türk Medeni Kanunu, devrimlerin temelidir. Dinsel hukuk düzeninden laik hukuk düzenine geçildiğinin kanıtıdır.⁴⁴⁰ Türk Medeni Kanunu’nun kabulü Baki’nin Neşide’yle evliliğine çok eşlilik mahiyetinde izin vermese de Baki, Neşide’yi rahatlıkla görebilmek ve tesiri altına alabilmek için onun müritlerinden biri olan İrfan’la evlendirilmesini istemektedir. Böylelikle şeyhlik makamını araçsallaştırarak Neşide’yi rahatlıkla görebilecektir.

“Güzel Gürcü kızı yarın İrfan’ın zevcesi ve yeni ‘İdris’ olarak konaktaki öbür kadınlar arasına katılacaktı: belki de çarçabuk ‘vefa’lık mertebesine çıkacaktı. Artık mesele meydandaydı: Baki bu izdivacı Neşide’yi daima meclisinde, hizmetinde bulundurmak için hazırlıyordu.”⁴⁴¹

Neşide evliliğinin ilk zamanlarında kocası İrfan’la mutludur, memnun olmadığı konu ise sürekli olarak Şeyh’in yanına götürülmek istenmesidir. Çünkü İrfan ve ailesi Şeyh’e çok bağlıdır. İrfan eğer Neşide, Şeyh’e bağlanırsa aynı değerlere inanan bir aile olacaklarını düşünmektedir.⁴⁴² Ancak Neşide, Şeyh’e bağlanmayı kabul etmez, gelin olarak gittiği ailenin tutum ve değerlerine ayak uyduramaz ve sonunda boşanma kararı alır. Geleneksel kültürün şekillendirdiği ailede yetişen Neşide için boşanma çok kötü bir eylemdir. Çünkü gelenek, görenek ve benzeri üst yapı öğeleri etkisindeki evliliğin toplum içindeki değeri boşanmaya kötücül bir anlam yüklemektedir. Neşide kararsızlıklar yaşarken ailesine durumu nasıl açıklayacağını bilemez. Boşanırsa toplumun içine nasıl çıkacağını düşünmektedir.

“Bir ara, koca evine dönüp İrfan’la son defa kesin şekilde konuşmayı düşündü. Ayrılmak, hele boşanmak aile ananesine uymuyordu; bundan utanıyordu. Tanıdıklara

⁴³⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 49.

⁴⁴⁰ Bilge Zafer, “Cumhuriyet ile Birlikte Değişen Türk Aile Yapısı ve Kadının Durumu”, 128.

⁴⁴¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 59.

⁴⁴² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 155.

her şeyi açıkça söyleyemez, işin içyüzünü bütün iğrenç tafsilatıyla anlatamazdı; anlatsa da inanmayanlar olur, kendisini kabahatli, hatta suçlu bulabilirdi.”⁴⁴³

“Ailemin haysiyeti benim yüzümden bir paralık olur. Artık elalem içine çıkamam; bizimkilerin bile yüzlerine bakamam. Olanı biteni belki ablama biraz anlatırım ama annemin, hele eniştemin katiyen duymamaları lazım...”⁴⁴⁴

Ancak ailesinin Neşide’ye kollarını açmasıyla aile namusu kurtarılmıştır çünkü Neşide eşinden boşanarak Şeyh’in eline düşmekten kurtulmuştur.

“Bir felaket önlenmiş, atlatılmıştı; epeyce zor günler, aylar geçirecekler, mahkemelere girecekler, uğraşacaklardı ama aile namusu kurtarılmıştı. Hediye, küçük kız kardeşine sarıldı, onu derin şefkatine eklenen bir hürmetle kucakladı, öptü, okşadı.”⁴⁴⁵

Roman karakterlerinden biri olan Süha Kalenderli, toplumun tüm kurumlarıyla bozulduğunu düşünmektedir. Ancak yazar Neşide ile ablasının kucaklaşma sahnesini vererek Kalenderli’nin bu düşüncesinde yanıldığını okuyucuya göstermek ister.

“Süha Kalenderli bu sahneyi görse ve bu ahlaklı duyguları öğrenseydi insan cemiyetinin bir tarafından başlayınca bütünü ile kokmaya, çürümeye mahkûm bir varlık olmadığına, sağlam kalmış unsurlardan kuvvet alarak tutunduğuna inanırdı. Ayrıca bu tutunmanın güzelliğini, şiirini de beğenirdi.”⁴⁴⁶

Bu durum aynı zamanda ailenin bir değer olarak toplumun en önemli kurumlarından biri olma durumunun romanda kabulüne işaret etmektedir. Neşide’nin bu zor günleri ailesinin yanında atlatması ailenin bireyin benlik bütünlüğü koruma işlevine örnek teşkil etmektedir. İrfan’dan ayrılmasından sonra Neşide’ye yeni evlilik teklifleri gelmiştir. Başından geçenlerden sonra evlilikten korkan Neşide yine de istediği gibi birini bulursa evleneceğini söylemiştir.⁴⁴⁷ Yahya Unal isimli zengin bir uncu Neşide’ye talip olmuş, romanda evlilikte ideal eş tanımı bu durum üzerinden yorumlanmıştır.

“Harun, alacağı genç kadının kendisine tutulmadığını biliyordu. Zaten aradığı şey aşktan önce evlilik şartlarına ve icaplarına muhakkak surette riayet edeceğine

---

⁴⁴³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 273.

⁴⁴⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 297-298.

⁴⁴⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 299.

⁴⁴⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 299.

⁴⁴⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 435.

güveneceği dürüst ahlaklı bir kadındı. Bu kadını bulmuştu; üstelik hem güzeldi, hem taze, hem de ırkdaş... Zenginliğini iki bakımdan süsleyecek, asıl mühimi üzüntü vermeyecekti.”⁴⁴⁸

Toplumun bir kurumu olan aile, çatışma kuramına göre toplumun işleyişi açısından temel ölçüt olmaktadır. Ancak toplumsal eşitsizliğin kaynağı da yine ailedir.⁴⁴⁹ Neşide'nin ailesinin diğer ailelere göre refah düzeyi düşüktür bu nedenle ailesi toplumsal düzeyde eşitsizliğin yaşandığı yer olmuştur. Neşide ile Harun evlenmesi Neşide'nin ailesinde ekonomik eşitsizliğe sebep olan unsurları yok etmiştir. Bu durum aynı zamanda ailenin modernleşmesi için de bir basamak olmuştur.⁴⁵⁰

Modernizmde değişim esastır. Modern olan yenidir ve sürekliliği söz konusu olmaz. Modernlik bireyle değil; toplumla ilgilenmiştir. Bu sebeple modernite toplumsal kuralları düzenlemektedir.⁴⁵¹ Gelenekselden moderne geçişte değişim esastır; ancak bu değişim birdenbire olmamaktadır. Bu bağlamda Neşide'nin ailesinin refah düzeyi yükselse de aile modern yaşama hemen ayak uyduramamıştır. Yahya Unal'ın yaptırdığı köşkte yemeğe katılan aile efradı, muhiti yadırgadıklarını epeyce belli etmiştir.⁴⁵²

Kadınlar Tekkesi'nde ailenin kültürel öğeleri ve gelenekselleştirdiği davranışları aktarımı şeyhlere nesilden nesile bağlanma örneğiyle anlatılmıştır.

“Mesela Şadan Paşa ailesi. Büyük valide, valide hanım ve dört kerimesi nesilden nesle mürşit müptelasıdır; torunlar bile ananeyi bozmamaya çalışıyorlar.”⁴⁵³

2.6. Din ve Eğitim

Kadınlar Tekkesi romanında eğitim ve din ilişkisi özellikle Şeyh Baki'nin kendisini ve müritlerini eğitmesi şeklinde işlenmiştir. Şeyh Baki romanda aktarılan şekliyle her ne kadar tasavvuf lisanını ve kültürünü kendi arzularını tatmin için bir

---

⁴⁴⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 556.

⁴⁴⁹ Feryal Turan, “Aile ve Değişme”, *Aile Sosyolojisi*, ed. Aytül Kasapoğlu - Nadide Karkiner (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015), 243.

⁴⁵⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 428.

⁴⁵¹ Sümeyye Dinler Köksal, “Peyami Safa'nın Yalnızız Romanında Kadın ve Aileye Batılılaşma Ekseninden Bakış”, *Turkish Studies* 8/1 (2013): 1260.

⁴⁵² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 556.

⁴⁵³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 488.

araç olarak kullanan, etkileyici bakışları ve güzel sesiyle okuduğu şiirlerle sosyetenin bunalımlı kadınlarını kendisine bağlayan bir şeyh konumunda olsa da Şeyh Baki'nin izlediği metot tasavvufi eğitim metodudur.

Eğitim bireyde kendi yaşantısı yolu ile istendik davranışlar oluşturan; bireylerin toplumun standartlarını, inançlarını ve yaşama yollarını kazanmasında etkili olan uzun soluklu sosyal bir süreçtir. Eğitim kurumu fonksiyonel anlamda gayri resmî olarak evde, genel kültür olarak çevrede, resmî olarak toplumun eğitim sistemi içinde gerçekleştirilen sistemli bir sosyalizasyon dizisidir.⁴⁵⁴ Eğitim olgusunda eğiten ve eğitilen ayrımı, eğitimin planlı ve bilinçli bir şekilde yapılması, eğitimin toplumsal bir boyutunun olması dikkat çekmektedir.⁴⁵⁵ Kültürün en önemli aktarıcılarında biri eğitimidir. Kültürün temel işlevi, kişilerin sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasını sistematize etmektir.⁴⁵⁶ Toplum içinde belirli bir hedef kitlesine sahip cemaat ve tarikatların müritlerini eğitmek için kendilerine özgü eğitim metotları uyguladıkları gözlenmektedir. Romanda hicvedilen bir konumda bulunan *Kadınlar Tekkesi*, modern bir tarikattır. Bu durum *Kadınlar Tekkesi*'ni çeşitli usullerle kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı şekilde tasavvufi eğitimin verildiği bir yer hâline getirmiştir.

“Şeyh Baki tarikatı, bir tarikat değil, bir mektepti; yeni bir tasavvuf ekolü, bir mistisizm akademisi.”⁴⁵⁷

“Kızları şimdi onların gibi kulaktan dolma; zamanla kıymetten ve rağbetten düşmüş tefessüh değilse de tereddüt etmiş bir tasavvuf yerine modernleştirilmiş, daha bilgili mürşitlere mâlik, artık Avrupa tâbiriyle ‘mistisizm’ adını alan bir felsefe mektebini tercih etmişti.”⁴⁵⁸

Şeyh Baki'nin sık sık uzlete çekilerek kendini geliştirdiği görülmektedir. Baki'nin eski dostu olan Bersad'a göre Baki'nin uzlet hayatı yaşaması onu bir ruh profesörü⁴⁵⁹ yapmıştır. Baki uzlet hayatını manevi zevkleri tatmak ve kendini yetiştirmek için bir ihtiyaç olarak görmektedir.

---

⁴⁵⁴ Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, 146.

⁴⁵⁵ Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, 234-235.

⁴⁵⁶ Bünyamin Solmaz, “Eğitim ve Din”, *Din Sosyolojisi*, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapçioğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 408.

⁴⁵⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 24.

⁴⁵⁸ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 166-167.

⁴⁵⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 37.

“Aşk duygusunun şâhikası cezbedir, cezbede kadir-i mutlak ile temas hissidir. Kemale ermek hususundaki gayretim mükâfatını gördüğüm için şükrân borcumdu. Borcumu doksan dokuz günlük bir riyazet ve dünyadan ferâgatle ifaya karar verdim. Tek başıma yola düştüm. Aziz dostlarım! Gittiğim yer cenup hudutlarımızda çorak, kurak bir çöl kasabasıdır; mürşidim Saraç Feyzullah Efendi orada medfundur, taş duvarlarla çevrili izbe küçücük bir ev onun zaviyesidir. Buraya kapandım, vahdet, uzlet, inzivâ, ferâgat içinde aşk sarhoşluğunun en yüksek zevkini tattım.”⁴⁶⁰

Şeyh Baki, uzlet anlarında Doğu ve Batı’ya dair tüm eserleri okumuştur. İlahiler, nefesler okuyarak Anadolu’yu, Suriye’yi gezmiş; Mısır’ı, Fas’ı, Avrupa’yı dolaşmıştır. Bu kısımda Baki’nin tasavvufi eğitim metotlarından *gözlem* metodunu kullandığı görülmektedir. Gözlem metodu iç ve dış gözlem olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dış gözlemede esas olan duyulardır. Birey tabiata yönelerek oradaki hareketlerden olaylardan birtakım bilgilere ulaşmaktadır. Tasavvufta dış gözlem yapılırken tüm materyal tabiattır.⁴⁶¹

Romanda aşk ve din homojen bir hâl almış, din duygusu ile şehvani duygular bir bütün hâlinde verilmiştir. Şeyh Baki de şehevi arzularını teskin etmek için din ve tasavvufu araçsallaştırmıştır.

“Aşk meyli ile din meyli birbirinin yakın akrabasıdır. Aşkta umduğunu bulamayan yahut bahtsızlığa uğrayan yahut da hırsını yenemeyen insan, bilhassa kadın teselliye, tavizi, tatmini ekseriya dinde arar; şiir ve esrar tarafı kuvvetli olan mistisizmi tercih eder. Hepsinin esası şehvettir. İptidai kavimlerde dinin bir zulüm şeklini alması, âyinlerde kan dökülmesi de bu sebeptendir; iki meylin birbirine karışmasındandır.”⁴⁶²

Şeyh Baki insanlardaki bu iç içe geçmiş arzulardan oluşan meyli bilmekte ve bu durumu bilinçli olarak kullanmaktadır. Süha ile olan başka bir konuşmasında bu durumu biraz daha açıklamıştır.

“Von Krafft-Ebing’in anlattığı gibi din cezbesei aşk cezbeseinin yakın akrabasıdır; mukabelesiz kalmış talihsiz aşklar çok defa tesellisini, tavizini dindarlıkta bulur. Yine bu zâta göre sapıklarda din ve erotizma gayet karakteristik şekilde birbirlerine karışır, din gibi aşkın da bazı mistik hususiyetleri vardır. İşte mistik ve

---

⁴⁶⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 470.

⁴⁶¹ Şakir Gözütok, *Sûfî Pedagojisi Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2012), 136-137.

⁴⁶² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 227.

erotik iki cins heyecanın bir îman teşkil ederek birbirine karışmasının sebebi de budur.”⁴⁶³

Şeyh Baki'nin bu meyli kendi merkezine çekerken kullandığı tasavvufi yöntemlerden biri *tedriciliktir*.⁴⁶⁴ Kişinin ideal safhaya ulaşması birdenbire olmamaktadır, kademe kademe olan bu değişime tedricilik denmektedir. Romanda bu durum Şeyh Baki'nin Neşide'ye tasavvufi kademeleri açıklaması örneğiyle verilmiştir.

“‘Sen şimdi ‘talip’ derecesinde bulunuyorsun. Yarın mürit olacaksın; sırasıyla da salık, sair, tahir, vasıl ve nihayet benim payeme yetişeceksin.’

‘O nedir?’

‘Kutup olacaksın. Lakin önce ‘Kırklar’dan biri, sonra ‘Yediler’den biri, belki de arkasından ‘Üçler’den biri! Bir de ‘tek’ vardır; biz ona ‘Gavs-i azam’ deriz; yani Kutb-ül aktab!’”⁴⁶⁵

Tasavvufi eğitim metotlarından bir diğeri *takrirdir*. Takrir de *sohbet* edilerek eğitmek amaçlanmaktadır. Sohbette müridin hâli müride sirayet etmektedir. Yani *halin* transferi sağlanmaktadır.⁴⁶⁶ Şeyh Baki sıklıkla *vefa* ve *idrisleri* ile sohbet etmektedir. Onların gözünde Baki ahlak ve fazilet müridi hâline gelirken nurani bir varlığa dönüşmektedir. Bu sohbetlerden sonra müritler kendilerini diğer kadınlara göre şanslı hissetmektedir.

Şeyh Baki'nin yatağa yatırılması ritüelinde *başvefa*, Şeyh uyuyana kadar yanında nöbetçi olarak kalır, Şeyh uyuduktan sonra arka odaya geçer. Bazı geceler Şeyh hemen uyumaz, yatağında *başvefa* ile sohbet eder, ‘bîdarî-uyanıklık’ adıyla anılan bu karşılıklı sohbet kendi lisanlarında ‘feyz-i ilahinin zuhuru, tecellisi’ manasına gelmektedir.⁴⁶⁷ O gecenin nasıl geçirildiğine dair hiçbir *vefa* kimseye tek kelime etmez. Bu durum müritler arasında *sır* olarak kabul edilmiştir.

Romanda aktarıldığı şekliyle kullanılan bir başka tasavvufi eğitim metodu soru-cevaptır. Bu yöntem soruyu soran kişiyi bilgece aydınlatmaya, başka

⁴⁶³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 474.

⁴⁶⁴ Gözütok, *Sûfi Pedagojisi Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*, 128.

⁴⁶⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 220.

⁴⁶⁶ Vahit Göktaş, “Tasavvufi Terbiye’nin Günümüz Din Eğitim-Öğretimine Sunabileceği İmkânlar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/2 (2011): 139-140.

⁴⁶⁷ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 19.

mevzuların da çözümünü sağlayan yöntemlerden biridir. Soru-cevap metodunda zihin yeteneklerinin faaliyete geçirilmesi, dinleyiciyi canlı tutma, bilginin kontrol edilmesi, öğretimi pekiştirme, öğretimi seviyeye göre yapma, düşüncelerin rahatça açıklanması gibi faydalar bulunmaktadır.⁴⁶⁸ *Kadınlar Tekkesi*'nde Neşide, Şeyh Baki'ye yarı cahil bir kadın olduğunu, nasıl onun yerini tutabileceğini sormaktadır. Baki kendi müşdidinin de ümmi olduğunu, herkesten çok ondan feyiz aldığını söylemiş; Hz. Muhammed'in de bir ümmi olduğunu kastederek Neşide'ye "Allah'ın en sevgili kulu bir ümmi değil miydi?" diye sormuştur. Baki'nin bu sorusuna karşılık Neşide bir şey söyleyememiştir.⁴⁶⁹

Şeyh Baki aşkı kendisini eğiten bir yöntem olarak görmüş, nefsi yenmek için tek yolun aşktan geçtiğine inanmıştır. Aşk ona göre ruhu temizleyen ve ulaşılması gereken hedefe götüren bir araçtır. İnsan aslında kendisinden başkasını aramamaktadır. Aşk elde edildiğinde kişi kendine dönmüş ve aradığını bulmuş olmaktadır. Şeyh Baki bahsettiği aşkın ilahi aşk olduğunu söylemiştir. Bu aşk Allah'a duyulan bir özlemdir. Böyle bir aşk dalı ezelde, kökü ebedde bir ağaca benzemektedir; ne arşa dayanmaktadır, ne toprağa gömülmektedir. Orada ne alt vardır ne de üst; ne sağ vardır ne de sol!⁴⁷⁰ Şeyh Baki aşkı anlatırken sadece tasavvufun parametreleriyle yetinmemiştir. Modern teorileri de kullanarak disiplinler arası geçiş yapmıştır.

"Bilhassa Freud'dan misaller getirmekte idi. Şehvetin dinî bir vecd hâline geçip ulvî mahiyet alışı -buna Almanlar 'sublimierung' derlerdi- o müellif mükemmel surette anlatmış, başka âlimlere de kabul ettirmişti."⁴⁷¹

Baki'nin eğitimciliğinin bir yönünü de müritlerin *hazır bulunuşluk* düzeylerini bilmesi oluşturmaktadır. Böylelikle kadınların kişiliklerini kolayca tahlil etmiştir. Şeyh Baki insanı karakterlerine göre elli tipe ayırmıştır.⁴⁷²

Kadınlar Tekkesi'nde Neşide'nin cahil olduğu vurgusu yapılarak diğer kadınlar tarafından bu durum eleştirilmiştir. Yazar da Neşide'yi "ilk mektep

⁴⁶⁸ Saadettin Özdemir, "Din Eğitiminde Soru-Cevap Metoduyla Öğretimde Hz. Peygamber Örneği", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu 19-20 Nisan*, thk. Ayşe Serim (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2002), 397-413.

⁴⁶⁹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 220.

⁴⁷⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 117.

⁴⁷¹ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 38.

⁴⁷² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 129.

tahsilinden ötesini yapmamış Gürcü kızı”⁴⁷³ olarak nitelendirmiştir. Lebriz, Neşide'nin Şeyh tarafından irşat edileceğine anlayamamış bu durumun bir anlamı varsa muhakkak Şeyh Baki Neşide'de bir güzellik ya da bir ilham sezmesin kaynaklanmıştır diye düşünmüştür. Peryal de Lebriz gibi Neşide'nin Şeyh tarafından sevilip yüceltmeye layık olmadığına inanarak bu durumu Baki'ye söylemiştir. Baki de Peryal'e Neşide ile olan durumunu değerlendirmiştir.

“Pek câhil, âdeta ümmî! Celâleddin Rûmî de Şems-i Tebrizî gibi bir irfân ehlinden sonra muhabbetini cahil bir kuyumcuya hasretmişti. Bunlar bâtinî muhabbetlerdir, cismâniler sırrını kavramaktan âcizdirler. Esâsen dâima tekrar ederim, biz onda aşkı bulduksa bu bir takdir-i ilâhîdir.”⁴⁷⁴

Romanda din, eğitim ve çatışma olguları Neşide özelinde vurgulanmıştır. Neşide, Şeyh'in anlattığı ilahi aşk ile kendi bildiği ilahi aşk kavramlarının birbirinden farklı olduğunu, Şeyh'in kendisini Allah'tan uzaklaştırdığını, kafasını karıştırdığını düşünmüştür. Neşide, Şeyh'ten uzaklaşmak istedikçe kocası İrfan ve görüncesi Samiye, Şeyh'ten sürekli övgüyle bahsetmiştir. Neşide, Şeyh'in dekolte giyinen kadınları başına toplayan, şarap içen ve zihninde var olan şeyhler gibi giyinmeyen durumlarını görse de yanılmış olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmıştır. Şeyh'in vaazlarından etkilenen Neşide son durumda Şeyh'in yaptıklarını görerek ondan uzaklaşmıştır. Şeyh Baki de Neşide'nin gidişinden sonra uzlete çekilmiştir.

“Ben vâcib-ül vücûdun gökte yaşadığına inanan kuru îman ehli miyim? Nereye baksam Allah'ı gören ve feyzini her mahlûkta sezip onları muhtelif tecelliyatı olarak kabul eden bir sûfiyim. Hatta şu îtikattayım ki Allah kâinattan ve kâinat da Allah'tan başka bir şey olmadığı gibi kadın bu îmânı erkeğe telkin eden başlıca anâsırdan biridir. Erkek de kadın için!”⁴⁷⁵

Şeyh Baki'nin tasavvufi eğitiminden geçen müritler Beyzavi okuyarak “hudus” ve “kıdem” konularını öğrendikleri yani “ilm-i kelam” üzerine etüt yaptıkları anlatılmıştır.⁴⁷⁶ Bu durum müritlerin tasavvufi bilgi birikimini etkilemiştir. Bu bağlamda müritlerden Melal, İslam mistisizminde aynayı yorumlamıştır.

⁴⁷³ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 52.

⁴⁷⁴ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 46-47.

⁴⁷⁵ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 469.

⁴⁷⁶ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 661.

“İslam mistisizminde aynanın çeşitli mefhumları ve ‘ayna’ hakkında muhtelif izahlar vardı. Bazısına göre Hüda’nın vücudu bir aynadır, onun içinde kendisi görünür. Bazıları ‘Hüda’yı şu âlem dediğimiz aynada müşahede ederiz” derler. Tasavvuf edebiyatında yalnız Allah ve kâinat değil, kâinatın hülasası ve ezeli kudretin mazharı olan insan-ı kâmil de bir aynadır. Şehadet âleminde, yani göze görünen eşya arasında kısacası cihanda insandan daha mükemmel bir ayna bulunamaz.”

Cumhuriyet’in ilanından sonra Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak geleneksel dinî grupların toplum üzerindeki etkisi kırılmak istenmiştir. Ancak din eğitimi ihtiyacına cevap verecek yeterli düzenlemelerin yapılmaması dinî alanda bir boşluk ortaya çıkarmıştır. Dinî hayatla ilgili yasakların devam ettiği süreçte dinî gruplar kendilerini bu alandaki eksikliği giderecek bir güç olarak görmüş ve dinî hayatı taşıma misyonunu yüklenmiştir. Cemaat alt sosyoekonomik seviyede olan bireyler için korunma, sahiplenme ve bağlanma anlamlarına gelirken üst ekonomik şartlara sahip bireyler için siyasi yatırım ve güç anlamlarını taşımıştır.⁴⁷⁷ *Kadınlar Tekkesi*’nde müritler üst ekonomik koşullara sahiptir. Müritlerin Şeyh Baki’ye yönelme sebeplerinden biri, diğer insanlar tarafından farklı bilinme istekleridir.

Şeyh Baki ve oluşturduğu dinî yapı *entelektüel tasavvufçuluk*⁴⁷⁸ boyutunda değerlendirilebilir. *Kadınlar Tekkesi* romanında müritler tasavvufi yöntemlerle eğitilmiştir. Bu eğitimlerin amacı müritlere birlikte hareket etme duygusu kazandırarak müritlerin diğer dinî grup ve topluluklara katılmasının önüne geçmektir. Dinî grup üyelerinin grup birlikteliğine zarar gelmemesi için medya kontrol edilmiş hatta okunacak kitap ve dergiler belirlenmiştir.⁴⁷⁹ Şeyh Baki’nin de müritlerine kitap seçtiği görülmektedir.

“Sizlere yarın hakîki ve mecazî aşk hakkında Molla Cami’nin ‘Silsilât-al Zahab’ isimli eserinden bazı mesnevîler okuyacağım. Hazret ‘vahdet-i vücut’ akîdesinin bir kutbudur.”⁴⁸⁰

Dinî gruplar müritlerini eğiterek gruba bağlılığı garanti altına almış olmaktadır. Çünkü grup bilincine sahip müritler kendi grubunun doğruluğuna, samimiyetine ve üstünlüğüne inanmaktadır. Grup içi bütünleşme sağlamak için

⁴⁷⁷ E. Ruhi Fırlı, “İslâm’ın Bugünkü Meseleleri”, *Türk Yurdu* XVII/116-117 (Mayıs 1997): 31.

⁴⁷⁸ Şerif Mardin, “İslâmcılık”, *Türkiye’de Din ve Siyaset* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 34.

⁴⁷⁹ M. Saffet Sarıkaya, “Dinî Zihniyetimizin Oluşumunda Dinî Tarikat ve Cemaatlerin Olumsuz İz Düşümleri”, *İnsan Bilimleri Araştırmaları* 3/5-6 (2001): 54.

⁴⁸⁰ Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 46-47.

haberleşme ve ulaşım ağının güçlü olması gerekmektedir.⁴⁸¹ *Kadınlar Tekkesi* romanında Şeyh Baki'nin konağı müritlerin toplandığı, iletişime geçtiği ve eğitildiği bir *mistisizm akademisi*⁴⁸² olarak işlev görmüştür.

---

⁴⁸¹ Gülây Cezayirli, "Dini Grup ve Toplumsal Grup", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (1997): 367.

⁴⁸² Karay, *Kadınlar Tekkesi*, 24.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Toplumların sosyal yönelimlerini derinlemesine inceleyen sosyoloji, araştırmalarında birçok yaklaşım ve yöntemi kullanır. Toplum ele alırken çeşitli bilim dallarıyla sürekli iletişim hâlinde olan sosyoloji, edebiyatın sunduğu verilerden hareketle de sosyolojik analizler yapar. Edebiyata yansıyan halkın yaşayışı, inancı, duygusu, düşüncesi; sosyal ilişkiler, din, mitolojik değerler, davranış biçimleri gibi unsurları bilimsel bir bakış açısıyla satır aralarından okuyarak açığa çıkarma işlevini sosyoloji üstlenir. Böylece edebiyat ve sosyoloji arasında bir bağ oluşur. Edebiyatın alt türlerinden biri olan romanda kişiler, olaylar, yer ve zaman ayrıntılı bir biçimde verildiği için bu alan sosyal araştırmalarda zengin bir malzeme kaynağıdır.

Bir eser meydana getirilirken yazarın bakış açısı ve fikir dünyasının esere yansıdığı unutulmaması araştırmacının güvenilirlik ve geçerlilik gibi hassasiyetleri açısından önemlidir. Yazar eserinde bazen toplumu olduğu gibi bazen olmasını istediği gibi bazen de olanı hicvederek ele alır. Böylece halkın bilincinde çeşitli algıların uyanmasını isterken bazı konuların da üstünü kapatabilir.

Edebî metinler üzerinden tezahür eden sosyolojik konulara bakıldığında dinin bir pergel gibi merkezde olup siyaset, ekonomi, eğitim gibi toplumun temel kurumlarıyla sürekli etkileşim içinde olduğu görülür. Ayrıca din sosyolojisi edebî eserler üzerinden dinin araçsallaştırılmasını, dindarlık tipolojilerini, dinî figürleri, sosyal çatışma/bütünleşme/değişmeyi bilimsel bir bakış ile inceleyerek bu konularla ilgili veri sağlamaktadır.

Bu çalışma edebiyat-sosyoloji ilişkisinin *Kadınlar Tekkesi* romanı özelinde din sosyolojisinin parametreleriyle irdelendiği bir çalışmadır. *Kadınlar Tekkesi* Cumhuriyet Dönemi'ndeki gelişmeleri ve değişimleri ele alırken Osmanlı'nın son dönem yaşantısına da yer yer değinen Cumhuriyet Dönemi Türk romanlarından biridir. Refik Halid Karay, *Kadınlar Tekkesi*'nde Cumhuriyet Dönemi'nin panoramik bir fotoğrafını, edebî bir tür olan roman kanalıyla sunmuştur. Bu edebî eserin Cumhuriyet Dönemi'nin siyasi, dinî, sosyal, kültürel birikimini yansıttığı görülmektedir.

Karay'ın romanda yer verdiği önemli unsurlardan biri siyasettir. Cumhuriyet Dönemi'nde dinin devletle yoğun bir ilişkisi söz konusudur. İnkılapların birçoğunun dinî nitelikte olması, dinin siyasetle olan ilişkisini etkilerken dinin kurumlar arasında yeniden inşa sürecinin de başlangıcı olmuştur. *Kadınlar Tekkesi* de bu inşa sürecinin bir göstergesi olarak Cumhuriyet Dönemi'ndeki dinin toplumla ilişkisini yansıtmıştır.

Romanda yeni kurulacak hükümetin devamlılığını sağlamak için siyasetlerin dini kullanmasından bahsedilmiştir. Bu sebeple dinî bir figür olarak şeyhin nüfuzundan faydalanmak istenmiş ve onun siyasette aktif rol alması için teklifte bulunulmuştur. Bu durum Cumhuriyet Dönemi toplum yapısının dinî içerikli söylemlere itibar ettiğini göstermiştir.

Kadınlar Tekkesi romanı tekke ve zaviyelerin kapatılmasından önceki sürecin ele alınmasıyla başlamıştır. Tekkelerin kapatılmasından sonra romanda anlatılan mevcut tekkenin güncellenerek iktidarla uyumlu hâle getirilip varlığını yeni bir anlayışla sürdürmesiyle devam etmiştir. Romandan anlaşıldığı şekliyle Karay, tekkelerin kapatılması fikrine yakın görünürken bir yandan da tekkelerin kapatılmasının türedi bir dinî anlayışa sebep olduğunu göstermiştir. Son tahlilde tekkesiz, dergâhsız bir din adamına romanda doğru bir din adamı imajı verilerek tekkelerin sömürüye ve yanlış dinî anlayışlara sebep olduğu için reddedildiği görülmüştür. Yazar tekkelerin herkesçe bilinmeyen yanlış kabullerini, yasak ilişkileri, İslam dinindeki anlayışla kendini mümin olarak tanımlayan Şeyh'in çelişkili tavırlarını ortaya koyarak bu tutumda olanları eleştirmiştir. Bir tür sosyal eleştiri yapılarak anlatılan Şeyh Baki ve tekkesinin dini araçsallaştırdığı ima edilmiştir.

Tekkelerin kapatılmasından sonraki süreçlerde halkın dini duygularını kullanan çeşitli yapılanmalar farklı kisvelerde ortaya çıkmıştır. Dinî bir karakter olarak sunulan Şeyh'in, şehvani arzularını tatmin etmek için din özelinde tasavvufun özelliklerinden hareket ettiği görülmektedir. Tasavvufi-mistik öğeler bireylerin dinî yönelimlerine daha çabuk etki etmektedir. Gündelik hayatın rutinliğinden sıkılan bazen de Sünni İslam'ı katı bulan bireyler tasavvuf sayesinde dini bir tecrübe yaşayarak kutsal bir çıkış yolu bulmuşlardır.

Ziyaret fenomeni olgusunun romanda dönüşüme uğradığı görülmektedir. Şeyh'e bağlananlar toplumsal cinsiyet odağında değerlendirildiğinde kadınların bu yapıda ön planda olduğu görülmüştür. Ancak Şeyh'e bağlanan kadınlar halk dindarlığının aciz, kimsesiz, mahrum kadınları değildir. Aksine zengin ve her türlü zevki tatmış kadınlardır. Farklı bir tat daha almak ümidi ve mensubu oldukları çevrenin kadınlarından biraz daha üstün olma arzusu, sosyetenin ileri gelen kadınlarını Şeyh'e yöneltmiştir. Bu durum inanma duygusunun sadece acizlikten ve çaresizlikten doğmadığının toplumsal göstergelerinden biri olarak romanda vurgulanmıştır. Yolu bir kez Şeyh ile kesişmiş olan kadınlar, onun süslü sözlerine kanarak Şeyh'e birtakım olağanüstülükler atfetmişlerdir. Böylece kendileri de buldukları dinî konumdan bir üst konuma çıkacaklarına inanmışlardır.

Romanda ziyaret fenomeninin özelliklerini taşıyan hususlar arasında şeyh ve şeyhin konağı vardır. Bu konakta bazı ayinler yapılmıştır. Konağa devamlı gelen müritler elleri boş gelmemiş, böylelikle dinin başka bir alandan araçsallaştırıldığı gösterilmiştir.

Şeyh'in davranışlarını ve sözlerini sahte bularak ona bağlanmamakta direnen Neşide, geleneksel dinî kimlikle aktarılmıştır. Şeyh'in Neşide'yi kendisine bağlamak için tüm çabaları boşa çıkmıştır. Neşide tekkesiz, samimi olarak anlatılan başka bir din adamıyla buluşturulmuştur. Böylelikle "samimi duygularla dine yönelmek isteyenlerin karşısına düzgün insanlar çıkar" anlayışı romanda verilmiştir. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonraki süreçte de din adamı olarak doğru dinî anlayışa sahip insanların var olabileceği fikri sunulmuştur.

Dinî öğelerin varlığının kelimeler, olaylar, davranışlar biçiminde esere yansımaları Cumhuriyet Dönemi'nde dinin birey ve toplumla ilişkisinin dil içinde var olduğunu göstermektedir.

Modernleşmeyi, toplumsal bir devir değişikliği olarak göz önünde tutan yazar bu algıyı kılık-kıyafet, yeme-içme, sofrada adabı, kişisel bakım, eğlence kültürü ile tavır ve davranışlarda Batı kültürüne benzemek şeklinde aktarmıştır.

Romanda çeşitli sosyal tipolojilere de yer verilmiştir. Dindar, geleneksel ve modern tipolojiler kendi içlerinde ayrılmışlardır. Dinî kimliğin oluşmasında önemli unsurlardan biri olarak aile görülmüştür. Aile bireyin varlık bütünlüğünün korunduğu

yerdir; fakat aynı zamanda toplumsal eşitsizliğin üretildiği alan da yine ailedir. Aile geleneksel argümanlarla korunan bir konumdadır. Bu yüzden geleneksel yapı kurduğu değersel bütünlükle aile kurumunu şekillendirmiştir. Aile, bireyleri eğitime de önemli bir rol oynamıştır. Şeyh Baki'nin etrafında oluşan mürit halkasını eğitmesi de din-eğitim ilişkisi bağlamında düşünülmelidir.

Yazarın böyle bir eser ortaya koymasında içinde bulunduğu çevrenin, aldığı eğitimin, etkilendiği fikir akımlarının, gazeteci bakış açısının, gözlem yeteneğinin ve hicivci yaklaşım tarzının etkili olduğu gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Vefa. “Din-Siyaset İlişkisinin Sosyolojik Bir Analizi: Şerif Mardin Örneği”. *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı - I*. Ed. Hümeysra Dinçer - Ümit Güneş. 47-61. İstanbul: İlmî Etüdler Derneği, 2015.
- Akıncı Çötök, Nesrin. “Bir Sürgün Entelektüeli: Refik Halid Karay’ın Eserlerine Yansıyan Toplum”. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*. 13 Ocak 2017. 15.
- Akşin, Sina. “1923’ten Günümüze Cumhuriyet ve Demokrasi Deneyimi (I)”. *İdea Politika*. 1 (Kış -1999 1998): 72-80.
- Aktaş, Şerif. *Refik Halit Karay*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014.
- Altındal, Aytunç. *Siyasal Kültür ve Yöntem*. İstanbul: Havass Yayınları, 1982.
- Alver, Köksal. *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*. Ankara: Hece Yayınları, 2012.
- Alver, Köksal. “Edebiyat ve Kimlik”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2 (2006): 32-43.
- Alver, Köksal. “Edebiyata Giriş”. *Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri*. Ed. Köksal Alver. 11-46. Ankara: Hece Yayınları, 2004.
- Alver, Köksal. “Edebiyatın Sosyolojik İmkânı”. *Edebiyat Sosyolojisi*. Ed. Köksal Alver. 13-22. Ankara, 2004.
- Alver, Köksal. “Züppelik Anlatısı ve Toplum: Türk Romanında Züppe Tipi”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 16 (2006): 163-182.
- Andı, M. Fatih. “Türk Edebiyatında Roman: Cumhuriyet Devri”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 4/8 (Ocak 2006): 165-202.
- Armağan, Mustafa. “Alternatif Modernliğe ve Modernliğimize Dair”. *Doğu Batı*. 8 (1999): 89-95.
- Arslan, Mustafa. “Kültürel Bağlamda Din”. *Kültür ve Din*. Ed. M. Ali Kirman - Abdullah Özbolat. Adana: Karahan Kitabevi, 2014.
- Arslantürk, Zeki. *Din Sosyolojisi Din Sosyolojisinin 'Nedir?' liği Konu - Metodoloji - Tarihçe - Teoriler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2014.
- Atasagun, Galip. “Ziyaret Fenomeni”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21 (2006): 33-60.
- Aydın, Ertuğrul. “Edebiyat Sosyolojisine Bakışta Türk Edebiyatı”. *Edebiyat ve Toplum Sempozyumu 4-5 Haziran 1999*. 5-11. Gaziantep: A.Ü. TÖMER Dil Öğretim Merkezi Gaziantep Şubesi, 1999.

- Aydın, Ertuğrul. “Edebiyatın Siyasetle Kesişen Noktasında Yazar ve Şairlerin Tutumları”. *Muhafazakâr Düşünce* 4/13-14 (2007): 141-146.
- Aydın, Mustafa. “Dinin Toplum ve Diğer Kurumlarla İlişkisi”. *Din ve Toplum*. Ed. Yasin Aktay. 88-112. Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Aydın, Mustafa. *Kurumlar Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap, 2013.
- Aysal, Necdet. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 10/22 (Bahar 2011): 3-32.
- Aytaç, Gürsel. *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yayınları, 2003.
- Ayten, Ali - Düzgüner, Sevede. *Tasavvuf Psikolojisine Giriş (Bireysel Arınma ve Güzel Ahlak)*. İstanbul: Sufi Kitap, 2017.
- Baş, Selma. “Batıya Hayran Bir Neslin Romanı: Servet-i Fûnun Romanı”. *Journal of Turkish Studies* 5/2 (Bahar 2010): 313-362.
- Berger, John. *Görme Biçimleri*. Trc. Yurdanur Salman. İstanbul: Metis Yayınları, 1995.
- Berger, Peter L. *Dinin Sosyal Gerçekliği*. Trc. Ali Coşkun. İstanbul: İnsan Yayınları, 1993.
- Berger, Peter L. - Berger, Brigitte - Kellner, Hansfried. *Modernleşme ve Bilinç*. Trc. Cevdet Cerit. İstanbul: Pınar Yayınları, 1985.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Bilge Zafer, Ayşenur. “Cumhuriyet ile Birlikte Değişen Türk Aile Yapısı ve Kadının Durumu”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 14/24 (2013): 121-134.
- Bilgin, Vecdi. “Gündelik Hayatta Din”. *Din Sosyolojisi*. Ed. Talip Küçükcan. 170-193. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Bilgiseven, Amiran Kurtkan. *Sosyal İlimler Metodolojisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1982.
- Cemal, Ahmet. *Sanat Üzerine Denemeler*. İstanbul: Can Yayınları, 2000.
- Cevizci, Ahmet. “Modernleşme”. *Felsefe Sözlüğü*. 604. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 1999.
- Cezayirli, Gülây. “Dini Grup ve Toplumsal Grup”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (1997): 365-375.

- Cilacı, Osman. *Günümüz Dünya Dinleri*. Ankara: DİB Yayınları, 1995.
- Coşar, Simten. “Türk Modernleşmesi: ‘Aklileşme’, ‘Patoloji’, ‘Tıkanma’”. *Doğu Batı* 2/8 (Ekim 1999).
- Cuma, Ahmet. “Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 22 (2009): 81-94.
- Çağan, Kenan. “Osmanlı Modernleşmesinde Bir Sapma Olarak ‘Bihruz Bey Sendromu’”. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. 15 (2007): 33-58.
- Çakır, Ruşen. “İslam Dünyası”. *National Geographic Türkiye Dergisi*. Ocak 2002.
- Çapçioğlu, İhsan. *Modernleşen Türkiye’de Din ve Toplum*. Ankara: Otto Yayınları, 2011.
- Çapçioğlu, İhsan - Şahin, Mehmet Cem - Erdoğan, Nuran. “Max Weber Sosyolojisinde Karizmatik Otorite ve Dini Liderlik”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14/2 (2010): 51-76.
- Çelik, Naci. *Defter 1: Romanda Hesaplaşma*. Ankara: Türkiye Defteri Yayınları, 1971.
- Çetin, Nurullah. “II. Abdülhamit Dönemi Türk Romanı (1978-1908)”. *Hece - Türk Romanı Özel Sayısı*. 3. Bs. 2: 45-68. Ankara: Hece Yayınları, 2017.
- Demirel, Ahmet. “Tek Partili Dönem (1923-1946)”. *Türk Siyasal Hayatı*. 28-58. Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Dinler Köksal, Sümeyye. “Peyami Safa’nın Yalnızız Romanında Kadın ve Aileye Batılılaşma Ekseninden Bakış”. *Turkish Studies* 8/1 (2013): 1259-1268.
- Dönmezer, Sulhi. *Sosyoloji*. Ankara: Savaş Yayınları, 1984.
- Duman, M. Zeki. “Türkiye’de Laiklik Sorununun Siyasal Temelleri”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 7/2 (2010): 284-303.
- Eagleton, Terry. *Edebiyat Kuramı*. Trc. Tuncay Birkan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Ebcioğlu, Hikmet Münir. *Kendi Yazılarıyla Refik Halit*. İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi, 1934.
- Ecevit, Yıldız. *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

- Eğribel, Ertan - Genç, Elif Süreyya. "XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Yaşamı". *Sosyoloji Yıllığı Kitap 8: XIX. Yüzyıl*. Ed. Ertan Eğribel. 144-173. İstanbul: Kardeşler Matbaası, 2001.
- Ekiz, Osman Nuri. *Refik Halit Karay*. İstanbul: Toker Yayınları, 1999.
- Engin, Vahdettin. "Türk Modernleşmesinin İlk Safhaları". *Türk Modernleşmesi*. Ed. Arif Kolay. 11-19. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2013.
- Enginün, İnci. *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001.
- Enginün, İnci. "Osmanlıcadan Modern Türkçeye Türk Edebiyatı ve Öz Kimlik". *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*. Ed. Kemal H. Karpat. 331-358. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Erdiç, Şaban. "Bir İnşa Süreci Olarak Fenomenolojik Perspektifte Kutsal ve Kutsallaşma - Ziyaret Fenomeni Örneği-". *Millî Folklor* 29/114 (2017): 39-51.
- Erdiç, Şaban. "Çağdaş Türk Romanında Din ve Siyaset İlişkisi: 'Kar' Örneği". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/2 (2017): 977-1012.
- Erkal, Mustafa. *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*. İstanbul: Der Yayınları, 1995.
- Ertop, Konur. "Cumhuriyet Çağında Türk Romanı". *Türk Dili Roman Özel Sayısı I-II*. 2. Bs. 39-56. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Evin, Ahmet Ö. *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2004.
- Fığlalı, E. Ruhi. "İslâm'ın Bugünkü Meseleleri". *Türk Yurdu* XVII/116-117 (Mayıs 1997): 29-32.
- Fichter, Joseph. *Sosyoloji Nedir?* Trc. Nilgün Çelebi. Ankara: Anı Yayıncılık, 2012.
- Freyer, Hans. *Din Sosyolojisi*. Ed. M. Rahmi Ayas. Trc. Turgut Kalpsüz. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2013.
- Giddens, Anthony. *Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Topumlarda Cinsellik, Aşk ve Erotizm*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.
- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. Trc. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.

- Gökçe, Birsen. “Türk Toplumunda Aile Yapısı”. *Aile Sosyolojisi*. Ed. Aytül Kasapoğlu - Nadide Karkıner. 50-83. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Göktaş, Vahit. “Tasavvufî Terbiye’nin Günümüz Din Eğitim-Öğretimine Sunabileceği İmkânlar”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/2 (2011): 137-155.
- Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayınları, 2014.
- Gözütok, Şakir. *Sûfî Pedagojisi Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2012.
- Günay, Ünver. “Çağdaş Türkiye’de Din, Toplum, Kültür, Gelenek ve Değişme”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (Aralık 2001): 1-38.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Günay, Ünver. “Modern Sanayi Toplumlarında Din: I”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/3 (1986): 41-88.
- Günay, Ünver. “Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15 (2003): 5-36.
- Gündüz, İrfan. *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1984.
- Güngör, Erol. *İslam ve Tâsavvufunun Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1996.
- İskenderoğlu, Levent. “Jean-Paul Sartre’in ‘İmgelem’i, Sanatta İmge ve İmge Kökleri Üzerine”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2009): 157-166.
- Işın, Ekrem. “Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet Âdâb-ı Muâşeretî”. *Tarih ve Toplum Dergisi*. 48 (Aralık 1987): 13/333-20/340.
- Kabaklı, Ahmet. “Refik Halid”. *Türk Edebiyatı*. 3: 778. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2002.
- Kara, Hüseyin. “Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946)”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/19 (Haziran 2017): 111-136.
- Kara, Serdar - Uyanık, Necmi. *Din-Siyaset ve Toplum İlişkileri Üzerine (1923-1960)*. Konya: Palet Yayınları, 2016.
- Karaca, Alaattin. “Refik Halit Hâlâ Aramızda”. *Kitap Zamanı*. 02 Kasım 2009.

- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*. Ankara: Bilgi Basımevi, 1969.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. “Yeniler; Refik Halit”. *Eşref*. 51 (1325 1909).
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.
- Karataş, Turan. “Ayna ve Toplum”. *Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu 28-30 Nisan Bildiriler Kitabı*. Ed. Hacı İbrahim Delice. 1: 15-16. Bartın: Bartın Üniversitesi, 2016.
- Karay, Refik Halid. *Ago Paşa'nın Hatıratı*. 2. Bs. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2017.
- Karay, Refik Halid. *Deli*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2009.
- Karay, Refik Halid. *Edebiyatı Öldüren Rejim/Memleket Yazıları 3*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2014.
- Karay, Refik Halid. *Elli Yıl Önceki/Memleket Yazıları 15*. İnkılâp Kitabevi, 2017.
- Karay, Refik Halid. *Kadınlar Tekkesi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2009.
- Karay, Refik Halid. *Kırk Yıl Evvel Kırk Yıl Sonra Anadolu'da/Memleket Yazıları 2*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2014.
- Karay, Refik Halid. *Minelbab İlelmihrap*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2009.
- Karay, Refik Halid. *Pek İyi Hatırlarım/Memleket Yazıları 5*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2014.
- Karay, Refik Halid. *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2009.
- Karay, Refik Halid. *Taklitten Âdete Gündelik Hayat/Memleket Yazıları 16*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2017.
- Karpat, Kemal H. *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Karpat, Kemal H. *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Katar, Mehmet. “Tevrat’ın Lut Kıssası Üzerine Bir Araştırma”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007): 57-76.
- Kavcar, Cahit. *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.
- Kemal, Yahya. *Siyâsî ve Edebî Portreler*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1986.
- Kerman, Zeynep. *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.

- Keskin, Mustafa. "Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/3 (2004): 7-21.
- Kılıçbay, Mehmet Ali. "Türk Modernleş(eme)mesi Türk Post-Modernleşmesi". *Doğu Batı* 2/8 (Ekim 1999): 95-98.
- Kırtıl, Gonca. "Metinlerin Sosyolojik İmkânı Üzerine Farklı Yaklaşımlar". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/10 (2012): 291-312.
- Koçak Turhanoglu, Feryal Ayşin. "Aile ve İlişkiler Ağı". *Aile Sosyolojisi*. Ed. Aytül Kasapoğlu - Nadide Karkiner. 186-211. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Köprülü, Mehmet Fuad. *Edebiyat Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1986.
- Köseihal, Nurettin Şazi. "Edebiyat Sosyolojisine Giriş". *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 2/19-20 (1964): 1-37.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Trc. Metin Kıratlı. 2. Bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.
- Mardin, Şerif. "2000'e Doğru Kültür ve Din". *Türkiye'de Din ve Siyaset*. Trc. Gülşat Aygen Tosun. 213-237. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Mardin, Şerif. "İslâmcılık". *Türkiye'de Din ve Siyaset*. 25-36. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Mardin, Şerif. *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Marshall, Gordon. "Sekülerleşme". *Felsefe Sözlüğü*. Trc. Osman Akınbay - Derya Kömürcü. 645-646. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Marshall, Gordon. "Toplum". *Felsefe Sözlüğü*. Trc. Osman Akınbay - Derya Kömürcü. 732. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Ocak, Ahmet Yaşar. "Değişen Dünyada İslam'ın Batıya Dönük Yüzü: Günümüz Türkiye Müslümanlığına Genel Bir Bakış". *Türkiye Günlüğü*. 35 (1995): 89-94.
- Okay, M. Orhan. "Hiciv". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17: 454. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998.
- Oktay, Ahmet. "Siyasal Roman Üzerine". *Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*. 65-66-67 (2002): 267-270.

- Okumuş, Ejder. “Geleneksel Siyasal Kimliğin Çözülmesinde Tanzimat (1839-1856)”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005): 9-36.
- Ortaylı, İlber. “Tarikatlar ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Yönetimi”. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 6 (1995): 281-287.
- “Otorite”. *Türkçe Sözlük*. 1520. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Özbolat, Abdullah. “Bir Ulus Yaratmak: Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Din Adamının Temsili”. *Turkish Studies* 7/4 (2012): 2473-2483.
- Özbolat, Abdullah. “Kutsallaşma Sürecine Tipolojik Bir Yaklaşım: Ziyaret Fenomeni Örneği”. *Kültür ve Din*. Ed. M. Ali Kirman - Abdullah Özbolat. 239-261. Adana: Karahan Kitabevi, 2014.
- Özcan, Ufuk. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Edebiyat-Siyaset İlişkisi”. *Sosyoloji Konferansları*. 55 (2017): 459-477.
- Özdemir, Saadettin. “Din Eğitiminde Soru-Cevap Metoduyla Öğretimde Hz. Peygamber Örneği”. *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu 19-20 Nisan*. Ayşe Serim. 397-413. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2002.
- Özkan, Fatih. “Dinin Anlaşılmasında Kültürel Etki”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10 (Ekim 2016): 299-314.
- Parlatır, İsmail. “Mahrem”. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. 997-998. Ankara: Yargı Yayınları, 2014.
- Sağlık, Şaban. *Popüler Roman Estetik Roman*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.
- Sarıbay, Ali Yaşar. “Postmodernite ve Kültür Olarak İslam - Kültürel Bir Çözümleme”. *Türkiye Günlüğü*. 25 (1993).
- Sarıbay, Ali Yaşar. *Siyasal Sosyoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Sarıkaya, M. Saffet. “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3 (1998): 93-102.
- Sarıkaya, M. Saffet. “Dinî Zihniyetimizin Oluşumunda Dinî Tarikat ve Cemaatlerin Olumsuz İz Düşümleri”. *İnsan Bilimleri Araştırmaları* 3/5-6 (2001): 45-60.
- Sayarı, Binnaz. “Türkiye’de Dinin Denetim İşlevi”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 33/1 (1978): 173-185.

- Schütz, Alfred. *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*. Trc. Adnan Akan - Seyda Kesikoğlu. Heretik Yayıncılık, 2018.
- Seyhan, Azade. *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı Kesişen Yazgıların Hikâyesi*. Trc. Erkan Irmak. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Sezen, Yümni. *Kültür ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Solmaz, Bünyamin. "Eğitim ve Din". *Din Sosyolojisi*. Ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapçioğlu. 401-422. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Subaşı, Necdet. "Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Dinî Hayat". *Büyük İstanbul Tarihi*. Ed. Coşkun Yılmaz. 5: 354-373. İstanbul: İSAM, Kültür A.Ş., 2015.
- Subaşı, Necdet. "Dinin Örgütlü Yapıları ve Dinsel Liderlik Kategorileri". *Din ve Toplum*. Ed. Yasin Aktay. 114-140. Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Şahin, İbrahim. "Türk Romanının Tarihi Gelişimi". *Türk Yurdu* 20/153-154 (Haziran 2000).
- Şallı, Ayşe. "Modernlik, Gelenek ve Din İlişkisi: Bir Modernleşme Kuramı Eleştirisi". *Kırkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/4 (2017): 55-82.
- Tanılır, M. Niyazi. *İnternet Suçları ve Bireysel Mahremiyet*. 1. Bs. Ankara: Liberte Yayınları, 2002.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Yaşadığım Gibi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1997.
- "Tanzimat'tan Sonra Edebiyatımızdaki Yenilikler Hikâye ve Roman". *Sorun Cevaplayalım*. Erişim: 15 Eylül 2017. [Http://soruncevapliyalim.com/turk-dili-ve-edebiyati/19342-tanzimattan-sonra-edebiyatimizdaki-yenilikler-hikaye-ve-roman.html](http://soruncevapliyalim.com/turk-dili-ve-edebiyati/19342-tanzimattan-sonra-edebiyatimizdaki-yenilikler-hikaye-ve-roman.html).
- Taş, Kemalettin. "Sosyolojik Din Tanımları". *Din Sosyolojisi*. Ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapçioğlu. 37-42. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Taşkın, Yüksel. "Din, Devlet, Laiklik". *Türk Siyasal Hayatı*. 140-168. Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Tekeli, İlhan. "Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. Ed. Murat Gültekingil - Tanıl Bora. 3: 19-24. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

- Tezcan, Mahmut. “Gençlik ve Yabancılaşma”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 18/1 (1985): 121-127.
- Timur, Taner. *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Togayhan, Abdurrahman. *Toplumsal Değişme ve Dini Cemaatleşme: Kayseri Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Toker, Metin. *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.
- Tolan, Barlas. *Toplum Bilimlerine Giriş*. Ankara: Savaş Yayınları, 1983.
- Tosun, Tanju. *Askeri Müdahalelerin Siyasî Kültüre Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- Tuğluk, Abdulkakim. “Bir Mahremiyet Mekânı Olarak Servet-i Fünûn Romanında ‘Oda’”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017): 169-179.
- Tunaya, Tarık Zafer. *İslamcılık Cereyanı II*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998.
- Tunaya, Tarık Zafer. *İslamcılık Cereyanı III*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1998.
- Tural, Sadık. *Edebiyat Bilimine Katkıları*. Ankara: Ecdâd Yayınları, 1993.
- Tural, Sadık. “Edebiyat ve Toplum İlişkisi Üzerine Düşünceler”. *Folkloristik : Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*. Ed. Özkul Çobanoğlu - Metin Özarslan. 57-66. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1996.
- Turan, Feryal. “Aile ve Değişme”. *Aile Sosyolojisi*. Ed. Aytül Kasapoğlu - Nadide Karkıner. 236-253. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Turan, Namık. “Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar”. *Kadın Araştırmaları Dergisi*. 12 (2013): 103-138.
- Ulutaş, Ejder - Özpınar, Ahmet. “Toplumumuzun Aile Yapısı”. *Sistemik Aile Sosyolojisi*. Ed. Mustafa Aydın. 379-398. Konya: Çizgi Kitabevi, 2013.
- Ünal, Yenal. “Refik Halit Karay Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”. *Turkish Studies* 8/5 (2013): 849-899.
- Wach, Joachim. *Din Sosyolojisine Giriş*. Trc. Battal İnandı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1987.
- Weber, Max. *Ekonomi & Toplum 1*. Trc. Latif Boyacı. İstanbul: Yarın Yayıncılık, 2012.

- Wolf, Alison - Wallace, Ruth A. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin İyileştirilmesi*. Trc. Mehmet Rami Ayas - Leyla Elburuz. 7. Bs. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015.
- Yalçın, Alemdar. *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Yar, Erkan. "Dinsel Otoritelerin Yapısı". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8 (2003): 1-16.
- Yardım, Mehmet Nuri. *Refik Halit Karay Hayatı - Sanatı - Eserleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1997.
- Yivli, Oktay. "Baba ve Piç Romanına Fenomenolojik Bir Yaklaşım". *Turkish Studies* 8/9 (2013): 1641-2646.
- Yücel, Hasan Ali. *Edebiyat Tarihimizden*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1957.
- Yüksel, Mehmet. "Modernleşme ve Mahremiyet". *Kültür ve İletişim Dergisi* 6/1 (K 2003): 75-107.
- Yürek, Hasan. "Türk Romanında Modernist Etkinin Boyutları". *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 28/1 (2008): 187-202.
- Zühcher, Jan Erik. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Trc. Yasemin Saner Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Zeynep YALÇIN
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 13.12.1988 - Sivas
e-posta : zeynepce-58@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Necmettin Erbakan Üni. AKEF	2012
Lisans	Anadolu Üniversitesi AÖF Sosyoloji	2017
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2012	Millî Eğitim Bakanlığı	Öğretmen

YABANCI DİLLER

İngilizce